zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 17. studenoga 2,,5., godište VII, broj 167
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Kleveta? – slučajevi Matvejević i Kangrga

Ervin Jahić – Molim pravdu za poeziju

Salvador Plascencia – proza *Ljudi od papira*

Zemlja bez mina

Gdje je što?

***Info i najave* 2-3**

Film
Iznevjerena očekivanja *Gordan Duhaček* **4**

Satira
Koji je idiot napisao Deset zapovijedi Božjih *The Onion* **5**

U žarištu
Kurvini sinovi frankovštine *Andrea Dragojević* **6**
Tko se to odrekao Strategije kulturnog razvitka *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Ervinom Jahićem *Katarina Luketić* **8-10**
Obrana Sokratova *Milan Kangrga* **10-11**
Bilješke o jednom procesu *Predrag Matvejević* **12-13**
Razgovor s Dževadom Karahasanom *Maja Hrgović* **14-15**

Vizualna kultura
Arhitektonsko nasilje kao paradigma obiteljskih odnosa *Rosana Ratkovčić* **16**
Svjedočenje stvarnosti s margine *Iva Rada Janković* **17**
Svijet romantične pustolovine *Marin Radišić* **18**

Glazba
Povratak? Ili možda ipak kontinuitet? *Zvonimir Bajević* **29**
Koncert za gospođu Finch *Trpimir Matasović* **30-31**
Buđenje uspavanog ljepotana *Trpimir Matasović* **31**

Kazalište
Razgovor s Borisom Bakalom *Srećko Pulig* **32-33**
Razgovor s Deanom Zahtilom *Suzana Marjanić* **34-35**
Interaktivnost i interaktivne umjetnosti *Maja Petrić* **36**

Kritika
Katekizam odustajanja *Dario Grgić* **37**
Druga strana istine *Joško Žanić* **38**
Hladni laički ideal u doba vrelih identiteta *Krešimir Petković* **39**
Što nakon Interlibera *Katarina Luketić* **40-41**
Kineski Don Quijote *Grozdana Cvitan* **41**

Proza
Ljudi od papira *Salvador Pascencia* **42-43**

Poezija
Uništavanje *Zorica Radaković* **44**

Riječi i stvari
Horizontalni portreti *Željko Jerman* **45**
Kome to triba? *Neven Jovanović* **47**

***Svjetski zarezi* 47**
Gioia-Ana Ulrich

TEMA BROJA: *Nebo 2005*
Priredio Željko Zorica **19-22**

TEMA BROJA: Zemlja bez mina
Priredio Željko Zorica
Razgovor s Dijanom Pleštinom *Željko Zorica* **24-25**
Razgovor s Johnom Rodstedom **25**
Razgovor s Jody Williams **26**
Tuur d'Armin **26**
Razgovor s Otom Jungwirthom **27**
Norveška narodna pomoć **28**

naslovnica: fotograf Seleshi Beyene, Etiopija

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
pomoćnik glavnog urednika: Rade Dragojević
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Autoreferencijalnost slike – bavljenje slike samom sobom

Ivica Župan

Izložba Ivana Skvrce *Tko je kriv*, Galerija Sebastijan, Dubrovnik, od 7. do 31. listopada 2005. godine

U dubrovačkoj sredini Ivan Skvrce uspijeva pronaći sadržaje slike kojima progovara o tomu što je danas slika, koji je njezin smisao, svrha i sudbina, čime njegova najnovija ostvarenja nastavljaju biti duhovit ontološki komentar stanja u kojem se danas nalazi i sama likovna umjetnost. Što je danas slikarstvo, a što je bilo i što bi trebalo biti, tema je ciklusa *Tko je kriv* postavljena u dubrovačkoj Galeriji Sebastian.

Skvrce nudi transkripciju – pojednostavljenu i svedenu na bitno – recentnih fotografija preuzetih iz *Dubrovačkog vjesnika*, *Dubrovačkog lista* i *Setemane*. Preuzetu novinsku fotografiju najprije episkopom uvećava, projicira i doslovce kopira na slikarsko platno, prethodno razdijeljeno mrežom zbog lakšega prenošenja projekcije u crtež. Mreža je tu i da bi dodatno svjedočila o tome kako je riječ o kopiranju, a ne o nečemu fikcionalnom. Bira fotografije koje problematiziraju lokalne afere – ilegalnu nadogradnju Hotela Imperijal, nisko prelijetanje SFOR-ova helikoptera nad dubrovačkom plažom Copacabana, nesreću turističkih brodova ispred povijesne gradske jezgre, ilegalnu gradnju terase na kući na samome Stradunu...

Skvrce problematizira položaj slikarstva – kao najstariji oblik vizualne reprezentacije – u suvremenoj umjetničkoj produkciji i kulturi, i propituje njegove današnje komunikacijske funkcije i dosege takve komunikacije. Riječ je o utjelovljenu uvjerenju da danas ni jedan sadržaj nije posebice vrijedan slikanja, tj. da su svi sadržaji za to jednako (ne)potentni i (ne)poticajni, da su semantičke i semiotičke vrijednosti amblema zapadne kulture srušene, kao takvi ne mogu izazivati osjećaje receptora, pa stoga u današnjoj slikarskoj produkciji ne trebaju biti ni ponavljani.

Zbog vlastite nemoći slikarstvo se pokušava naslanjati na fotografiju i tako si produljiti život. Budući da sadržajem problematizira neka od aktualnih događanja s dubrovačkog područja, slika (a i slika kao medij) se pokušava izboriti za svoju novu(staru) funkciju – problematizirati recentne probleme lokalnog života, dakle obnašati funkciju što ju je štafelajno slikarstvo imalo tijekom 600 godina. Međutim, štafelajna se slika danas jednostavno ne može nositi s aktualnosti i narativnosti fotografije, pogotovo fotografije vezane za masovne medije. Upravo to svjesno dodjeljivanje teške funkcije slici (koju ona objektivno ne može ispuniti) sredstvo je kojim Skvrce nastoji ilustrirati njezin današnji položaj – stanje nemoći, nemuštosti i hermetičnosti. Ona je danas medij čija je jedina funkcija autoreferencijalnost – baviti se sama sobom.

Ove su slike afirmacija koncepta – i to s naglašenim metajezičnim svojstvima – i priča o tome kako slika uopće može funkcionirati danas kad su fotografija, video i film i ostale tehnologije, kojima se suvremena umjetnička praksa pretače u umjetničko djelo, preuzeli njezine negdašnje zadaće. Iako su u semantičkom pogledu potpuno osiromašene – ne govore ni o čemu nego isključivo afirmiraju vrijednosti, ljepotu, punoću i sočnost same boje – ove slike šalju poruku da je slika danas inferiorna fotografiji, marginalizirana, trivijalizirana i svedena tek, u najboljem slučaju za nju, na puku estetsku činjenicu/robu, a slikarstvo danas više nije u žarištu kolektivna zanimanja, jednostavno je prestalo biti predmetom rasprava i polemika i zapravo opstaje u diskurzivnom vakuumu.

Ima li slika – donedavno važan čimbenik medijske kulture – i dalje uporište u današnjoj vizualnoj kulturi? Je li slika još moguć prostor za utjelovljenje mentalnih, duhovnih i osjećajnih sadržaja, ili se oni danas na njoj doimaju formalistički, patetično i neuvjerljivo? Jesu li za njezin opstanak dostatne aluzije na predmetni svijet, ima li uvođenje ikonografije i opće prepoznatljivih prikaza danas smisla, ili je u ovom trenutku osobni doživljaj viđenja svijeta slikom moguće utjeloviti na drukčiji način?

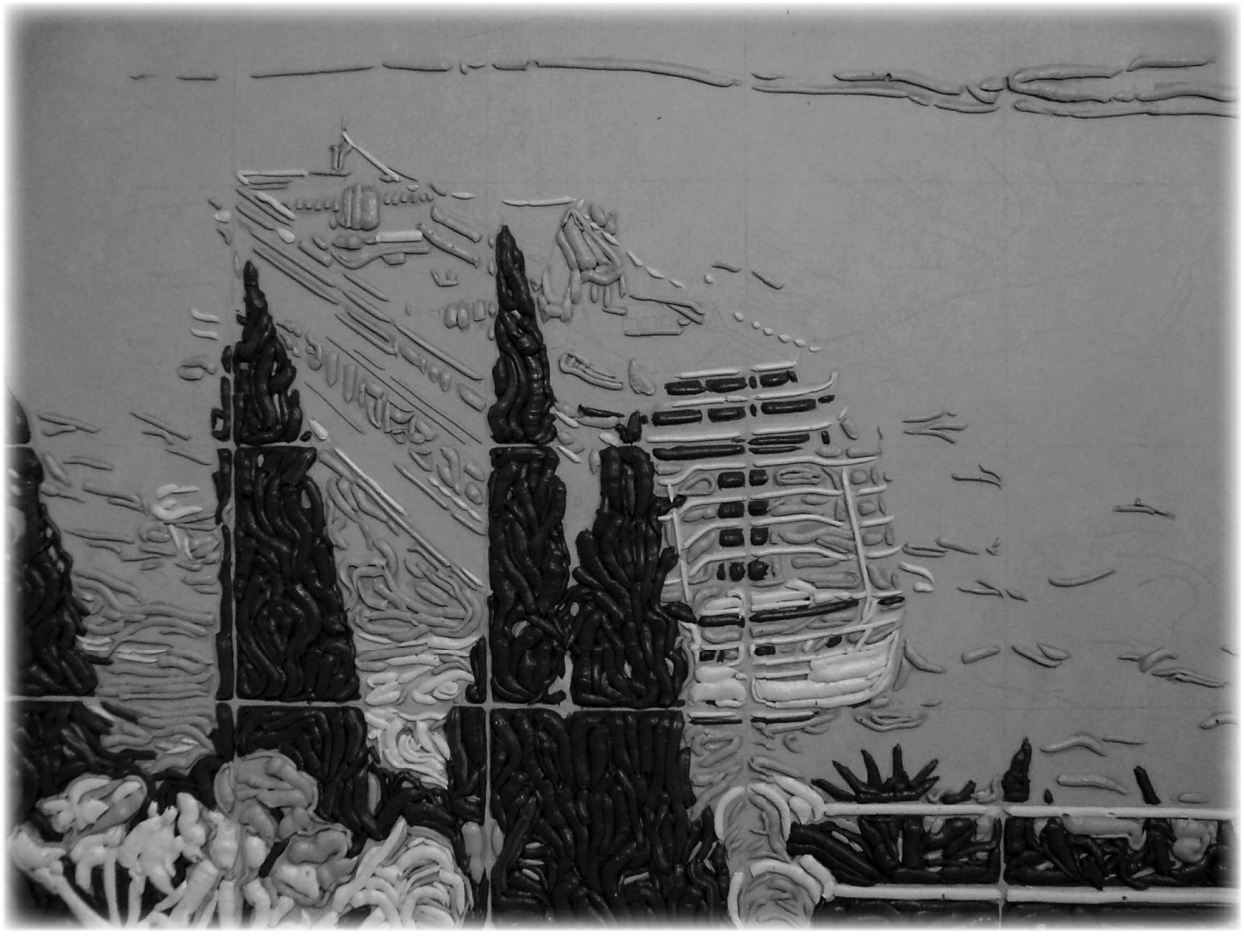

k

Vizualno vikanje

Silva Kalčić

Izložba Ksenije Filipović *Slike*, Galerija CEKAO, Zagreb, od 20. listopada do 7. studenoga 2005.

Zatvoriti put od početnog opredjeljenja prema apstraktnome izričaju, koje je omelo akademsko školovanje svojim inzistiranjem na klasičnim oblicima, tj. realističkom, što mora biti savladano prije odlaska u neke nove izričajne mogućnosti, te vratiti se vlastitim ishodištima umjetničkog poriva, odloživši figuraciju u stranu, bio je dug i možda bolan put Ksenije Filipović", piše Vesna Kusin u predgovoru kataloga prve slikarske izložbe umjetnice koja je diplomirala u klasi Đure Sedera 1999., te je trebalo pet godina da potom pripremi prvu izložbu. Dalje sve ide lakše – druga izložba u Galeriji CEKAO potvđuje definiranost slikarskog stila autorice koja radi isključivo u tehnici akrilika na platnu, polazeći od kompjuterski napravljenog i potom slikarski modificiranog crteža; korištenjem suvremenih materijala i tehnika potvrđujući svoje pripadanje suvremenom dobu. Recentne slike golemog (položenog, 130 x 100 cm) formata napravljene su isključivo u dva tona plave boje kao igra s estetikom kompjuterskog rendera, u razvučenim formama koje se kolebaju između linije i plohe, negativa i pozitiva, statične (kružne, s jednim središtem) i dinamične (ovaloid s dva konstruktivna središta) forme, geometrijske i organske apstraktne kompozicije koja ishodište nalazi u tehničkom crtežu i pop-artističkoj i ikonografiji stripa (nazubljene linije koje se koncentrično šire iz jezgre u vizualnom jeziku označavaju vikanje, što pridonosi dramatičnosti prikaza). Neke su forme očito generirane iz grafičkog oblikovanja 1960-ih i neo-šezdesetih, slijedeći estetiku psihodelične umjetnosti nalik na monokromni kaleidoskop.

Iako se naizgled prožimaju, svijetla i tamna obojena polja samo supostoje, njihov koloristički odnos ne „teži harmoničnome stapanju nego dinamičkom suprotstavljanju". Ono što treba ponoviti radi isticanja, najzanimljivije u autorskom pristupu Ksenije Filipović je primijenjena inverzija medija - predložak za slike napravljene u tradicionalnoj tehnici slikanjem na platnu kompjuterski su generirani crteži kojima slikarica zamjenjuje uobičajenu skicu za kompoziciju. Čitajući slike kao *rorscharch* mrlje, gledatelj može testirati vlastitu podsvijest asocijativnim pridavanjem značenja. „U današnje vrijeme hektičnog i kaotičnog načina života u kojemu je duhovnost kontaminirana stečevinama masovne tehnologije, autorica ponovno nalazi svoje utočište u prirodi. Iako se služi suvremenom tehnologijom, ona ju koristi ne da bi naglasila njenu sveprisutnost i važnost, već suprotno, da istakne ono iskonsko, duhovno i osobno nasuprot globalnome suvremenom svijetu" (Ivana Gabrić).

Je li grad brand ili spontana formacija?

Silva Kalčić

Euphoria, Treći međunarodni bijenale arhitekture, Tobačna tovarna Ljubljana, Slovenija, od 17. do 30. studenoga 2005.

U organizaciji tvrtke-arhitektonskog ureda *Monochrome architects*, nakon prva dva izdanja Bijenala arhitekture u u prostoru bivše tvornice duhana u Ljubljani, na temu odnosa arhitekture i novih medija (*Bionic Territories*, 2000.) te arhitekture i mode (*Ultraskin*, 2002.) ovogodišnja manifestacija nosi paradigmatski naziv *Euphoria* i bavi se fenomenom grada i urbanosti. Prema riječima Špele Hudnik, ravnateljice Bijenala, euforija se ne odnosi samo na stanje pojedinca pod utjecajem adrenalina već i na pojačanu manipulaciju prostorom i društvom. Moderne EUFORIJE jezde ozemljem nezaustavljivom brzinom manipulirajući prostorom i vremenom, društvom i pojedincem, njihovim identitetom. One kreiraju trenutna, imaginarna korporativna polja, modificirana prizorišta/poprišta događaja koja uvećavaju izlučivanje adrenalina na cijelom ozemlju. Intenzitet djelovanja u novim urbanim područjima - korpusima različitih, proturječnih društvenih struktura - iziskuje redefiniciju odnosa između društvenih struktura i prostora. U kontekstu impulzivnosti kapitala, medija i tehnologija, nove urbane platforme pružaju poligon za testiranje novih ikona i životnih koncepata, društveno-kulturalnih proizvoda medijskih pripovijesti. Ekstremne medijske manifestacije arhitekture i arhitekata konačno zamjenjuju strogo definirane prostorne obrasce, ucrtanu fizionomiju prostora, supstancom iluzija, gradom ushita i užitka prepunim mirisa i boja. Stvarnost od nas traži odgovor.

Kakav je kontekst novih društvenih i urbanih struktura? Što je grad budućnosti? Kako izgleda grad suvremenoga društva? A kakvo je pak društvo suvremenog grada? Kako se arhitektura i njeni koncepti umještaju u suvremene kulturne prakse? Kakvo je značenje arhitekture kao robne marke? Je li grad *brand*/robna marka ili spontana tvorba? Na ta su pitanja pokušali odgovoriti sudionici uvodnog arhitektonskog natječaja na temu komprimiranoga grada (*The City of Skyscrepers*).

Najiščekivanija imena na Bijenalu su Rem Koolhaas iz Nizozemske, vjerojatno najznačajniji arhitekt današnjice ponajprije svojim teoretskim tekstovima i konceptima suvremene arhitekture (autor knjiga *S,M,L,XL* i *Delirious New York*), autor prijedloga zastave Europske unije koji će najvjerojatnije biti i prihvaćen od EU birokracije. Koolhaas će održati predavanje 24. studenoga 2005., a na Bijenalu će aukciju svojih cipela Mobius (koje nosi Madonna,kako ističu organizatori) održati njegov manje slavni nećak, **Rem D. Koolhaas koji je s Galahadom J.D. Clarkom u Londonu 2003. utemeljio novu robnu marku** *United Nude: Evolucija Beskonačnosti***.** Neopterećeni modnim iluzijama i ne želeći biti samo još jedna marka obuće ili arhitektonska tvrtka, osnivaju dizajnersku tvrtku čija se strategija temelji na proizvodnji ekskluzivnih proizvoda, koji nemaju značaj tek još jedne sezonske kolekcije već predstavljaju ikone vremena. Proizvodi se razvijaju u projekte međunarodnih timova (*United*), i to na otvoren način, s mogućnošću neposredne prepoznatljivosti (*Nude*).

Pariški dizajner Ora Ito, kako se naziva i njegov *brand*, rođen je godine 1977. u Marseillu kao Ito Morabito. Njegov otac Pascal Morabito je priznati dizajner i trgovac luksuznim predmetima, a njegov stric, arhitekt Yves Bayard autor je zanimljivog Muzeja

moderne i suvremene umjetnosti u Nici. Ora Ito se je, prekinuvši studij dizajna u 21. godini odlučio na vrlo smion potez, počevši oblikovati izmišljene proizvode za istaknute robne marke – od oglasa za damsku torbicu Louis Vuitton do kamuflažno obojane torbe za Macovo prijenosno računalo, i objavljivati ih na svojoj web stranici. Potražnja za virtualnim proizvodima je stalno rasla i tako je Ora Ito stvorio prvu virtualnu robnu marku. Velike korporacije su ga opazile, ushićene njegovom drskošću, i angažirale kao „stvarnog" dizajnera. Danas je poznat kao dizajner najprestižnijih robnih marki. Oblikuje za Apple, Louis Vuitton, Cartier, Cappellini, Artemide, Adidas, Levi's, Heineken, Alaina Miklija i druge. Godine 2002 dobio je „Oscara za najbolju ambalažu" piva Heineken, a njegova će izložba imati formu café bara sastavljenog od njegovih dizajnerskih rješenja.

Na Bijenale dolaze i ahitekti Gabriele Mastrigli, Luca Galofaro, Dominique Jakob, Brendan Macfarlane, Rudy Ricciotti, Hans Ibelings i UN Architects.

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:
dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17
Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn
s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn
s popustom 200.00 kn
Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn, 12 mjeseci 170.00 kn
Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.
PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime:_____
adresa:_____
telefon/fax:_____
e-mail:_____
vlastoručni potpis:_____
Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

Iznevjerena očekivanja

Gordan Duhaček

Sve se činilo da hrabrosti doista ima, ali nakon premijere filma jasno je kako se zaštitnici tekovina rata 1992.-1995. nisu trebali uopće brinuti, iz jednostavnog razloga što *Go West* s homoseksualcima nema nikakve značajne veze

Ahmed Imamović, *Go West*; Uloge: Tarik Filipović, Mario Drmać, Mirjana Karanović, Rade Šerbedžija

Potrebna je zavidna količina hrabrosti da bi se u Bosni i Hercegovini snimio film o homoseksualcima, jer u pitanju je država u kojoj se prosječni stanovnici Sarajeva, Banje Luke i (zapadnog) Mostara ne mogu dogovoriti tko je započeo rat, ali kada su *pederi* u pitanju, nema sumnje da bi se Mujo, Rašo i Jozo (ili Fata, Spasa i Kata) odmah složili. U pitanju nije pretjerivanje, što se može vidjeti, na primjer, iz stavova bosanskohercegovačkih građana izrečenih 10. studenoga u emisiji BHT-a *Javna tajna*. Na pitanje "u BiH je povećan broj homoseksualaca. Zašto?", koje je inače fascinantan primjer novinarske neinformiranosti i latentne homofobije, ispitani su rekli: "To je najvjerojatnije posljedica rata, nezaposlenosti. Nema šta drugo biti." Ili: "Pa Zapad nam je to donio!", uz napomenu "To je više nego negativno. To je zlo."

Ako je nekome potrebna hladna statistika, postoji istraživanje agencije Prism Research, provedeno u travnju ove godine na uzorku od 1550 ispitanika, u kojemu je 82,3% njih izrazilo "općenito negativno mišljenje kada su u pitanju homoseksualci (muški ili ženski)". Činjenica da su u Prism Researchu anketirali o *homoseksualizmu*, a ne homoseksualnosti, i da se usput pitalo i o prostituciji, daje prostora za sumnju u valjanost rezultata, no previše je idealistično pomisliti kako je terminološko neznanje anketara imalo značajnog utjecaja na jednako terminološki neobrazovane ispitanike.

Film gej tematike s latentnom homofobijom

U takvom društvenom ozračju činilo se da hrabrosti za film gej tematike ima Ahmed Imamović, mladi sarajevski redatelj, čiji je kratki film *10 minuta* nagradila Europska filmska akademija. *Go West* je trebala biti priča o ljubavi dvojice *pedera* i njihovu pokušaju da napuste svoju domovinu u kojoj bjesni rat. Imamović i njegov koscenarist Enver Puška doživjeli su pravi medijski linč od "državotvornih" medija, koji nisu mogli prihvatiti da se bošnjačka ratna tragedija miješa sa istospolnom ljubavlju. Sve se činilo kako hrabrosti doista ima, ali nakon premijere filma jasno je kako se zaštitnici tekovina rata 1992.-1995. nisu trebali uopće brinuti, iz jednostavnog razloga što *Go West* s homoseksualcima nema nikakve značajne veze. Da, dva glavna lika nominalno su zaljubljeni homoseksualci, ali njihova veza je bez ikakva sadržaja. Iz filma ne doznajemo ni kako su se upoznali, što bi bilo također zanimljivo, jer implicira i prikaz (ne)postojeće prijeratne sarajevske gej scene, ni koliko dugo su zajedno, ni znaju li njihovi prijatelji za njihovu *love that dares not speak its name*. Njihov odnos se za vrijeme trajanja filma ne produbljuje ili nadgrađuje, te na kraju ostaje nejasno kako i zašto su se Milan (Tarik Filipović) i Kenan (Mario Drmać) uopće voljeli. Kako je seksualnost važan dio homoseksualnosti, važno je reći da *Go West* sadrži samo jedan slabo vidljiv poljubac u mračnoj ulici, sniman iz daljine, dok ostatak filma dvije polovice ukletog gej para jedna drugoj plaču na ramenu. Latentna homofobija isijava iz uškopljenosti obojice glavnih likova, koja na kraju dobiva jasnu potvrdu time što jedan od njih doista i biva kastriran, iako je ta scena toliko nezgrapno snimljena da se lako može pomisliti kako je u pitanju običan ubod čakijom u prepone. Ili možda i jest? S obzirom na to da sam imao priliku pročitati jednu od verzija scenarija, znam da je prvotna namjera autora bila kastracija, a na kraju je ispalo ništa, kao uostalom i cijeli film.

Baš je taj trenutak paradigmatski za pompoznu napuhanost *Go Westa*: Mirjana Karanović, koja glumi seosku vješticu (?!),vadi čakiju iz džepa u krupnom planu, sugerirajući važnost onoga što slijedi, da bi sljedeći kadar bio udaljeni total u kojem se uopće ne vidi kamo oštrica ide i što se njome čini, a ni jedno od dvoje protagonista svojim ponašanjem ili uzvicima ne upućuje na kastraciju koja je u tijeku. Iako još nisam bio u prilici da me se kastrira, s velikim stupnjem vjerojatnosti pretpostavljam da bih se branio i vrištao na sav glas, a ne mirno ležao i tiho zastenjao kao što to čini Kenan. Doduše, *Go West* isporučuje bosanskohercegovačko heteronormativno viđenje homoseksualaca, tako da su Imamović i Puška možda mislili kako bi se prosječnom *pederu* svidjelo da mu odsjeku penis, te bi sve prošlo bez opiranja i s jednim diskretnim, skoro pa postkoitalnim, uzdahom.

Groteska i forsiranje nacionalizama

Na istom principu funkcionira i cijeli film: stalno se najavljuje kako će se dogoditi nešto značajno i veliko, nešto potresno i razarajuće, a ne dogodi se baš ništa. I početak je takav. Na platnu se pojavljuje tekst koji kontekstualizira priču u političku situaciju iz početka 1992., te naglašava da su glavni likovi homoseksualci i, još važnije, Srbin i Musliman. Do kraja filma gledatelj doznaje još njihova imena, ali ne više puno toga. Kenan studira violončelo na Muzičkoj akademiji, dok razlog Milanova boravka u Sarajevu nije objašnjen. Dublje bavljenje njihovom seksualnošću, koja se medijski neumjereno eksploatirala, i to i od autora filma, potpuno izostaje, tako da nema govora o *coming outu*, analnom seksu, Madonni ili bilo kojem drugom stereotipu koji se veže za *pedere*. Stereotipi većinom nisu nešto poželjno, ali bila bi utjeha da je Imamović odradio domaću zadaću kada je queer kultura i teorija u pitanju, jer ako već nije uspio stvoriti zaokružene likove, bar bi imao klišeje kao rezervu, a ovako mu preostaju samo Srbin i Musliman. Jedan od uvriježenih stereotipa koji mu je mogao pomoći u tome da zaplet *Go Westa* ne podsjeća na švicarski sir je svakako ideja kako se svi homoseksualci obožavaju oblačiti u žensku odjeću, jer kada se nakon petnaestak minuta radnja filma premjesti iz Sarajeva u selo u istočnoj Hercegovini, a Kenan "postane" Milena, iskustvo glavnih likova s *dragom* bi bilo sigurno uvjerljivije nego scena *makeovera* u kojoj Milan panično šiša svoju kosu i gura je pod maramu na Kenanovoj glavi. Od toga je neuvjerljivija samo perika koju Tarik Filipović nosi na početku filma. Znakoviti naslov *Go West* je pak ime poznate pjesme The Village People, o čemu u filmu naravno nema govora, moguće zbog problema osiguravanja upotrebnih prava, nego gledatelju za objašnjenje preostaje *broken english* Rade Šerbedžije (Milanov otac Ljubo), koji te dvije riječi u odlučnom trenutku usput kaže Kenanu.

Kada se priča preseli u hercegovačku provinciju, Imamović inzistira na groteski i potvrđivanju svake moguće predrasude o Bosni i Hercegovini kao "tamnom vilajetu", gdje naravno (što drugo?) vlada stoljetna mržnja među narodima. Rituali nacionalizma su sami po sebi uvijek između operete frivolnosti (Tuđmanove lente) i parodične groteske ("Niko ne sme da vas bije!"), te je za uspješnu satiru dovoljno samo ih vjerno prezentirati. *Go West* ide drugim pravcem; u njemu je sve pretjerano, ponekad čak i nerealno, groteska koja ne izaziva gadljiv smijeh prema predmetu ismijavanja nego prema samoj sebi. Tome su najbolji primjer likovi dvojice seoskih poluidiota (Milan Pavlović i Almir Kurt), sličnih kao jaje jajetu u svojim plavim radnim odijelima, obješenim trbusima, trulim zubima i motornim pilama, koje po nahođenju pale i njima "muziciraju". Oni trebaju vjerojatno biti oličenje srpske maloumne provincije, ali su samo pokazatelj promašenosti Imamovićeva pristupa. Takvi pretjerani pokušaji oslikavanja srpskog nacionalizma su u nekim trenutcima toliko ostrašćeni da se mogu protumačiti i kao općenita mržnja prema Srbima. Naravno, *Go West* ima nekoliko Srba pozitivaca, ali argument "privatnog Srbina" oduvijek je bio ustvari samo pokazatelj hinjene malograđanske trpeljivosti. U monumentalno zamišljenoj sceni svadbe, koju potkopava vidljiv nedostatak statista, Imamović pljuca i u pravcu Gorana Bregovića, uvodeći lik kafanskog pjevača u bijelom odijelu, koji pjeva o "tri prsta", ali ni jedna prosječna seoska svadba kod Bošnjaka ne izostavlja odu Aliji Izetbegoviću Dine Merlina, a ni Hrvati na drugom kraju Hercegovine (u odnosu na mjesto zbivanja filma) sigurno ne ignoriraju Thompsonove hitove. Situacija je, bez obzira na nacionalnost, svugdje vrlo slična u osnovnim društvenim obrascima, tako da de(kon)strukcija srpskog nacionalizma koju Imamović želi svojim filmom ostavlja gorak ukus nedovršenog posla.

Ženski likovi iz mačo perspektive

Bosanskohercegovačka kinematografija je oduvijek imala problema s portretiranjem ženskih likova izvan uvriježenih mačističkih stereotipa, počevši s *Hankom* Slavka Vorkapića iz 1995., gdje naslovna junakinja ni kriva ni dužna završava s nožem u trbuhu zbog navodnog promiskuiteta, pa sve do Kenovićeva *Kuduza* iz 1989., koji sadrži zloglasnu scenu u kojoj se Badema, supruga glavnog lika od čije ruke pogiba, vraća kao duh iz mrtvih i govori mu kako je postupio dobro kada ju je ubio. Kako je Badema zaista bila promiskuitetna, poruka je jasna: ubij kurvu, bolje ne zaslužuje, s čime će se i ona sama složiti. *Go West* toj tužnoj galeriji ženskih likova pridodaje Ranku (Mirjana Karanović), koja je majka vanbračnog djeteta, seksualno frustrirana do te mjere da je to navodi na ubojstvo, a povrh svega još i vještica s malim bosanskohercegovačkim vudu lutkicama! Naravno, i nju očekuje nasilna smrt, koja se prezentira kao zaslužena kazna, jer čak ni njen sin ne pokazuje posebne znake potresenosti zbog gubitka jedinog roditelja.

Natprirodni elementi su obogaćeni još i time što je u Milanovom selu presušio bunar nakon što su seljani poubijali svoje bošnjačke susjede i spalili džamiju. Je li to Imamovićev pokušaj magičnog realizma ili pak podilaženje zapadnjačkim predrasudama o balkanskim divljacima? Sve se čini da je oboje, i to u najgoroj Kusturičinoj maniri kombiniranja i kalkuliranja, što ima smisla kao i kada bi se išlo u Transilvaniju u uvjerenju kako će se sresti vampiri. Umjesto da *Go West* zaista bude "film koji ruši predrasude", kako gromko tvrdi reklamna kampanja, on potvrđuje svaku pojedinačnu, koje god se dohvati.

U svemu tome čini se sitničavim spominjati brojne scenarističke probleme filma, od toga da se neki likovi pojavljuju i nestaju u priči bez ikakvog objašnjena (Miraj Grbić, kao četnik u nastajanju, se tako valjda teleportira iz Sarajeva s početka filma u scenu mučenja bošnjačkih zarobljenika pedesetak minuta kasnije, da bi onda opet zauvijek nestao), pa do dijaloga na čiju se citatnost u bosanskohercegovačkim filmovima uvijek može računati, ali ne i kada je *Go West* u pitanju. To da je cijela priča ispričana kao Kenanov *flashback* se čini potpuno proizvoljnim, te se tako njegov povremeni *voice-over* čini kao bijeli šum, a ne poput nečega što bi trebalo objašnjavati i povezivati radnju. Ali zato je nažalost primjetna muzika Enesa Zlatara, frontmana sarajevskog benda Sikter, koja ima funkciju stvaranja opresivne atmosfere tako što podsjeća na dosadnjakovića koji svako malo gura osobu do sebe laktom u rebra, kako bi mu signalizirao da će se nešto važno dogoditi.

Ovo nije "bosanska Casablanca"!

Nekoliko vizualno upečatljivih kadrova, odlična scenografija Kemala Hrustanovića i veći dio glumačke ekipe ipak se čine kao zrake svjetlosti koje nepovratno nestaju u crnoj rupi, a ne kao nešto što može spasiti *Go West*. Filipović i Drmać su dobri u glavnim ulogama, što je još veći uspjeh, jer glume nepostojeće likove, Mirjana Karanović i Šerbedžija su standardno izvrsni, no moji favoriti su Haris Burina u ulozi Milanovog najboljeg prijatelja i Nermin Tulić kao fanatični seoski pop. On je ujedno i jedini slučaj kada Imamovićeva groteska uspijeva, jer su blagoslivljanje oružja i guslarski epovi o Srbiji do Tokija tužna činjenica povijesti rata u BiH.

Rezultat hrabrosti Ahmeda Imamovića ukupno tendira prema minus beskonačnom, jer što vrijedi jurišanje na barikade ako se ne zna za što se bori, čemu se protivi i još se samom sebi puca u nogu. Ne pomaže tu ni Jergovićeva ocjena kako je *Go West*, ni manje ni više, "bosanska Casablanca" (jer u ovom filmu nema ljubavne priče koja bi se pamtila) ni slavljenje nagrada na festivalima u Montpellieru i Kijevu (koji nisu ni Cannes ni Venecija).

Imamović je zagrizao golemi zalogaj *pederluka*, rata, nacionalizma i ljubavi, značajne i odlične teme za napraviti film, naročito na ovim prostorima, da bi se onda zagrcnuo i povratio gledateljima u lice. Možda je to pregrubo tvrditi, ali *Go West* doista je ekvivalentan bljuvotini u kojoj se naziru komadići slasnog jela, u međuvremenu uništeni probavom, što izaziva neugodu i muku svakoga tko prema tome pogleda. ■

Koji je idiot napisao Deset zapovijedi Božjih?

The Onion

Novi prilozi popravljanju nepopravljivog – kodificiranje i kategoriziranje svega što može poći po zlu te pretvaranje deset zapovijedi Božjih u državni zakon

Neprestano se na televiziji govori o deset zapovijedi Božjih, svi vjerski fundamentalistički tipovi kažu, *Stavimo ih u sudnice, objesimo ih u školama* itd. Čini se da su čvrsto odlučili deset zapovijedi Božjih pretvoriti u državni zakon, te sam ih, kao odgovoran građanin, odlučio nabubati. Neku sam večer otvorio supruginu *Bibliju* i moram vam reći da sam, nakon cijele galame oko tih deset čarobnih zapovijedi, očekivao nešto mnogo bolje.

Uzmimo, primjerice, prvu zapovijed. Kaže da ne bismo smjeli vjerovati ni u jednog drugog boga, osim Boga. Nema drugih bogova osim jednoga, hm? Okej, s tim se mogu složiti. Iskreno, nemam pojma kako su stranci mogli pratiti sve svoje različite bogove? Ali kao prva točka? Kao broj jedan na popisu od deset? Čini mi se dosta slabo. Želimo početak s napadačem koji zna udariti.

Potom se i dalje govori o Bogu. *Nemaj drugih Bogova uz mene,* kaže. *Ti nećeš izrađivati idole, niti bilo što što bi imalo oblik onoga što se nalazi gore u nebu, ovdje dolje na zemlji ili u vodama pod zemljom. Nećeš se klanjati pred tim bogovima i nećeš im služiti.*

Tom bih piscu dao savjet da se ostavi te gluposti s Bogom. Ili da se barem malo vrati unatrag. Osim toga, nikoga nisi impresionirao tim jezikom dr. Seussa. Nakon te pretenciozne šprehe o Bogu, autor nastavlja: *Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud.* To je sljedeća. Što je to s tim likom i s Bogom? Počet ću sumnjati da je on jedan od onih crkvenih tipova. Gdje su stvari koje možemo upotrijebiti? Gdje je *Zabranjeno guranje?* Ili *Spremite sve lišće u vreću kako ne bi odletjelo u susjedov vrt?* I nemojte mi sad oduzeti prvenstvo. Zar oni u biblijskim vremenima nisu imali prave probleme?

Opaska šaljivčini koji je napisao te zapovijedi: neka pogleda knjigu *8 Simple Rules For Dating My Teenage Daughter* Johna Rittera kako bi se nadahnuo nekim dobrim, praktičnim zakonima. Dobro štivo.

Nadalje, nastavlja se s pravilom da *moramo štovati oca i majku*. Napokon smo došli do nečega. Ali upravo kad ste pomislili da ćete stići do odgovora *kako*, on je prešao na broj pet. Samo tako. Pretpostavljam da taj lik nije imao djece. Svojim sinovima govorim da me poštuju svaki dan, no pokušajte ih vi natjerati da vas poslušaju! Pitam se je li taj takozvani zakonodavac razmislio o provođenju zakona. To je osnovni sastojak, prijatelju moj. Morali biste poslati policiju u svaku dječju spavaću sobu u cijeloj zemlji, a mi za to jednostavno nemamo dovoljno radne snage. Dobro ti misliš, ali taj je zakon čista utopija. Moj savjet: smisli još neke i izbriši ovaj.

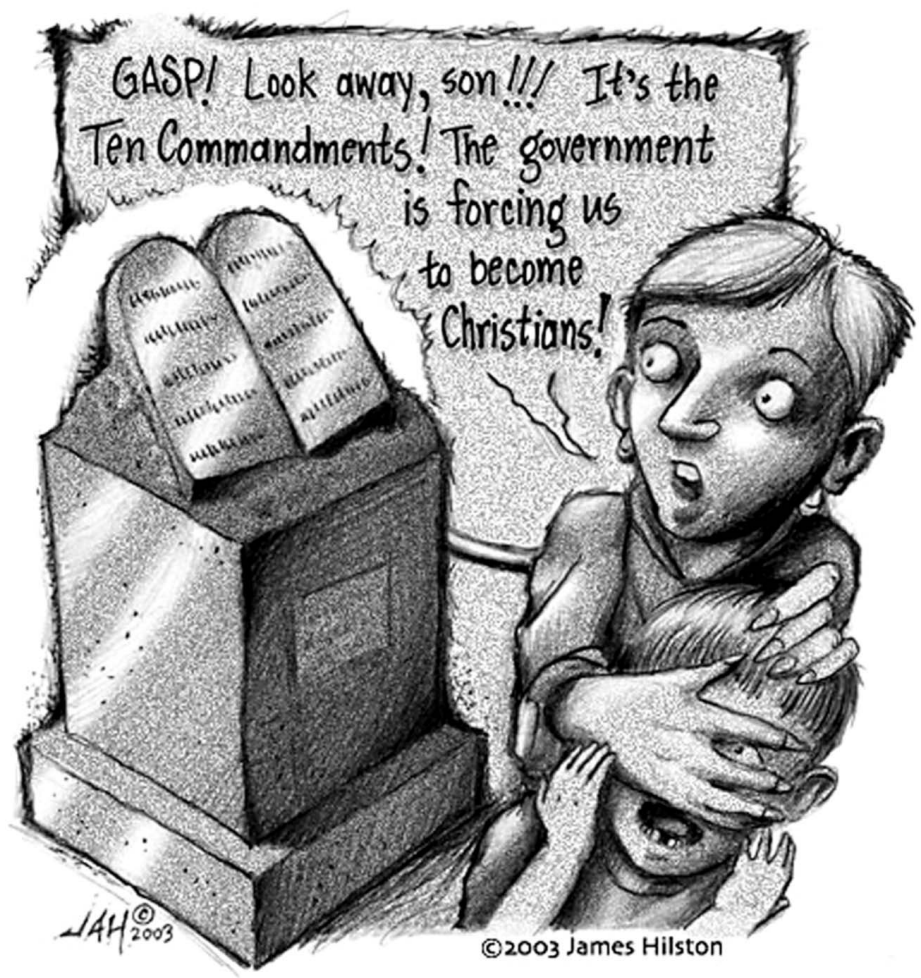

Sljedeća je *Ne ubij.* Žao mi je, ali to zvuči kao sentimentalno sranje. Mi u Americi imamo smrtnu kaznu, i to funkcionira. A kako voditi rat bez ubijanja ljudi? Pretpostavljam kako je autor ovih zakona jedan od sanjara koji misli da bi svijet bio bolji kada bi ljudi brali cvijeće i držali se za ruke cijeli dan. Uživaj u svojoj romantičnoj glazbi, sunčeko, i nazovi me kad odrasteš i počneš plaćati račune

Sljedeća je *Ne ubij.* Žao mi je, ali to zvuči kao sentimentalno sranje. Mi u Americi imamo smrtnu kaznu, i to funkcionira. A kako voditi rat bez ubijanja ljudi? Pretpostavljam kako je autor ovih zakona jedan od sanjara koji misli da bi svijet bio bolji kada bi ljudi brali cvijeće i držali se za ruke cijeli dan. Uživaj u svojoj romantičnoj glazbi, sunčeko, i nazovi me kad odrasteš i počneš plaćati račune. Ponovo se prizemljio s *Ne sagriješi bludno* i *Ne ukradi*, no zatim se opet vraća s *Ne poželi nikakve tuđe stvari* i *Ne reci lažna svjedočanstva.* Kakogod ti kažeš, Matlock.

Pozdravljam ideju o deset jednostavnih državnih zakona, ali mislim da se ne bi smjelo početi s ovima. Netko mora sastaviti novi zakonski nacrt. Prekinite s glupostima i ubacite nekoliko pravih, dobrih poput *Kako ljude iz telefonskog marketinga odvratiti od telefoniranja?* Ili nekoliko jasnih smjernica za davanje savjeta. Možemo li barem dobiti neke o pijenju i vožnji? Možda dobijemo povratnu informaciju od poreznih obveznika? Sve u svemu, vjerujem da su ove zapovijedi dosta slabašne što se tiče zakona i reda te potreba prosječnoga građanina, a snažne u pogledu vjerskoga prodavanja magle. No, kako sam kazao prije, fundamentalisti sada imaju glavnu riječ, te bi morali znati o čemu govore.

Katalog svih nesretnih događaja

FULLERTON, KALIFORNIJA – Svjetski konzorcij znanstvenika, matematičara i filozofa pred dovršetkom je desetogodišnjega ambicioznog projekta katalogiziranja svega što može poći po zlu, objavio je voditelj projekta dr. Thomas R. Kress u ponedjeljak na tiskovnoj konferenciji.

Dijeli nas samo nekoliko tjedana od završetka jednog od najtemeljitijih i najprovokativnijih znanstvenih proučavanja našega doba, kazao je Kress. *Katalog svakog mogućeg nesretnog događaja dovršit će posao drevnih Feničana i ranih teologa kršćanstva. Uskoro će ljudima biti poznata svaka hazarderska vjerojatnost. I popisana*, dodao je Kress.

Kress, profesor emeritus matematike i statistike na Kalifornijskom državnom sveučilištu i autor nekoliko djela o teoriji vjerojatnosti, nije htio kazati koliko događaja s pogreškama, opasnostima i nesrećama postoji. Međutim, mnogi vjeruju kako popis uključuje stotine trilijuna potencijalnih događaja, od *kamiona s "mekanim" kočnicama koji prevozi cement i koji je za sobom ostavio pustoš harajući po mirnom dijelu predgrađa* do *zapinjanja o kvaku zavratkom na rukavu košulje.*

Je li vam poznata situacija kad na tulum niste pozvali dosadnoga prijatelja, a znanica s posla na tulumu pojavi se u pratnji baš tog prijatelja?, kazao je istraživač Projekta Awry, Hideko Manabe sa Sveučilišta u Kyotu. *To je uvršteno na popis. Vjerujem da dolazi odmah nakon "zapostavljanja održavanja reaktorskog sustava za hlađenje što dovodi do topljenja atomske jezgre".*

Izdanje časopisa *Scientific American* iz studenoga 2003. objavilo je izvadak iz popisa koji otprilike glasi ovako: *Šalica s kavom srušena sa šanka laganim trzajem zapešća; slomiti zub pretvarajući da će se odgristi velika piramida u Gizi; spuštanje napola napumpanih čamaca za spašavanje; spoticanje o kabel i padanje na tlo uz slomljeni gležanj kao posljedica bijesnog odlaska sa seta serije 24; gradnja straćare na obronku brda umjesto u ravnici poplavnog područja u očekivanju sezone monsuna, da bi je zatim ipak zakopao mulj pokrenut erozijom.*

Veoma su brojni pojmljivi katastrofalni scenariji tako da njihova obrada zahtijeva dva golema superkompjutora, jednog sa Sveučilištu u Pittsburghu, a drugog s Moskovskog državnog sveučilišta. Prema Kressovim riječima, superkompjutori dvadeset četiri sata na dan obrađuju sve te potencijalne *pogreške* i upućuju na druga mjesta u popisu, brzinom od šest trilijuna računskih operacija u sekundi.

Nedavno, prilikom razgledavanja uređaja na Sveučilištu u Pittsburghu, događaji su projicirani na velikom ekranu tijekom njihove obrade. *Slučajno su slomili ruku kipića praškog Djeteta Isusa dok su ga nježno pokušavali očistiti pamučnom krpom i deterdžentom,* stajalo je na ekranu. *Dopisi su se ugurali u prostor između komode i njezine osnovne jedinice pa se teško vade; spavanje dok je vrat u neobičnom položaju uz glavobolju kao posljedicu; bacanje autobusne karte s maramicom u stanju rastresenosti; dodirivanje utičnice prstima pri uključivanju noćne lampice u struju i lagani strujni udar kao posljedica.*

Kad popis bude dovršen započet će dugotrajan zadatak sustavnog kodificiranja i kategoriziranja svega što može poći po zlu. Dok neki sumnjaju u korisnost popisa, Brian Dyce, koji piše za časopis *Popular Science,* kazao je kako bi on mogao imati raširenu primjenu. *Za desetak godina laici će se vjerojatno moći logirati na Internet ili otići u knjižnicu i konzultirati sveske s popisom mnogobrojnih stvari koje bi mogle krenuti po zlu*, kazao je Dyce. *To bi se moglo pokazati kao veoma vrijedno istraživačko sredstvo ili preventivna pomoć u nuždi. Primjerice, kad kupujete auto ne možete se pripremiti i proučiti svih 98.627 loših stvari koje bi vam se mogle dogoditi tijekom kupnje. Ovaj bi projekt mogao imati velikog neizravnog odjeka na način na koji ljudi donose odluke, te na količinu vremena koje provode zaključani u svojim spavaćim sobama.*

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

Na meti

Kurvini sinovi frankovštine

Andrea Dragojević

Johnnyjevi *kurvini sinovi* posve sigurno nisu tenkovske brigade JNA, nego novohrvatska profrankovska politička elita koja je svoje pozicije zauzela prije petnaestak godina i ne pušta ih ni dalje, i bit će da je zagrebački roker u svojim stihovima predvidio upravo njihov dolazak

Za vrijeme Interlibera, zagrebačkog sajma knjiga koji svake godine pokaže što se novoga na domaćoj izdavačkoj sceni pojavilo u posljednjih 12 mjeseci, predstavljena je i biografija Branimira Johnnyja Štulića, frontmena bivše Azre i sadašnjeg stanovnika Holandije. Međutim, od pojave same knjige *Fantom slobode* Hrvoja Horvata, koja je dosurfala na posljednjih godina potenciranoj novovalnoj retromaniji, zanimljivija je bila njezina promocija, ili barem oni dijelovi s predstavljanja knjige koje su prenijeli mediji. Naime, jedan od predstavljača, muzički i likovni kritičar Darko Glavan tom je prilikom najprije ustvrdio da Johnnyja nije fer nazivati hrvatskim autorom, kako stoji u podnaslovu knjige, budući da se on sam izjasnio kao Balkanac i rekao da mu Hrvatska nije u srcu, a zatim je u novinama dodao da je "Štulić bio elementarna nepogoda od koje se nikad nismo oporavili". Nekako u isto vrijeme sam je Štulić u jednom intervjuu bosanskim novinama izjavio da ni u ludilu ne bi uzeo hrvatski pasoš a da mu je jugoslavenski istekao, te da je time on završio sa svojom pripadnošću ovdašnjim prostorima. Johnny se time ubrojio među rijetke preostale konzekventne samoizgnanike, one koji su, dakle, svoje izgnanstvo dobrovoljno odabrali i trpe ga i dalje. Među protivnicima mladohrvatske nacionalne euforike s početka devedesetih bilo je dosta intelektualaca i umjetnika, ali većina njih u međuvremenu se, na ovaj ili onaj način, vratila svome jatu. Johnny, međutim, ne. Svojim upornim inzistiranjem na statusu samoizgnanika i pratećim izjavama, on si je kod mnogih priskrbio epitet otpadnika, čak izdajnika, kvislinga. S druge strane, a upravo je to skandal vezan uz Štulića koji tako draška domaća pera, nove ga generacije rock-konzumenata ne prestaju slušati. Njegove su pjesme sastavni dio praktički svakog tinejdžerskog tuluma, njegova muzika i dalje je nekovrsna šifra mladih, štoviše, njegove pjesme su nadgeneracijski prepoznate i prihvaćene. Onima koji ga proglašavaju elementarnom nepogodom i kvislingom zapravo nije jasno, ili možda jest, otkud ta mistična odanost novih naraštaja, dakle onih koji su rođeni nakon što je Štulić prestao s aktivnim radom i u vrijeme kada u mikrofone, umjesto glazbe, sipa "sporne" izjave, prema djelu jednog renegata. Ej, umjetnik pa renegat, stvarno nespojivo!

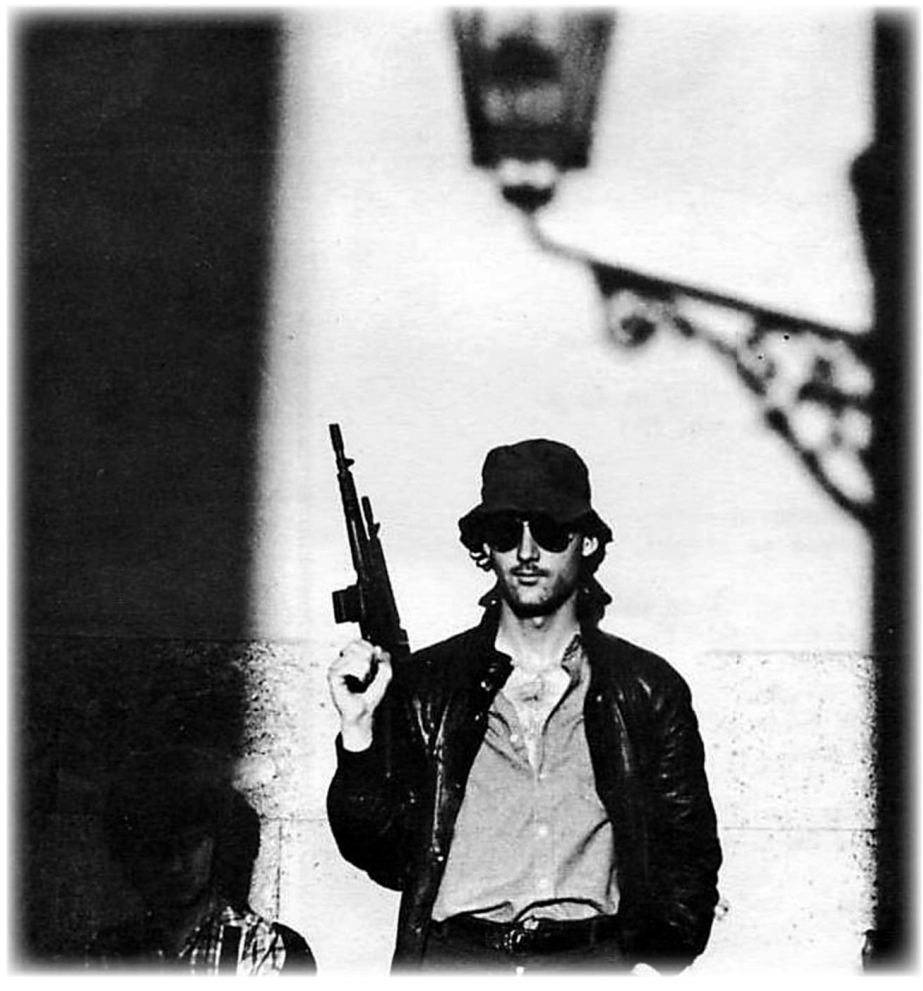

Neprivlačnost nacionalizma

Jedna slična kritika ide i ovdašnjeg književnog barda. Iz književno-kritičarskih krugova, a tu je poziciju prije nekoliko godina najjasnije označio Radovan Ivšić na jednim Krležinim danima u Osijeku, nerijetko se znade čuti da je cjelokupna hrvatska književnost 20. stoljeća nastala ispod Krležina šinjela, te da se ona ispod pregoleme sjene tog Krležinog *kaputa* ni do danas nije uspjela izvući. Dakle, najveći krimen obojice protagonista – Štulića i Krleže – upravo je taj što su bili odveć uspješni i odveć talentirani. Ta njihova izvanrednost, svakoga na svom polju, nešto je što mediokritetski duh ne podnosi. On bi demokratski princip prosječnosti i nadglasavanja uveo i u umjetnost! U oba ova slučaja zanimljivo je i to što su obojica bili i odveć Jugoslaveni. Iako etnički Hrvati, optirali su za danas posve neprihvatljivu političku stranu, čime je njihovo izdajstvo kompletirano. Kad smo već kod kvislinga, skoknimo nakratko u domovinu tog pojma, Norvešku, i spomenimo se jednog tamošnjeg umjetnika koji je također svojevremeno optirao za jednu neprihvatljivu ideju, mnogo neprihvatljiviju nego što je ideja ujedinjenja južnoslavenskih naroda, ali se danas nitko pametan ne zgraža nad time što je njegovo književno djelo prepoznato i prihvaćeno kao nadgeneracijsko. Riječ je o Knutu Hamsunu, dakako, jednom iz plejade evropskih intelektualaca koje je osvojila *privlačnost fašizma*, onako kako Štulića nikad nije osvojila *privlačnost nacionalizma*.

Ima tu i upravo dirljivih nesporazuma. Johnny doista nikad nije ni najmanje želio ništa od onoga što se politički događalo u Hrvatskoj zadnjih petnaestak godina. Međutim, neki novi (re)interpretatori pokušavaju Štulića silom ugurati u novu hrvatsku priču, što ispada krajnje smiješno. Tako je u HRT-ovu dokumentarcu *Kad Miki kaže da se boji...* o plejadi likova iz Johnnyjevih pjesama ustvrđeno kako je on stihovima o *kurvinim sinovima* koji dolaze zapravo anticipirao agresiju JNA. Autorica tog dokumentarca Ines Pletikos navedene je stihove slikovno potcrtala snimkama tenkova JNA u prodoru. Međutim, Johnnyjev frend iz starih dana Jurica Pađen ovih je dana, vjerojatno u povodu promocije biografije *Fantom slobode*, opisao što je Štulić zapravo o svemu tome mislio. Prepričao je zgodu kada su on i Štulić u Pađenovom stanu gledali snimku rata u Sloveniji gdje se vide isti ti tenkovi JNA u prodoru. Johnny je na to ljutito komentirao da kakva su to vojska i vojna taktika kada se šalju samo tenkovi, a nema prateće pješadije! Pađen ga u nastavku odmah pokušava ekskulpirati time da je Štulić oficirski sin pa je, eto, o vojnoj taktici ponešto znao. Koji maestralni nesporazum! Johnnyjevi *kurvini sinovi* posve sigurno nisu tenkovske brigade JNA, nego novohrvatska profrankovska politička elita koja je svoje pozicije zauzela prije petnaestak godina i ne pušta ih ni dalje, i bit će da je zagrebački roker u svojim stihovima predvidio upravo njihov dolazak.

Međ' ljutim Dalmatincima navij'o za *romantičare* s Karaburme

U svemu ovome ima još nekih elemenata koji, bit će, zbunjuju i rasrđuju Štulićeve kritičare. Jednom smo prilikom na ovom mjestu pisali o Miri Furlan, koja ima sličnu priču o egzilu kao i Štulić. Tada smo ustvrdili da posao i stan u Hrvatskoj nije izgubila slučajno, nekom administrativnom pogreškom, kako se danas to pokušava interpretirati, već bi se moglo reći da je Mira Furlan žrtva sistema u kojem je, da se poslužimo Žižekovim tumačenjem, Drugi (Židov, Crnac, Arapin, Srbin, Jugoslaven itd.) taj za kojeg se uvijek pretpostavlja da ima pristup nekom specifičnom užitku, koji je nama ostalima zapriječen. A taj je pretpostavljeni *jouissance* – u slučaju Mire Furlan njezina ljepota i prijeratna popularnost – iz kojeg, kako se pretpostavlja, proizlaze mnoge beneficije, jedna od ključnih komponenti rasizma. U istom ključu možemo tumačiti i današnje reakcije na Johnnyja i tvrdnje o njemu kao o elementarnoj nepogodi. Kritičarima koji Štulića proglašavaju kvislingom i tsunamijem u malim okvirima Novoga vala i hrvatske rock-scene, nejasna je umjetnička transgresija koja resi samo velike umjetnike, one koji uspijevaju premostiti barijere, prekoračiti granice. Nije im jasno kako to da se jednog takvog, politički krajnje sumnjivog Johnnyja, slušalo i po skloništima, kako to da je Azrine pjesme na HTV-u u jeku ratu poželio čuti hrvatski vojnik na fronti. I kako to da Azra nije zaboravljena unatoč tome što je Radio 101, navodno slobodarska radiostanica, još do pred koju sezonu imao nepisano pravilo da se njihove pjesme ne puštaju u eter.

Tome je zasad tako, Johnnyjeva estetska i politička protu-norma zasad pobjeđuje, o njemu se pišu biografije i snimaju filmovi, njega se još sluša i njegove se pjesme pjevaju. Ali, sasvim je izvjesno da će malograđanska norma na kraju ipak odnijeti pobjedu, baš kao što malo-pomalo trijumfira i nad djelom mrtvog Krleže, nad odsutnom Mirom Furlan i nad odsutno-prisutnim Radom Šerbedžijom. Ekstraordinarni autsajderi pomalo odlaze o *off*, a nezadrživo nas preplavljuju *kurvini sinovi*.

A da njima ne prepustimo kraj ovoga teksta, što je barem stvar na koju možemo utjecati, evo nekoliko stihova iz Štulićeve autobiografije *Smijurija u mjerama* koju je nedavno objavio beogradski tjednik *Vreme*:

Uostalom par godina prije toga bio sam
Na Plinari starom Hajdukovom placu
OFK
Beograd je gostovao pratio sam rođaka
Po nekom drugom poslu pa smo slučajno svratili
Zašto to kažem zato što sam jedini za goste
Među petnaest tisuća ljutih
Dalmatinaca
Glasno navijao rođak se usrao i sveđ me
Kišobranom ubadao da umuknem ništa mi
Nije bilo prođoh lišo nisam môra popio.

Kulturna politika

Tko se to odrekao *Strategije kulturnog razvitka*

Biserka Cvjetičanin i Vjeran Katunarić

Strategija kulturnog razvitka opisuje, objašnjava i preporučuje temeljne pojmove, ciljeve i instrumente te poželjne učinke kulturnog razvitka Hrvatske za dugoročno razdoblje. Koliko dugoročno? Tada smo imali na umu 2015. ili 2020. Sam dokument ima okvirni i općeniti karakter, a njegova vjerodostojnost, naravno, obrnuto je razmjerna broju godina. Jer, ne samo da se promjene u svijetu i u nas zbivaju brzo, naglo, te i Strategija o njima mora voditi računa, nego ona mora voditi računa – kako je opravdano bilo primijećeno na konferenciji u Trakošćanu – o konkretnosti kulturne politike (ona se ne smije svesti na opći jezik smisaonosti i poželjnih stanja) i na hitnost rješavanja pojedinih problema (bilo ih je mnogo onda kao i danas)

Postoje li znanstvenici ili kulturni stvaraoci koji su se odrekli svojih djela? Povijest poznaje takve primjere, najprije kroz režime *priznanja i pokajanja*. Ali i naša najnovija povijest to dokazuje: u zadnjem "prijelaznom razdoblju" još danas neki živući među znanstvenicima odrekli su se svega što su napisali prije devedesetih. U književnosti možda je jedan od najupečatljivijih opisa dao Roger Martin du Gard u liku svojega junaka Jeana Barois. Takvo samoodricanje je svojevoljni čin, vlastiti izbor koji može pobuditi nevjericu, čuđenje, neprihvaćanje ili, pak, razumijevanje. Posve je drugi slučaj kada se tvrdi i, dapače, širi tvrdnja, da su se autori odrekli svojeg djela, a oni to ni u snu ne bi učinili, osobito ne u ovom razdoblju, dakle današnjem, koje ni po čemu nije prijelomno, karizmatično, u odnosu na ono od prije dvije godine kada je došlo do rutinske smjene političke vlasti i ni do čega drugog. Paradoks o kojem je ovdje riječ nedavno se zbio u emisiji *Otvoreno* na Prvom programu HRT-a tijekom rasprave o novom kazališnom zakonu. Rasprava se, uglavnom, usredotočila na članak zakona o ulozi Upravnog vijeća, premda je i niz drugih članaka itekako diskutabilan. Međutim, i u tako suženoj polemici, jedna od sudionica/sudionika, Vitomira Lončar, izjavila je da su se autori *Strategije kulturnog razvitka* ("koja je mogla dati temelje zakonu", prema njezinim riječima), sami odrekli te *Strategije*.

Riječ je o neistini izazvanoj vjerojatno zabunom oko kritičke interpretacije stanja s obzirom na primjenu, bolje rečeno neprimjenu, tog dokumenta, ali u te motive ovdje ne želimo ulaziti. Radije ćemo podsjetiti na temeljne činjenice o *Strategiji kulturnog razvitka*. Ona je nastala u razdoblju 2000/2001. kada je Vlada pokrenula izradu globalne strategije *Hrvatska u 21. stoljeću*, obuhvativši ukupno 19 različitih područja, među ostalima kulturu. Nakon više sastanaka s kulturnim radnicima i stvaraocima (seminari, konferencija u Trakošćanu), tekst nacrta Strategije kulturnog razvitka prihvaćen je na Vladi, te proslijeđen Hrvatskom saboru, gdje je, također, prošao živu raspravu. U svakom slučaju, bio je to prvi – i dosad jedini – put da se Sabor vrlo ozbiljno posvetio cjelokupnom pitanju kulturnog razvitka Republike Hrvatske, od legislative, financiranja i decentralizacije do kulturnih odnosa većine i manjine i međunarodne kulturne suradnje, a ne samo nekim aspektima kulture.

Dugoročni ciljevi *Strategije*

Strategija kulturnog razvitka opisuje, objašnjava i preporučuje temeljne pojmove, ciljeve i instrumente te poželjne učinke kulturnog razvitka Hrvatske za dugoročno razdoblje. Koliko dugoročno? Tada smo imali na umu 2015. ili 2020. Sam dokument ima okvirni i općeniti karakter, a njegova vjerodostojnost, naravno, obrnuto je razmjerna broju godina. Jer, ne samo da se promjene u svijetu i u nas zbivaju brzo, naglo, te i *Strategija* o njima mora voditi računa, nego ona mora voditi računa – kako je opravdano bilo primijećeno na konferenciji u Trakošćanu – o konkretnosti kulturne politike (ona se ne smije svesti na opći jezik smisaonosti i poželjnih stanja) i na hitnost rješavanja pojedinih problema (bilo ih je mnogo onda kao i danas).

Kao glavni dugoročni cilj *Strategije* određen je kulturno održiv razvitak koji uključuje promjene i nove inicijative u institucionalnoj i izvaninstitucionalnoj sferi kulture, povezivanje i partnerstvo s drugim sektorima, određene promjene u vrijednosnim orijentacijama i načinu života. Danas, četiri godine nakon prihvaćanja *Strategije*, evidentno je da su te ideje u skladu s novim smjernicama Europske unije (2007. – 2013.), zasnovanima na strategijama iz Lisabona (Europa znanja) i Göteborga (Održiv razvoj).

Pa ipak, strategijsko upravljanje kulturom presudno zavisi od izrade strategijskih dokumenata (*policy papers*) primjenjivih u pojedinom području kulture i na odgovarajućoj teritorijalnoj razini (od nacionalne do gradske, odnosno županijske). Za takvu operacionalizaciju bilo je mjesta i vremena, ali je premalo toga iskorišteno. Obrnuto, čini se da je učinjeno da se ništa ne učini. Uzmimo primjer, a i s obzirom na temu diskusije u emisiji *Otvoreno*, područje scenske umjetnosti. Ono je na dugoročnoj razini jasno i podrobno obrađeno u tekstu strategije (tu je dionicu izradio Boris Senker). Cilj i niz zadataka (13 osnovnih) posvećeni su povećanju opsega i kvalitete rada, razmjeni i drugim strateškim djelovanjima. Kada bi se krenulo putem koji označuje Senkerov tekst, zakon o kazalištima ne bi nam ni trebao. U stvari, tim se putem i krenulo, te je u skladu s jednim od prvih zadataka (snimiti stanje i izraditi dokumentaciju o uporabivosti i tehničkim karakteristikama kazališnih zgrada i dvorana) realiziran projekt *Scenski i koncertni prostori u Hrvatskoj*, koji je kao sedma knjiga izašao u Velikoj ediciji Biblioteke Kulturni razvitak Ministarstva kulture

2003. U svakom slučaju, to je trebao biti početak ocrtavanja kulturnih politika po pojedinim područjima koji se, na žalost, nakon 2003. nije nastavio.

Strategijsko upravljanje

U izradi *Strategije* sudjelovalo je tridesetak cijenjenih stručnjaka za određena područja i oni su svoj rad obavili na najbolji način u toj, kako smo onda mislili, fazi rada. Kao njezini autori i urednici nadamo se da je iz svega iznesenog jasno da se nismo odrekli *Strategije kulturnog razvitka Republike Hrvatske*, nego smo, naprotiv, duboko uvjereni u njezinu važnost za cjelokupni, napose kulturni, razvitak Hrvatske. Možda strategijsko upravljanje – skupa s razvojem ciljeva, analizom, planiranjem, implementacijom, kontrolom učinaka – više nije ili ne mora biti u isključivoj, pa ni pretežitoj, domeni (nacionalnih) država, nego prije svih, gradova ("kreativni gradovi", "gradovi kulture") i ustanova (npr. strategijsko upravljanje muzejima). Nešto slično, što se tiče gradova, urađeno je kod nas u Zagrebu i Rijeci… Općenito, svaki oblik takvog strategijskog djelovanja spojiv je s intencijama i mogućim operativnim razradama *Strategije*. Naprotiv, ono čega se možemo jedino odreći da bismo sebi naškodili nisu ideje ni njihovi konkretizirani sadržaji, nego je to, nazovimo je tako, *negativna volja za moć* – da se ne učini ništa, da se stvar opstruira ili da se protagonisti dezavuiraju kao nesuvisli samoodricatelji vlastita djela. Tako stvar zasigurno propada. Onda i glasine o tome što misle autori o svom tekstu postaju sve manje važne. Ipak, radi istinoljubive kulturne javnosti ističemo još jednom da se ne odričemo *Strategije kulturnog razvitka* nego, dapače, smatramo da su njezine glavne ideje aktualne i važne upravo u ovom razdoblju kada postaje jasno da samim ulaskom u Europsku uniju nećemo moći riješiti nijedan važan problem u kulturi, da moramo imati vlastitu strategiju kako ne bismo postali predmetom upravljanja drugih aktera s drugim ciljevima koji s kulturom imaju sve manje veze.

Ervin Jahić

Molim pravdu za poeziju!

Katarina Luketić

Pjesnik i glavni urednik časopisa *Poezija* čiji je prvi broj predstavljen ovih dana (u izdanju VBZ-a i Društva hrvatskih pisaca) govori o stanju na suvremenoj poetskoj sceni, marginalnoj društvenoj poziciji poezije, stvarnosnoj paradigmi mlađih pjesnika, ignoranciji i neznanju na kroatističkim katedrama i tlapnjama književne kritike

Kakvu će koncepciju slijediti časopis* Poezija*? U uvodniku prvoga broja pišeš: "Ustanovljavanje časopisnog prostora za poeziju simboličko je obnavljanje njezina života, izvrtanje naglavačke zadrtih socijalnih i književno-umjetničkih hijerarhija i raštimavanje 'konsenzusa' u kulturi u svrhu (re)kreiranja novih odnosa, novih konteksta i, možda, novoga koncepta književnosti"? Zanima me, dakle, što želite izvrnuti naopačke, raštimati, i kakav prostor kreirati?

– Teza iz uvodnika o obnavljanju života poezije, i ulozi mlađahnog časopisa u tome, svjesno je zaoštrena i, priznajem, zvuči radikalno, odveć aktivistički i možda naivno. Ona, međutim, nipošto ne želi poručiti da je potreba za pjevanjem umrla u domaćeg autora i da bi je časopis ili neki drugi institut mogao trenutno *proživjeti*. To bi naprosto bilo nedostojno njezina bića, njezine nenametljive i "krhke" konstitucije, ali i potpuno blesava zamisao. Ona, ustvari, govori o eksterijeru pjesme, njezinoj socijalnoj smrti, o utrnuću njezine komunikacijske funkcije u modernom društvu. Ako je pjesnikova osoba društveno neuvjerljiva, tj. tako formulirana i ocijenjena iz centara najprije književne a potom i društvene moći, ako je građanin-pjesnik nevidljiv i besprizoran socijalni subjekt, kakav je status duhovnog entiteta koji on proizvodi? Bez dvojbe, neobavezujući, *niš koristi* i do te mjere neupotreban da, čak ni unutar, inače itekako autoritarnog i beskrajno autističnog registra domaće književnosti, ne zavređuje baš nimalo pažnje. Otud otpor prema hijerarhizaciji i nepropitanim i neprovjerenim konsenzusima. Kao i, možda naivna, težnja prema izvrtanju velikih gromada kamenja da bi se ispod njih dokučio neki istinitiji smisao hrvatske književnosti. Ako danas znamo samo i jedino za prozu, ako živimo u vremenu diktata proze, u što nažalost sumnje nema, potreba da se ozvuči pjesništvo barem preko nekakva časopisna razglasa, u pravilu tiražem skromne radijacije, ne čini mi se uzaludnim poslom i svakako doprinosi onome što sam nazvao raštimavanjem tobožnjeg dogovora u našoj književnosti. Jer dogovor, da stvar bude još sumnjivija, zapravo ne postoji, doli kao cinizam domaće kulturne politike po kojem je roman kobajagi važniji od pjesme. Ako ovaj časopis, barem na trenutak, pripomogne pjesmi da vrati oteto joj dostojanstvo i izmjesti je ni iz čega u kolikotoliko aktivno polje čitateljeva ili uopće društvenoga interesa, čini mi se da možemo govoriti o novom konceptu književnosti. Nisam li u pravu, vjerujem da se slažeš, još uvijek ostajemo u zoni nevinosti i naivnosti bez većih žrtava, a ako jesam, *Poezija* će svojim svježim kapitalom domaćem, po mnogo čemu dosadnom i inertnom, literarnom d.o.o.-u (koje jest i simbolički i doslovno društvo s ograničenom odgovornošću) barem malčice razigrati maštu i dati mu nekoliko kapi, mislim, neophodne infuzije. To znači da smo u uredništvu, koje čini potvrđeni autori Ana Brnardić, Ivan Herceg, Tomica Bajsić, Damir Šodan i Tonko Maroević, rukovođeni idejom da radimo časopis koji će bez ostatka biti u svom vremenu, i tretmanom teksta i svojim vizualnim pakiranjem. Ali i da želimo doprinijeti podizanju dosadašnjeg standarda književne periodike. Da bismo to postigli, krećemo od, čini mi se, nekomotne ali logične pretpostavke. Radimo magazinski koncept, što u hrvatskoj tradiciji književnih časopisa bezmalo podrazumijeva raditi antičasopis. Osim što je takav koncept, po našem dubokom uvjerenju, potpuno neziheraški i nerutinski, naravno svjesni smo da je mogućnost debakla i totalnog neuspjeha realna. On, međutim, zahvaća vrlo široko i s guštom polemizira s, recimo, časopisnim kanonom na svim razinama, odnosno s dominantnom časopisnom praksom. Prvim dvobrojem *Poezije*, vjerujem, naznačili smo više-manje pouzdanu mjeru hrvatskog stiha i većine onoga što je u dosluhu s njime, odnosno što ga kritički, teorijski i esejistički "ogovara" i tumači. Ali i mogući detalj sa slike inozemnog poetskog trenutka. Sada neka čitatelji i naše kolege važu našu mjeru svojim očima. Ako s nama budu dijelili osjećaj da je poezija opet u modi, to je dobro, i to raduje!

Koliko vrijedi domaći stih?

U prvom broju okupili ste veliki broj autora, i čini se da je ta široka perspektiva dominantna karakteristika časopisa. Dakle, nema generacijskoga i poetičkog getoiziranja, nema promoviranja određenog pjesničkog svjetonazora. Između ostalog, časopis ostavlja dojam da je aktualna domaća pjesnička scena poput košnice uzgibana mnoštvom kretanja, mnoštvom glasova. No, odgovara li ta živost koju ste postigli u okviru časopisa onome što se uistinu događa na pjesničkoj sceni?

– Zahvaljujem ti na tom dojmu. Ali, da bih odgovorio na tvoje pitanje, jednostavno moram ponešto kazati o nekim opsesijama ili možda zabludama onih koji kvalificiraju hrvatsku poeziju, o njezinoj autopercepciji, njezinu interijeru. U tom smislu, dopusti mi da malo dolijem ulja na vatru. Moram priznati da mi teza o prešućenoj ili uniženoj a europskoj kvaliteti domaćeg stiha, koju nam, evo, već barem tri desetljeća, u raznim prilikama, došaptavaju silno zabrinuti pjesnici i njihovi kritičarski suplemenici, ide beskrajno na živce. Ona me, naime, već dulje podsjeća na sumnjivu mantru agresivne sekte, koja je zloupotrebljava, gotovo u pravilu, kao neobavezujući, neprecizni i nakaradni lajtmotiv svog sumnjivog diskursa – dakako, onog koji dolazi iz kafića, koji bulazni i smutnju čini, koji dolijevajući čaše, naprosto prečesto (za dobar ukus) dolijeva gorčinu, a prelijeva privid i time obavezno uvećava tobože, ne znam koju po redu, nanesenu nam nepravdu. Hoću reći, babe narikače domaće poezije godinama ustvari ništa ne rade doli trbuhozbore i unjkaju o europskim i svjetskim visinama hrvatske poezije! Jedino to zaista čine predano i doima se da se ne mogu umoriti. Kada, međutim, kreneš tragati za tekstovnim ovjeravanjem takvih brbljanja, nalaziš malo ili gotovo ništa. Malo toga ti može poslužiti kao orijentir, uostalom najčešće ne znaš otkuda krenuti. Ako se brzo ne umoriš, ostane ti gorak dojam o nabildanim, samodopadnim i lažnim predodžbama koje su institucionaliziraju, ali nažalost, kako rekoh, u kafiću, ne i u knjigama. Ako doista domaći stih toliko vrijedi, gdje su dokazi za to? Iz te principijelne sumnje, ali nasreću i iz mnogo vitalnijih i važnijih razloga, ishodi, valjda, potreba mojih kolega i mene da radimo časopis o i za pjesništvo. Njime, među ostalim, želimo demistificirati te olako izrečene tvrdnje, što naravno ne znači da se one, daj Bože, neće potvrditi točnim. Uvjet za to je međutim preciziranje relacija. Najvažnija pak relacija za ovo pitanje je ona koja se uspostavlja u kontaktu teksta i konteksta, ali i teksta i teksta, koja nudi da se opiše arhitektura teksta, ali i da se misli kontekst. Valjda ne treba isticati da je relacija uzajamna i jednako obvezujuća. Nimalo paradoksalno, i sam vjerujem da naš stih visoko stoji, ali kolika je dubina njegova gaza u nemirnim i ćudljivim vodama Europe ili svijeta, nemam, kao ni mnogi koji to ne žele priznati, pojma. Zašto? Zato što imamo, rekao bih, tek pojedinačne izračune, odnosno solidne, primjerice, Milanjine, Mrkonjićeve, Malešove, Bošnjakove ili Maroevićeve studije o hrvatskim pjesnicima. Ali one posluju unutra, ne i prema vani. Ili zato što kontekstualiziramo Mihalića u odnosu na Dragojevića, ili Rogića Nehajeva u odnosu na Stojevića. Međutim, tko su njihovi europski parnjaci, to nažalost ne znamo, a trebali bi znati da ne postanemo neuvjerljivi ponavljači besmislenih i ispraznih dogmi. Dogme se, dakle, možemo riješiti jedino strateškom znatiželjom za ta pitanja, a *Poezija*, nadam se, to već prvim dvobrojem najavljuje. Što se pak tiče tvoga pitanja i dojma o uzgibanoj košnici recentne hrvatske poezije u kojoj vrvi od glasova, osim što priželjkujem takvu recepciju, koja je uostalom poželjna za sliku nacionalne poezije, ne bih bio sretan i ne bi imalo smisla da je ona netočna ili nepouzdana. Jer uloga časopisa nije uljepšati, simulirati ili izmišljati, nego svjedočiti o stanju "na terenu". A to stanje upućuje na višeglasje, na najrazličitija poetska mišljenja koja se organiziraju samostalno ili se poetički dodiruju. Imamo vrlo raspjevanu situaciju. Je li, međutim, učinak tog pjeva bolji od domaće proze, u ravni europskog ili svjetskog pjesništva? Ponavljam, to nam tek valja dokazati, ili opovrgnuti.

Ako ovaj časopis, barem na trenutak, pripomogne pjesmi da vrati oteto joj dostojanstvo i izmjesti je ni iz čega u kolikotoliko aktivno polje čitateljeva ili uopće društvenoga interesa, čini mi se da možemo govoriti o novom konceptu književnosti

Dobra i nekonkurentna roba

***Poezija je danas žanr s margine – ona nema društvenu važnost, slabo se čita, rijetko se kupuje i teško pronalazi izdavača. I u anketi u časopisu vidljivo je koliko su problemi recepcije, tržišta, društvene obezvrijeđenosti i djelovanja na margini presudni za današnje pjesnike. Kako ti ocjenjuješ stanje poezije na tržištu; pamtiš li puno bolja vremena za poeziju? Zar je poezija imala povlašteniji položaj prije deset godina u vrijeme objavljivanja domoljubne antologije* U ovom strašnom času**

Ive Sanadera i Ante Stamaća; zar je na Zapadu drukčije danas, u vrijeme velike recesije na izdavačkom tržištu, osobito onome lijepe književnosti?

– Stanje poezije u svakom vremenu i u bilo kojem od poznatim nam svjetova ponajprije kazuje o duhovnoj paradigmi vremena i svijeta u kojem i o kojem pjeva. Nemam iluzija, nijedno vrijeme, sasvim sigurno, nije joj bilo osobito sklono, a ona je svejedno nastavljala pjevati o njemu, ogovarala njegove tajne – nekada ga uljepšavala, nekada poružnjavala. Hoću reći, ne pamtim naročito bolja vremena za nju. Što naravno ne znači da ne postoje, ili da ih se ne sjećamo, modeli koji su pjesništvu i pjesničkim zbirkama omogućavali više tržišne, nakladničke ili socijalne pravde. Ma koliko domaća poezija nastajala i artikulirala se u okolnostima stihije svake vrste (izdavačke, kulturne politike ili politike u širem smislu, socijalne, gospodarske...), ma koliko bila društveno nečujna i rasuta po rubovima književne scene, u nas se generalno piše dobra poezija i ona, htjeli-ne htjeli, mora dobiti status javnosti. To je dijagnoza, ali i pretpostavka za sve ostale postavke. Kao nekonkurentna roba prozi, još manje robama široke potrošnje, ona je nezaštićena od divljanja tržišta. Treba biti dokraja jasan: nje na tržištu nema – niti u izlozima knjižara, niti na njihovim policama. I što ćemo s tom hladnom i beživotnom statistikom stanja *oko* poezije? Čini mi se da je treba ignorirati (statistiku, naime) i najzad povisiti ton, ako smo već konstatirali da je stanje *u* njoj imponirajuće, ultimativno zahtijevajući od države da najzad povede više računa o pjesničkoj knjizi, da je, kao što Maleš kaže u anketi koju si spomenula, više mazi. Dodao bih, bezuvjetnije i trajnije, bez uzvrata i strateški. Pazi, kada govorimo o prodavanosti nekog medijski primijećenog a od struke poštovanog pjesničkog naslova, govorimo o jedva prodanih 100-tinjak primjeraka (neki kažu 200-tinjak, pritom krivotvoreći da bi "poštedjeli" pjesništvo od nemile računice), dvaput više darovanih kritičarima koji o njima nikad ne napišu ni slova i prijateljima koji nas nikada ne pročitaju. Na kraju, 100 ili, u boljem slučaju, 200 primjeraka kupi država, i gdje si bio, što si radio – ništa! Jednako loše, ako ne i gore, stajala je stvar i početkom devedesetih, kada je objavljena famozna antologija ratne lirike *U ovom strašnom času* koautorskog dvojca Sanader-Stamać, o kojoj, nažalost, nemam dobro mišljenje, premda, ako me pitaš, cijenim Stamaćev nerv za pjesmu. Istina, o Sanaderovu poznavanju poezije ne znam baš ništa. Ma ima u toj antologijici niska važnih pjesnika i dobrih pjesama, ali, čini mi se, više onih koji ometaju taj dojam. Činjenica je da recesija na zapadnom tržištu također ubire svoj danak od pjesničke knjige, ali neke tamošnje kulture domislile su se na različite načine zaštititi položaj pjesnika i njegov proizvod, pa i različitim regulativama. Tako se, a o tome mi iz prve ruke kazuju urednici Bajsić i Šodan, u posljednjih 30-ak godina u Sjevernoj Americi razvio sustav potpore putem sveučilišta koja otvaraju katedre i radionice za koje pjesnici primaju mjesečne apanaže. Gotovo svi časopisi plaćaju se iz budžeta sveučilišta. Kada se pjesnik prihvati neke antologije ili prijevoda inozemne poezije, svi resursi sveučilišta stoje mu na raspolaganju, a značajna potpora isplati mu se unaprijed, kako bi u miru i bez pritiska mogao prirediti knjigu. Ne treba smetnuti s uma i brojne, dobro organizirane fondacije, te stipendije koje se temelje na poreznim ustupcima donatorima. U Španjolskoj, osim potpora sveučilišta, pjesnici dobivaju respektabilne stipendije, kako od države tako i od regija ili gradova. Slično je i u Francuskoj, a u Italiji važnu ulogu u zaštiti zbirke pjesama i njezina autora imaju zaklade. Nije dakle teško zaključiti da je hrvatski pjesnik kudikamo u nezavidnijem položaju, a samo ovih nekoliko primjera iz bijelog svijeta upozoravaju da bi država, kada bi to uistinu željela, mogla uspostaviti različite mehanizme kojima bi pomogla pjesničkoj knjizi. Riječju, da, molim pravdu za poeziju!

Pjesnike na kioske!?

Na nedavno održanom okruglom stolu o poeziji u* Zarezu *(pod naslovom* Hrvatski pjesnik – jel to mene netko zajebava*, 11. ožujka 2004., br. 125) također se uglavnom govorilo o tržištu, nakladama, čitanosti, medijima... Tom je prilikom Krešimir Pintarić iznio tezu – s kojom se prilično slažem – da bi se stvari s poezijom bitno promijenile kada bi EPH kao najvažniji kreator književne mode u Hrvatskoj odlučio promovirati pet pjesnika na način na koji je primjerice promovirao svoje pisce. Kako ti procjenjuješ ulogu medija u populariziranju hrvatske književnosti? Je li moguće od pjesnika napraviti atraktivnu tržišnu robu za kioske?

> Dosadnoj i klišeiziranoj profesorskoj mašti poezija kao entitet kojemu su nerijetko svojstveni iracionalni mehanizmi da bi se dešifrirali znakovi vremena ili oni u nama, vjerojatno je nešto posve odbojno i neprivlačno. Opet, postoje i časne iznimke koje nekako ublažavaju dojam o bezveznjacima na kroatističkim katedrama. Deprimira, međutim, to što velika većina ni s tradicijskim poetskim komplesima nisu na "ti"... Oni ne mogu živjeti ni život od prisjećanja, jer ne znaju čega bi se imali sjećati

– Na prvu, čini mi se da nije daleko od istine ta Pintarićeva ideja. No s kiosk-izdavaštvom imam malo više problema. Naime, možda bismo mogli potrpjeti, ili u nekim slučajevima već i trpimo, medijski posredovanu a lošu prozu, ali kako bi to izgledalo u slučaju poezije, bojim se i pomisliti. Kakav je poetski nacrt, svijet, motivika, predmetnotematski i formalno-izvedbeni plan knjige pjesama čiji bi autor bio naš masovni odabranik i poetizirani ljubavnik koji bi nam tepao s kioska? Trebao bi biti jasan do banalnosti, a opet, ako smo još uvijek u zoni poezije, s nekim estetskim punomoćima i relevantnom poetičkom podlogom. To bi imalo biti nešto monumentalno i drukčije od ponude koju mislim da danas može dati, s jedne strane, živa hrvatska poezija, a s druge, primiti hrvatski čitatelj. Pokušaj samo zamisliti, recimo, Dragojevića ili Mihalića, da ostanemo među klasicima, na kiosku. Nemoguće! Grozna slika. Nema šanse! Poštovana gospoda to nikada, vjerujem, ne bi dopustili. S pravom, jer to teško da je prirodni okoliš njihovih ili bilo čijih pjesama, i teško da pjesma uopće s takvim nečim računa. Gadili bi im se decibeli medija, tiraže i svjetine. Koliko god da im je stalo ili ne do statusa, uvjeren sam da bi zgađeno odbacili bilo kakav razgovor o tome. A i kada to ne bi bio slučaj, morali bi pisati nevrednije, banalnije stihove. S druge strane, zamisli šok i nevjericu dobrohotnog i prosječnog čitatelja, koji je, nakon bilo koje prozne knjige, kupio Dragojevićevu *Četvrtu životinju*. Ma nakon pokušaja, samo dakle pokušaja, čitanja neće znati beknuti, smrknut će mu se pred očima u trenu, slova će napraviti nizbrdicu, neće zakočiti i polupat će mu se sve od njegova svijeta. Možda i trajno! Ni nekakav priručni tumač, da ga besplatno dobije u kompletu sa zbirkom, ne bi mu mogao pomoći, a on bi značio da bi velikoga pjesnika trebalo prevesti s njegova hrvatskoga na jezik prosječnog brice iz provincije koji je, eto, s pravom poželio zvuk rimovana cesarićanstva. Pritom ne treba zaboraviti da je ljudima najrazličitija obrazovanja i interesa knjiga na kiosku dostupna, i da je slučaj našeg brice ustvari paradigmatičan, jer on možda najpredanije kupuje knjigu otkada je ona u nas u modi. Ako bi pak odabir pao na mlađe pjesnike, ista priča. Ako bi se pokušalo isfurati mrtve junake naše lirike kakvi su, recimo, Slamnig, Ujević ili Šop, to bi također bilo promašeno. Istina, na kiosku bi se kočoperile njihove knjige, ali nevoljko i neutješno bi i dalje ostajale nepročitane. Poezija jednako loše stoji i sa svojim mrtvim i sa svojim živim praktičarima! Zašto? Zato što ne pretpostavlja tako bučne kontekste. Ona umije šumiti i žuboriti, a ne umije se derati. Zahtijeva duhovnu koncentraciju i pripadajući joj okoliš. A kiosk to zacijelo nije. Što se pak tiče medijske industrije i njezine moći da formira književne mode, bjelodano je da velike medijske kuće to mogu i da im to i uspijeva. Sasvim sigurno moguće je, a mislim i poželjno, proizvesti medijski posredovane pjesnike. Zbog poezije, da poezija dobije svojih pet minuta. Daj Bože da se to dogodi. Uz jedan nipošto malešni uvjet: da poezija ljubomorno drži do svoje supstance i da se ne kompromitira kapitalizmom.

Stvarnosna paradigma kao uniforma mladih pjesnika

Razgovor o poeziji ponekad se isuviše svodi na jadikovke zbog njezina lošeg društvenog položaja i zanemarenosti žanra, dok se o kvaliteti, poetičkim razlikama/osobitostima i sl., uglavnom malo raspravlja. Po nekima to insistiranje na govoru o teškom položaju pjesništva, zapravo ukazuje na to da pjesnici/teoretičari o samoj poeziji nemaju bog zna što za reći. Koje su po tebi trenutačno najaktualnije estetičke/poetičke teme koje bi ozbiljna književna rasprava o hrvatskoj poeziji trebala potaknuti?

– Nisam siguran što bih ti odgovorio. Može se dobiti dojam da se pjesnici, kritičari i teoretičari brčkaju u vodama jako primitivne književne sociologije i da se time iscrpljuje sva njihova mašta, ali nije baš tako. Istina, nešto su opsesivniji negoli prije kad kulturna politika nije dovodila u pitanje status njihova pjeva i njihov osobno. Ali, dakako da raspravljaju o kojekakvim stvarima, i da će ti iole ozbiljniji među njima moći pobrojati niz ideja i aporija koji su trenutno na dnevnom redu. Istina, ne mogu znati što moje biološke nesrodnike ovog časa najviše okupira, ali mogu reći ponešto o svojim preokupacijama, koji su samo dijelom prijepori generacije. Po meni je temeljno poetološko pitanje kada će se smijeniti stvarnosna paradigma mlade/mlađe poezije koja je banalno zaposjela maštu mnogih autora i vrhuni u plićaku jeftinih privatizama koji retardiraju početne a dobre namjere tog modela poetskog mišljenja. Stoga ne

čudi što se poezija većeg dijela naraštaja devedesetih doima kao marljivo evidentiranje narcističkih ekspresija i notorne praznine svijeta, i što slijepo vjeruju da je poezija bukvalan prijepis te i takve faktografije. Češće narativizirajući (što dakako nije problem ako se ima svijest o tome) negoli vodeći računa o elementarnim vrlinama stiha, o metrici ili čemu drugome da i ne pričamo, dobar dio ove poezije ne unapređuje vlastito poetsko mišljenje nego ga, naprotiv, još više poražava bujnim i visokoparnim slikama upravljenim prema ničemu. Dakle, to je dosta ozbiljan problem najdominantnijeg modela unutar mlađe poezije. Naravno, i drugi modeli ili njihovi zameci u poeziji naraštaja devedesetih nisu bez problema, ali ovaj je, po mom sudu, najkompliciraniji. Izlaz, kako mi se čini, nije iskustvo jezika jer se taj model iscrpio, također niti u nekim varijantama pjesništva slikovnog mišljenja. Toplo preporučujem neki neoegzistencijalistički diskurs – koji nam, sve se više čini, ostaje kao jedan od najefikasniji unutar integralne priče o hrvatskom poslijeratnom stihu – da se cijela generacija ne bi utopila u osrednjosti. Još prije, da ne bi sličila kao jaje jajetu.

Poezija nije centralna društvena loza

Previđa se i činjenica da je upravo zahvaljujući svojoj subverzivnoj poziciji poezija – za razliku od romana – ostala pošteđena naleta komercijalizacije, zahtjeva "društva spektakla", konkurentnosti drugih, dinamičnijih medija, i sl. Prostor poetskoga je dobrim dijelom sačuvan jer je pomaknut na marginu društva, ali te se margine, osobito gubitka mogućnosti da se odigra rola "nacionalnog poetskog barda" pribojavaju neki pjesnici. Kako to komentiraš?

– Tvojim pitanjem dolazimo u zonu velike ljudske gladi za značenjem koja apsolutno ne ide s poezijom, i koja bi po definiciji trebala biti emancipirana od nje, ali ne i od ljudi koji je ispisuju. Namigivanje političarima, a u pravom času i ljigava spremnost da se stane uz bok bilo nazadnjačke, nacionalističke, bilo kakve druge rentabilne ideologije nipošto nije povlastica samo hrvatskog pjesnika. Ona je svoje krvavo ovjeravanje, sjetimo se, dobila u nedavnom ratu. Teško ju je misliti izvan jednako snažne fascinacije istom pozicijom u nama antagoniziranim kulturama. Kao i srpski, i neki hrvatski bardovi, ili barem kandidati za tu prestižnu rolu, itekako imaju putra na glavi jer su nekoć svoje probitke plaćali šutnjom, manjkom intelektualnoga poštenja i sasvim specifičnim tipom nervoze koji ih je gonio da svoj društveni status podebljaju na podlozi mržnje i ratnog huškanja. Mržnja i prezir prema svakoj razlici (etničkoj, političkoj, ideološkoj, čak i estetskoj i poetičkoj) postali su im omiljeni "literarni" kolegij kojim su osvajali stepenicu po stepenicu na tom jadno ciničnom i krivotvorenom stubištu društvene moći. Umjesto da pjesmom osvoje posvećeno mjesto unutar kulture, oni su partijašili na sijelima i bljuvali psovke. Lakrdija je tim veća što neki od njih danas čuče u polumraku i pitaju se kad će naplatiti minuli "poetski" rad. Znam da me to nisi pitala, ali mnoge stvari u nas su u najmračnijem i najprimitivnijem dosluhu s ideologijom, pa ih zbog toga nije niti pošteno prešutjeti. A što se tiče poezije na margini i te sumnjive i polujavne audicije za rolu nacionalnoga barda, konstatirat ću još samo ovo: nisu se mogli nositi s jedinom pravom istinom da poezija, ozbiljno to mislim, da bi djelovala, mora biti na osami, i da njezin cilj nije i ne smije biti centralna (društvena) loža.

Bezveznjaci na katedrama – tlapnje u kritikama

Delimir Rešicki u intervjuu* Poeziji *navodi sljedeće: "Hrvatska misao o književnosti uvijek je nekako imala isuviše problema sa živim. Puno joj je, valjda, lakše neprestano krivo periodizirati mrtve negoli se malo pozornije pozabaviti trajnom napašću zvanom – književni suvremenici. Odgovorno tvrdim kako na kroatističkim katedrama diljem domaje dvije trećine slavnih magistara, doktora i njihovih asistenata ne zna nabrojati deset pjesničkih knjiga objavljenih u Hrvatskoj u posljednjih petnaestak godina, a i s proznim ne bi bilo ništa baš na brzinu i naizust." Možeš li komentirati taj odnos znanosti prema suvremenoj poeziji, uopće nepoznavanje aktualne scene i nesposobnost da se ona valorizira?

– Uvjeren sam da cijela ta stvar još lošije stoji, ako je moguće primijetiti još nepovoljniju bilancu od Rešove. On je, priznat ćeš, otišao jako daleko, a ja bih rekao kako je riječ o tri četvrtine. Maleš je svojedobno u jednoj svojoj pjesmi ironizirao mlade asistente na Filozofskom, euforično primjećujući kako su lijepi. Već tada smo uočavali da je čudno što im naljepljuje atribute ljepote, a ne pameti ili učenosti. Dosadnoj i valjda klišeiziranoj profesorskoj mašti poezija kao entitet kojemu su nerijetko svojstveni iracionalni mehanizmi da bi se dešifrirali znakovi vremena ili oni u nama, vjerojatno je nešto posve odbojno i neprivlačno. Opet, postoje i časne iznimke koje nekako ublažavaju dojam o bezveznjacima na kroatističkim katedrama. Deprimira, međutim, to što velika većina ni s tradicijskim poetskim komplesima nisu na "ti", što je svakako mala utjeha za našu nevoljenu poetsku sadašnjost. Oni ne mogu živjeti ni život od prisjećanja, jer ne znaju čega bi se imali sjećati. Poetsku tradiciju ne vole ili je ne razumiju. Isprazni pozitivizam caruje tim svjetovima, nagluh za strukture svoga i tuđeg vremena. Doista je tako. Tako je bilo i prije tri, četiri desetljeća. Čini se uvijek. Ne voljeti poeziju, najžilavija je i najtvrdokornija mjera njihova ukusa. Njih, trajno skrivenih iza začarobljenih definicija. Znam, gadno zvuči, ali bezveznjaci su u svemu i uvijek – samo bezveznjaci.

Osim u znanosti, problem je dobrim dijelom i u književnoj kritici; naime, mnogi kritičari pisanje o pjesničkim zbirkama doživljavaju kao prigodu za vlastito impresionističko sanjarenje, miljama udaljeno od predmeta o kojemu bi trebali pisati. Mislim da ste u časopisu kroz nekoliko analiza pojedinačnih pjesama vrlo dobro pokazali na koji se način može čitati/interpretirati poezija, a da se ostane u tijesnoj vezi s tekstom. Što misliš o današnjoj književnoj kritici; o prevladavajućem kritičarskom diskursu o poetskome?

– Hvala na komplimentu. Krenemo li od činjenica, teško je bilo što reći o kritičkom diskursu. One mu jednostavno nisu sklone. Da bismo govorili o prevladavajućem, važno je da diskurs uopće postoji, da se afirmira u svojim razlikama, da je mnogolik, da je nečime obilježen i stvaran. Međutim, on je tek u većoj mjeri oblikovan osobom kritičara. Možda pet kritičara u zemlji su prepoznatljivi i drže ga na životu. Ostalo je izmišljaj. Privid diskursa. Beskrajna tlapnja ni o čemu, nažalost. Stihija i tlapnja. ■

Dossier Kangrga

Obrana Sokratova

Ljubaznošću gospodina Milana Kangrge na uvid smo dobili tekst tužbe koju je protiv njega podigao Tomislav Dragun. Također, dao nam je na uvid i tekst svoje obrane te tekst svjedočenja Svetozara Livade. Ovdje te tekstove donosimo u ponešto skraćenom izdanju.

Prije devet mjeseci, točnije petog veljače ove godine u zagrebačkom *Večernjem listu* pojavio se kratki članak, izvještaj novinara Hine o promociji *Etike* autora Milana Kangrge. U članku naslovljenom *Milan Kangrga: 'Životinje su pametnije od Hrvata'* stajalo je sljedeće: "Knjigu umirovljenog sveučilišnog profesora Milana Kangrge *Etika – Osnovni problem i pravci* jučer su u Zagrebu predstavili L. Veljak, Z. Šundov, S. Livada i autor. Prema riječima predstavljača Kangrga je "najveći hrvatski etičar svih vremena", a njegovo je djelo fundamentalno. "Ja sam vrhunski intelektualac ne samo u Hrvatskoj nego i u Europi", rekao je Kangrga. U zadnjem poglavlju svoje knjige autor predbacuje hrvatskoj vlasti da je impregnirala nacionalistički duh te da sluša antidemokratske direktive vrha Katoličke crkve. U zaključku *Etike* autor navodi kako su i životinje pametnije od Hrvata, jer znaju svoj interes. "Hrvati ga ne znaju pa na izborima glasaju uvijek upravo i jedino za one koji su ih opljačkali i uništili im živote", piše Kangrga. Sadašnje stanje u Hrvatskoj autor vidi kao posljedicu provale ruralnih elemenata."

Traži se šest mjeseci zatvora

Samo dva dana kasnije Općinski sud u Zagrebu zaprimio je tužbu Tomislava Draguna protiv Milana Kangrge radi kaznenog djela klevete. Tužitelj na sljedeći način obrazlaže tužbu.

"Podnosim ovu tužbu protiv tuženika, budući me je oklevetao javno iznoseći neistine o meni. U dnevniku *Večernji list* objavljen je sljedeći članak Milana Kangrge gdje je napisano: "U zaključku *Etike* autor navodi kako su životinje pametnije od Hrvata, jer znaju svoj interes." Tuženik me je predmetnom izjavom, kao Hrvata po rođenju, uvjerenju, osjećaju i predstavljanju, doveo u velike osobne i poslovne neprilike (osobito s inozemnim partnerima), pa ću protiv njega podnijeti i tužbu za naknadu štete. Tuženik je, dakle, za drugog (dotično za mene) iznosio nešto neistinito što škodi časti, ugledu i poslovnim aktivnostima mene kao tužitelja, pa je time počinio kazneno djelo klevete opisano i kažnjivo po čl. 200. st. 2. Kaznenog zakona." Na kraju tuženik predlaže da sud "nakon održane glavne rasprave tuženika oglasi krivim i kazni ga na zatvorsku kaznu u trajanju od šest mjeseci."

Glavna rasprava je doista i održana i to u na Općinskom sudu u Zaboku 15. studenog, a ne u Zagrebu jer je zagrebački Općinski sud dostavio predsjedniku Vrhovnog suda Republike Hrvatske prijedlog za "određivanje drugog stvarno nadležnog suda da postupa kao stvarno nadležni sud u predmetima koje, zbog velikih zaostataka u rješavanju priliva, navedeni zagrebački sud ne može u primjerenom roku raspraviti i donijeti odluku."

Nisam bedak da mislim da su životinje pametnije od mene

Filozof Kangrga u Zaboku se branio, među ostalim i sljedećim riječima:

"U odnosu na tužiteljevu tužbu ne osjećam se krivim. Ne razumijem ni sadržaj, ni formulaciju optužnice! Nije mi, naime, jasno, kako ja kao "Hrvat po rođenju, uvjerenju, osjećaju i predstavljanju" mogu oklevetati drugog "Hrvata po rođenju, uvjerenju, osjećaju i predstavljanju", kao što za sebe u tužbi protiv mene ističe tužitelj!? Ako dobro razumijem, hrvatstvo je ovdje istaknuto kao *crimen*, tj. predmet tužbe i sudskog spora? Pitam: Kako je to moguće? Može li u jednoj demokratskoj državi danas nacionalnost, etničko podrijetlo, vjeroispovijest i pripadnost određenoj crkvi, boja kože, spolnost, imovinsko stanje (ako nije rezultat pljačke ili razbojstva), profesija itd. biti predmet pravosudne rasprave? Tužitelj prije svega svoju tužbu temelji na novinskom članćiću iz *Večernjeg lista*. Može li bilo tko biti optužen i sudski gonjen s pozivanjem pritom isključivo na novinarsku interpretaciju nečijeg, u ovom slučaju mojega autentičnog teksta koji u tužbi nije ni spomenut?! Znači li to da tužitelj nije ni u rukama imao moju knjigu *Etika*, da provjeri, odgovora li novinska interpretacija originalu?! Smatram to neprimjerenim i nedopustivim!

Tužitelj navodi moj navodni stav: "Životinje su pametnije od Hrvata", i nije pritom svjestan da time mene vrijeđa kao Hrvata, jer mene pred javnošću i ovdje pred sudom želi prikazati kao budalu! Zašto? Zato što sam ja Hrvat, pa bih tim iskazom sam sebi skočio u usta, jer bih u tom slučaju tvrdio, da su životinje pametnije od mene!? A ja to ne samo da nisam nikada mislio, nego ni ne dopuštam tužitelju, ili bilo kome drugome da me smatra i javno proglašava bedakom, od koga su i životinje pametnije!

Neki Hrvati doista ne znaju koji je njihov interes

Interesantno je pritom, i svakako čudno, da tužitelj i sam, pozivajući se samo na formulaciju iz novina, dodaje pojašnjenje tobožnjeg mojeg stava, kako su životinje pametnije od Hrvata – "jer znaju svoj interes"! A upravo taj pojam interesa ima ovdje bitno značenje i bitni smisao, pa prema tome i za sam sudski spor. Po svemu sudeći tužitelj to ne zna? Inače bi mu morao odmah biti jasan smisao mojeg stava, pa ne bi podizao optužnicu protiv mene?! Pojam intere-

sa, inače najuže povezan smisleno s pojmom pameti, dolazi od latinskog *inter-esse*, biti između! Da ne duljimo, u ovom slučaju to znači između Hrvata, a ovo "između" ukazuje na razliku, dakako, među Hrvatima. Time je rečeno već implicitno, da su neki Hrvati pametniji, a neki to nisu, da neki Hrvati znaju svoj interes, a drugi ne znaju, a iz mojeg iskaza posve jasno proizlazi, da ja mislim na one Hrvate, koji ne znaju svoj interes! A to sam u odnosu na moju grlicu, kao jednu poetsku metaforu, koja mi svakog dana dolazi na prozor po svoju porciju prosa, imao u vidu, a ne Hrvate, to jest sve Hrvate, nego samo one – pa je to posve konkretno i jasno istaknuto u tekstu, što ga tužitelj nije ni vidio – dakle one Hrvate koje su drugi Hrvati, a ne Mađari, Austrijanci, Talijani, Nijemci ili Srbi – opljačkali, bacili ih na ulicu, pa su bez posla i ikakvih prihoda, bijedni sa svojim obiteljima i totalno deklasirani – ali usprkos tome oni na izborima daju svoj glas upravo tim pljačkašima i njihovim političkim strankama! Zato sam zaključio, kako ti i takvi Hrvati – za razliku od moje grlice – ne znaju svoj interes! U vezi s rečenim predlažem zato da se spor vodi oko jedina dva ključna pojma, relevantna za ovu raspravu!
To su: interes i pamet, pri čemu jedan neposredno ukazuje na drugi. Pod pametnim se čovjekom s pravom misli na onoga pojedinca koji, najopćenitije rečeno, zna svoj interes u životu, te se dobro snalazi u postojećem.

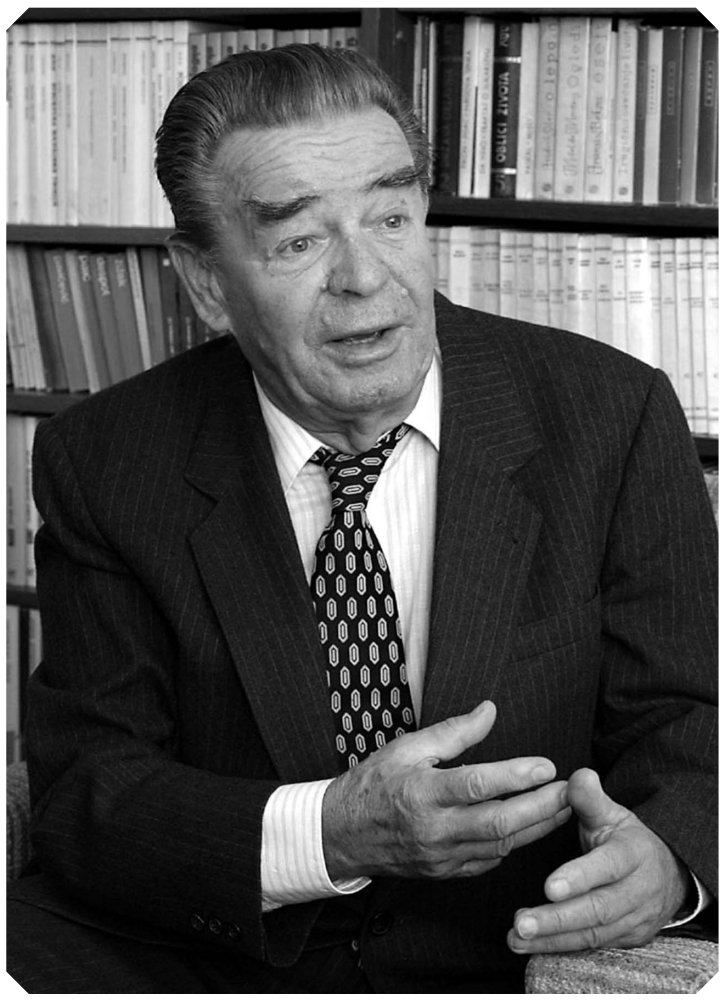

Sudu priložiti punomoć za četiri milijuna Hrvata

Gospodin tužitelj također, samo na drugačiji način od mene i iz drugačijih razloga, zna dobro svoj interes, i ja njega smatram pametnim – sad ne smijem reći: čovjekom, jer on ne inzistira na tome, nego – Hrvatom, pa je svakako bar čudno da on mene, isto tako dobrog Hrvata, zbog toga tuži sudu?!

Želim ovdje pored ostaloga naglasiti, da sam jako nezadovoljan, da ne kažem nešto jače, što me tužitelj tretira i tuži samo kao Hrvata, a ni jednom riječju mi ne dopušta u svojoj tužbi, a valjda i uopće, da pored toga budem općenito i ovdje pred sudom nazvan – građaninom, a pred sudom bih prije svega trebao biti tretiran baš kao takav u jednoj građanskoj parnici, gdje se i tužitelj i ja kao tuženik pojavljujemo prije svega kao pravne osobe, kako to stoji npr. u Hegelovoj *Filozofiji prava*, i svakoj građanski konstituiranoj državi! Moram na kraju dodati sljedeće: Ja sam osobno iskreno zainteresiran da Hrvatska što prije uđe u Europsku uniju, pa ozbiljno smatram da bi već sam ovaj sudski proces mogao štetiti ugledu naše zemlje pri našoj težnji da budemo pravi članovi Europske zajednice! Upravo je sada na djelu u Turskoj slučaj, sličan ovome, s napadima na poznatog njihova pisca, književnika Orhana Pamuka, pa onaj dio Europe koji se protivi ulasku Turske u Europsku uniju diže glas protiv tog ulaska. Ne bismo trebali ni sada, ni ikada takve predstave, jer nam to može samo štetiti i otežavati naš položaj pred ulaskom u Europu. Na kraju, molim uvaženi sud da mi dopusti ovu moju izjavu kao optuženome, koja glasi: "U vezi sa svim rečenim – a mislim da na taj način i tužiteljeva tužba postaje bespredmetna i suvišna – voljan sam javno, u nekim novinama ako treba, izjaviti, kako mi nije mogla, pa i nije, pasti ni na pamet pomisao, da tužitelja, kojeg ni ne poznajem, nikada ni znao za njega i nisam nikada znao ni da postoji, čak ni kao Hrvat, tretiram ili proglasim osobno kao onoga pojedinca ili Hrvata, od kojega su sve životinje, pa i moja grlica – pametnije! Jednostavno zato što sam uvjeren da je on Hrvat koji zna svoj interes, jer ne spada u onu grupu (klasu, stalež, profesiju, imovinski i svaki drugi položaj u današnjoj Hrvatskoj), koja je bila opljačkana ili na bilo koji način oštećena ili maltretirana od postojeće vlasti, pa da bi i kao takav on glasovao za pljačkaše i bilo kakve zločince u ovoj zemlji! Ako je to sudski potrebno, ja ću moj stav ovakvoga karaktera obrazložiti i javno dobro argumentirati! Samo mi u tom slučaju, kao što se to nekada čini, sud treba unaprijed omogućiti, kako bi taj moj iskaz bio objavljen u novinama, jer urednici mogu to odbiti s obrazloženjem da ih to ne zanima!"

Na kraju je tuženik zamolio Sud "da od tužitelja zatraži, da sudu priloži tužbi protiv mene pismenu punomoć bar od 4 /četiri/ milijuna Hrvata koje sam ja oklevetao (osim djece predškolskog uzrasta, zatim onih koji su momentalno u psihijatrijskim ustanovama, kao i nepismenih). Inače se bez takvog punomoćstva neće znati, u čije ime ja osobno bivam optužen danas?! Ne vjerujem, da bi bez toga sud mogao i htio prihvatiti bilo kojeg pojedinca kao predstavnika i opunomoćenika svih Hrvata ili hrvatstva kao takvoga!?"

Pamuk, Matvejević, Kangrga

Na sudu je svjedočio i profesor Svetozar Livada odakle donosimo dijelove njegova svjedočenja:

"Časna sutkinjo, dolazim u svojstvu svjedoka jer sam pozvan kao promotor *Etike*, djela Milana Kangrge, etičara po vokaciji. Najprije nešto o optuženom. Milan Kangrga najveći je živući filozof vremena i našeg prostora. Filozofija se uzima kao nauka nad naukama, odnosno kao kraljica nauka. Unutar filozofijskih disciplina etika se podrazumijeva kao njezina kruna. Jer ona se kroz svoje filozofiranje propituje što je čovjek, kao postaje, od kuda dolazi, kamo smjera i do kuda je stigao. Uostalom etičke vrline čast, dostojanstvo, moralnost, određuju čovjeka kao uzvišeno ljudsko biće. Ovaj časni filozof to čini cijelim filozofiranjem više od pola stoljeća. Prema tome, kao znalac, dakle etičar po vokaciji niti hoće, niti može, niti smije učiniti takvu pogrešku u svom filozofiranju da bi povrijedio jedan cijeli narod. On samo filozofira i istražuje probleme dobra i zla, čovjekovu čestitost, ćudorednost, moralnost. Prema tome on ne može imati prostora za takvu brutalnu nemoralnost jer svi su njegovi silogizmi pojmovi i premise po opsegu i sadržaju te značenju provjereno izvedeni etimološki, etički i povijesno. Dakle, u inkriminiranoj rečenici nije suština u nacionalitetu, naciji, zbog čega se uostalom ne može ni suditi, nego suština je u onih pojedinaca koji ne poznaju svoj interes i u glasovanju dovode ga u pitanje. To znači da kad on tvrdi da je njegova golubica pametnija od onih koji ne znaju svoj interes on naglašava da je ona nagonski pametnija kao životinja nego oni pojedinci ljudi kao razumna bića koji ne znaju svoj interes. To je klasična metafora zbog koje se nikome ne može suditi. Bilo bi apsurdno kada bi sudili parabolama, asocijacijama, metaforama i drugim oblicima ljudskog dovijanja u literaturi, nauci i drugdje. To znači sudili bi mišljenju. Ne bi moglo biti ni literature, ni nauke, ni mašte. Podsjećam vas na jedan primjer filozofa koga osudiše odsijecanjem glave, a on im hrabro odgovori: "I kad glavu odsiječete moju misao i mišljenje nećete presjeći." Optuženi dakle nigdje ne spominje Hrvate u totalitetu. Tužitelj očito pokazuje nesposobnost razumijevanja izvedene konkluzije metaforom. On izvorni tekst u knjizi očito nije ni vidio, a možda ni knjigu s korica. On je induciran za blasfemičnu objedu. Citirani tekst u tužbi prenosi iz novina. Tužitelj i tuženi se ne poznaju, pa nema nikakve direktne usmjerenosti za uvredu. Tužitelj također nije nikakav oficijelni legat naroda da bi mogao u ime njega braniti ga. U najmanju ruku morao bi imati posebno punomoćje preko 4,5 milijuna onih pojedinaca koji su registrirani kao Hrvati. Stoga vam istinski preporučam kao legalista i prijatelj suda da ovu tužbu odbacite kao nezasnovanu pa da budete profesionalni i "spasite dušu svoju". Valjda ne želite da budete Melit koji je osudio Sokrata, začetnika istraživanja dobra i zla. Njega su osudili da je kvario mladež samo zato što je tragao za opsegom i sadržajem pojmova što je dobro, a što je zlo. Danas mnogi koji nisu filozofi znaju za Sokrata, a samo rijetki za nepravičnog Melita. Prema tome ako vam je stalo do pravde i pravičnosti sudite po osnovama suštine metafore kao očitog dokaza nezasnovanosti ove optužbe. Z

SVIJET GLAZBE

ZBOR SINE NOMINE
BACH CONSORT WIEN

dirigent: **Johannes Hiemetsberger**

solisti: Theresa Dlouhy, sopran; Cornelia Horak, sopran; Margot Oitzinger, sopran; Eva Maria Riedl, alt; Gernot Heinrich, tenor; Matthias Helm, bas

J. S. Bach, A. Pärt

Utorak, 13. prosinca 2005. u 19.30 sati

Svijet glazbe i Pretplata plus 2005./2006.
u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog

Koncertna direkcija Zagreb

Zagreb Concert Management
Kneza Mislava 18 I HR - 10000 Zagreb
tel: +385 (1) 4501 200 I fax: +385 (1) 4611 807
www.kdz.hr

Bilješke o jednom procesu

Predrag Matvejević

U povodu presude zagrebačkog Općinskog suda kojom mu je zbog klevete dosuđena zatvorska kazna od pet mjeseci, Predrag Matvejević iznosi nepoznate pojedinosti sa suđenja i iz biografije tužitelja – Mile Pešorde, te uopće ocrtava kontekst cijelog slučaja

Početkom novembra 2005. godine saopćeno mi je da sam osuđen na pet mjeseci zatvora (uvjetno na dvije godine) od Općinskoga suda u Zagrebu, nakon tužbe koju je podnio protiv mene književnik Mile Pešorda. Osuda me nije pogodila, ali jest iznenadila. Činilo mi se da smo izišli iz te faze, u kojoj sudovi rješavaju sporove ove vrste, međutim, eto, izgleda da ipak nismo. Moja prva reakcija je bila – i pri njoj ostajem – ne žaliti se na osudu: podnijeti žalbu značilo bi na neki način uvažiti samu osudu i onoga tko ju je donio. To, naravno, stvara neugodnu situaciju, najprije samome sudu: po zakonu moralo bi se izvršiti sudsku odluku na koju ja nisam htio dati prigovor. Dakle, zatvoriti me. Saopćio sam odmah, u riječkom *Novom listu*, da se neću žaliti i da sam spreman otići u zatvor.

Ja imam dvostruko državljanstvo, hrvatsko koje sam zadržao kad sam otišao iz Hrvatske, i talijansko koje sam dobio u Italiji. Prema tome, imao bih se gdje skloniti – ali ne kanim. Od koga da se sklanjam?! Vraćat ću se kući u Zagreb kao što sam se do sada vraćao, pa neka bude što bude.

Tako stvar "ostaje otvorena". Ne želim kusati lošu kašu koju su zakuhali. Pod režimima koji su preuzeli vlast u republikama bivše Jugoslavije, to vrijedi u prvom redu za Hrvatsku i Srbiju s Crnom Gorom, nacionalistička je desnica ugurala u sudove svoje istomišljenike, ultra-desne nacionaliste, koji su spremni osuditi svakoga tko odstupi od linije što je ucrtana u njihovoj svijesti. A kakva im je svijest, to je drugo pitanje. Možda svi ti poslušnici i nisu zagriženi nacionalisti, ali se boje nacionalista zagriženijih od sebe – što mu dođe na isto, ponekad i na gore. U tome grmu leži zec.

Bit će mi drago ako ovaj moj slučaj, s obzirom na proteste koje je izazvao u samoj Hrvatskoj i u inozemstvu, pridonese da se naši provincijalci zamisle i da pitanje ljudskih sloboda – u ovom slučaju slobode govora, izraza, kritike – postave na drugačiju osnovu. Na žalost, bojim se da ti ljudi nemaju gotovo nikakvu predodžbu o svijetu: kakav je taj svijet i što o nama misli. Njima je možda to i svejedno. Utoliko gore po njih.

***

Bilješke koje slijede nastale su u raznim fazama ovoga procesa. To je dugo trajalo: književnik i izdavač Mile Pešorda podnio je tužbu protiv mene Općinskom sudu u Zagrebu u veljači 2002. godine, pod slovom K i brojem 4444/02. Tužio me zbog putopisa naslovljenog *Naši talibani*, koji sam objavio u zagrebačkom *Jutarnjem listu* (10. XI. 2001.). U tom je štivu, sasvim usput i sporedno, spomenuto i njegovo ime među mnogima drugim. Prijavio je sudu i list koji je moj tekst objavio i pritom zatražio, kao što se to u nas čini, poveliku odštetu za pretrpljenu bol. To je palilo kod naših sudova, osobito ako nisu u dobrim odnosima s vlašću – bol se plaćala. Pešorda je, kako sam čuo, ipak povukao tužbu protiv novina, ali ne i protiv autora teksta.

Pešordu je na početku zastupao neki umjereniji odvjetnik, meni nepoznat. Zatim je – uviđajući da je potrebno upotrijebiti jače argumente protiv tuženoga – uzeo bivšega ministra pravosuđa Bosiljka Mišetića, poznatog po svojim prijedlozima da hrvatsku djecu treba učiti od malih nogu da mrze Srbe i "budu ustaše". Ja nisam Srbin, ali, priznajem, ne volim ustaše. Onda je tužitelj ponovo promijenio odvjetnika, pa zatim još jednom: četvoricu ih je izredao. Dva puta je tražio da se promijeni i sudac, vjerojatno mu se učinilo da onaj kojega je odabrao Okružni sud nije dovoljno nacionalist ili pak da ne prihvaća njegove argumente onako kako bi on to želio.

O grimasama tužitelja pred sudom neću govoriti: mahao je svojim knjigama, prevedenim na mnoge jezike (koje?), vikao, sudac ga je opominjao, prijetio mu čak globom. Komedija! Nakon toga našao je novu taktiku da iscrpi optuženoga: odgađao je parnice iz "zdravstvenih razloga" (zbog svoje ili odvjetnikove bolesti), smjerajući vjerojatno da, ako ne dobije proces, pokuša iskoristiti "zastaru". I to pali u našem sudstvu. Ne vjerujem ipak da se pritom stidio – stid je ponekad moralna vrijednost.

Odlučio sam već od početka iznijeti cijeli slučaj u javnost, bez obzira na rezultat presude. Saopćio sam sudu svoju odluku da ću – ukoliko nađe da sam kriv i osudi bilo mene osobno bilo pak list koji je objavio moj "putopis" – izdržavati kaznu u zatvoru radije nego plaćati tantijeme za duševne boli. Smiješne su te "duševne boli" u koje vjeruju naši sudovi, svijet se tome smije. Znamo kakva je bila osjetljivost takvih tužitelja kad su padale toliko glave unaokolo, koliko su bili jednostrani.

***

Ovo nije prvi put da odgovaram pred sudom. Godine 1968., Okružni sud u Zagrebu zabranio je moj govor u Studentskom centru, objavljen u zagrebačkom časopisu *Razlog* (br. 57), a Vrhovni sud SFR Jugoslavije potvrdio je zabranu toga govora i časopisa: tražio

Cijela je priča započela u ljeto 1993., kad su napadi o kojima je riječ bili ravni pozivu na linč. Sam Pešordin naslov, u kojem stoji ta sramna usporedba – "gori od Srbina" – pretpostavlja da su svi Srbi zli ili zločinci. Širi, dakle, nacionalnu nesnošljivost i mržnju na način nespojiv s boljim običajima u civiliziranim zemljama, u nekima i zakonski kažnjiv. U to je vrijeme stalna kronika koju je Pešorda vodio u *Večernjem listu* bila sukladna politici Bobana, Šuška i Herceg-Bosne, onoj istoj koja se okomila na muslimane, podigla koncentracijske logore oko Mostara i srušila Stari most.

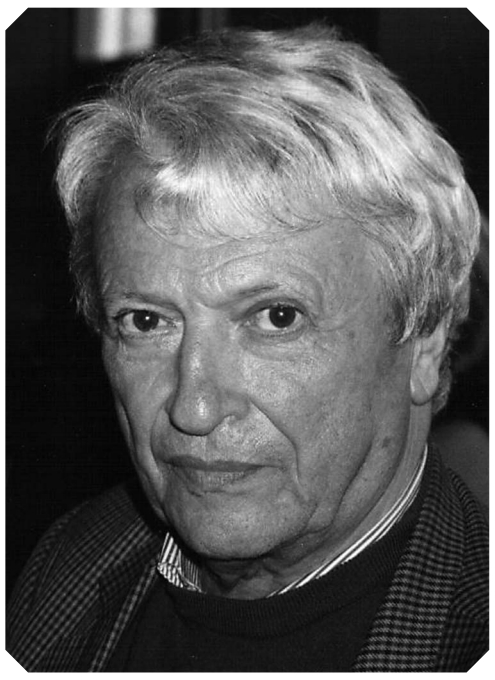

sam da samoupravljanje bude doista samoupravljanje, bez demagogije. Nisam pritom kažnjen na neki drugi način. Studenti kojima sam se tada obratio nisu tražili nikakvu naknadu "za bol" – naprotiv, pljeskali su i radovali se.

Godine 1978. našao sam se ponovo pred Okružnim sudom u Zagrebu prilikom procesa književniku Danilu Kišu, kao njegov saučesnik u otkrivanju istine o *gulagu* u romanu *Grobnica za Borisa Davidoviča*. Tadašnji tužitelj, urednik beogradskog senzacionalističkog tjednika *Duga*, zvani "Pižon", prezimenom Golubović, tražio je da obojica budemo uklonjeni "10 godina iz javnog života". Ali sud to ipak nije prihvatio: oslobođeni smo kazne, Kiš u Beogradu, ja u Zagrebu.

Ovo je treći put. Izašao sam, dakle, pred sud kao recidivist.

***

Navest ću stanovite podatke, koji su u izravnoj vezi s tužbom. U zagrebačkom *Večernjem listu* (u broju od 28. VIII. 1993.), Mile Pešorda objavio je članak pod naslovom *Posrbica gori od Srbina*. U njemu se spominju samo dva imena, Abdulah Sidran (obilježen kao "Karadžićev jaran") i Predrag Matvejević. Znali smo obojica da nismo Srbi, ali nismo razumjeli po čemu bismo bili "Posrbice". Sidran je jedan od najznačajnijih južnoslavenskih pjesnika bošnjačkoga porijekla. Ostao je za opsade Sarajeva u svom domu, pod karadžićevskim i mladićevskim granatama. Uzbudljivo je opisao kako je staru i bolesnu majku provukao kroz tijesni tunel kojim se u Šeher donosila hrana za raju i kuršumi za branitelje. A i ja sam dolazio u opsjednuto Sarajevo i srušeni

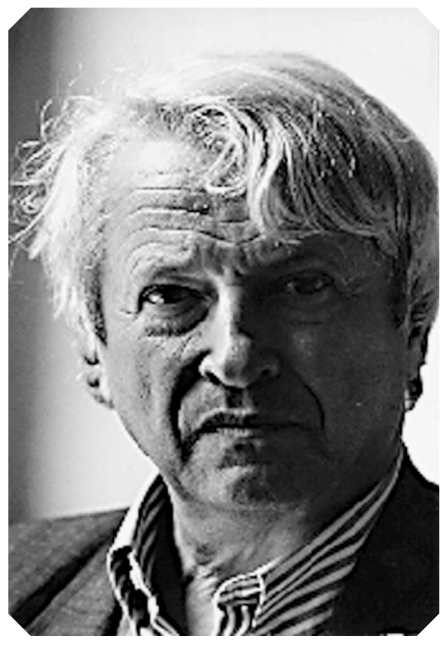

Bez ikakvih skrupula Pešorda tvrdi da "Matvejević i njegova družina", "izvlače neku moju navodnu 'odu' Titu, moram razočarati te neznalice, jer nikada nisam napisao nikakvu odu, pa tako ni odu Titu. Nema je u mojim objavljenim knjiga (tako piše "knjiga", ne baš gramatički korektno) "o kojima je afirmativno pisalo stotinjak književnih kritičara i esejista, uključujući i takva književna imena kao što su Slavko Mihalić" i dr. To je doista nečuveno: navede mu se oda koju je napisao i potpisao, a on kaže javno da to nije istina i još optužuje druge da mu je lažno pripisuju! Naravno, Pešorda nije jedini koji računa na amneziju hrvatske kulture. Ali podcjenjivati kolektivno pamćenje, do te mjere, nije samo bezobrazno i glupo nego i uvredljivo, u kulturnom smislu čak i skandalozno

Mostar, u znak solidarnosti sa svojim zemljacima, njihovim stradanjem. U svojoj tužbi Pešorda niječe očevidnost: tvrdi da nikad nije "kolege koji su ostali u Sarajevu pod četničkim bombama zvao posrbicama". Koga je onda tako nazvao ako ne one koje spominje u svome članku? Čudi me da čovjek koji je već poznat po svojim brojnim tužbama nije bolje izučio poslovanje kojem se odao.

Cijela je priča, dakle, započela u ljeto 1993., kad su napadi o kojima je riječ bili ravni pozivu na linč. Sam naslov, u kojem stoji ta sramna usporedba – "gori od Srbina" – pretpostavlja da su svi Srbi zli ili zločinci. Širi, dakle, nacionalnu nesnošljivost i mržnju na način nespojiv s boljim običajima u civiliziranim zemljama, u nekima i zakonski kažnjiv. U to je vrijeme stalna kronika koju je Pešorda vodio u *Večernjem listu* bila zapravo sukladna politici Bobana, Šuška i Herceg-Bosne, onoj istoj koja se okomila na muslimane, podigla koncentracijske logore oko Mostara i srušila Stari most.

U zaključku svoga članka tužitelj je, po vrhu, svrstao Sidrana i mene, među "zatornike našega imena i slobode" (doslovce tako piše), one koji bi htjeli "baciti u zaborav Tovarnik, Knin, Vukovar, Vrhbosnu i Jajce" (i to piše). Koga i kako su ti "zatornici", jedan pod opsadom, drugi u inozemstvu, mogli zatirati i je li to apsurdno, ostavljam vam da sami prosudite.

To me ponukalo da u putopisu *Naši talibani*, uz imena nekolicine mnogo važnijih pisaca i opasnijih poticatelja – D. Ćosića, Bećkovića, Kapora, Aralicu, Vuletića, Nogu i Đogu itd. – kao posljednjega spomenem i jednog Milu Pešordu. Ćosić, Bećković i Kapor odgovorili su mi, kratko i pristojno, preko beogradskoga tjednika *NIN*. Pešorda je jedini podnio tužbu.

Već na prvoj raspravi, prije nešto više od tri godine, pokušao sam objasniti sudu da sam se založio za pjesnika Abdulaha Sidrana s istim uvjerenjem s kojim sam pokušavao braniti u svojim *otvorenim pismima* – u ime *socijalizma s ljudskim licem* kojem sam ostao privržen – Danila Kiša ili Vladu Gotovca, Brodskoga i Solženicina, "Solidarnošć" i "Praško proljeće", Andreja Dmitrijeviča Saharova ili Vaclava Havela i mnoge druge. Taj angažman nije od jučer, na nj imam pravo i ni pod koju ga se cijenu ne kanim odreći. Bosanski je narod, napose muslimani, najviše pretrpio u ovom posljednjem ratu. Rane mu još nisu zacijelile. Sidran je jedan od onih koji su izrazili patnje naše braće Bošnjaka. Ja sam rođen u Bosni i Hercegovini, odrastao sam uz njih, bio sam s njima kad im je bilo najteže.

To je po prilici okvir ovoga procesa. Pružit ću na uvid javnosti nekoliko argumenata koji mi također ne izgledaju beznačajni.

***

Riječ "taliban", kojom sam se poslužio, može se tumačiti na razne načine. U istočnim, islamskim civilizacijama njezino je značenje pozitivno: to su doslovce "učenici vjere". Na Zapadu se taj naziv obično uzima u prenesenom značenju i primjenjuje na fanatične pristaše raznih ideologija, npr. nacionalizma, fundamentalizma, ksenofobije i sl. Držim da svaki autor ima pravo rabiti riječi i metafore koje smatra da najbolje odgovaraju predmetu o kojem piše – to je na kraju krajeva pitanje izbora, književnoga ili nekog drugog. Tražiti da sud donosi odluke i presude u vezi s tim, ne mislim da dolikuje istinskoj kulturi. Napominjem još jednom: ne smije se gubiti iz vida sama činjenica da se sukob – tj. razlog ovoga sukoba – odigrao devedesetih godina protekloga stoljeća: u vrijeme kad je Sarajevo obasipano četničkim granatama i kad su "talibani", u takozvanoj "Herceg-Bosni", osnivali logore za muslimane. Neke su novine prešućivale te činjenice ili ih svojim radikalnim nacionalizmom čak poticale. Danas međunarodni sud u Haagu osuđuje one koji su za to krivi, a Hrvatska vlada, barem verbalno, prihvaća stavove toga suda koji su osnovali Ujedinjeni narodi.

Književnik i izdavač Mile Pešorda, tj. tužitelj, ustvrdio je čak i to da je Abdulah Sidran njegov "prijatelj" te da, prema tome, nije imao razloga da ga napada (to je čak unijeto u sudski zapisnik). Obratio sam se Sidranu i zatražio njegovo mišljenje o tome: on ne samo opovrgava, nego štoviše (pogledajte prilog na kraju) ironizira svaku pomisao o prijateljstvu s nekim poput Mile Pešorde. Tužitelj se, dakle, još jednom poslužio neistinom pred sudom, pa evo i pred javnošću. Alal mu vjera!

Moram priznati kako ovo nije prvi put da me je Mile Pešorda iznenadio. Sjećam ga se nakon Titove smrti kao angažiranoga titoista, utjecajnoga urednika kuće Veselin Masleša, vatrenoga novinara *Oslobođenja* koji je podupro napad na sociologa Esada Ćimića koji se, prije "demokratkih promjena", neoprezno, proglasio Hrvatom. Na uvodnom mjestu sarajevskog časopisa *Život* Mile svojevremeno poje prigodnicu *Maršalu* s velikim "M" pod naslovom *Svibanjska tužaljka* s tugaljivim podnaslovom *Sarajevo 4. maja*, kombinirajući tako na srpsko-hrvatskom maj sa svibnjem. Pešorda bugari nad Titovim grobom:

Tužaljka;
Glas koji slijedi
Maršalov put.

U tri reda svoje ode, kako vidite, poredao je tri stiha te na istom mjestu, u jednakom metru, iskazao pohvalu Titovim *sanjarima koji su budni, zemlji koja diše pepelom svoga sina*, *budućnosti otvorenoj Kumrovcem*, rodnim mjestom maršalovim. Na ekavici – da na ekavici, kako pristaje tadašnjem poborniku bratstva-jedinstva – pridodao je svome pjesmotvoru fragment iz stiha srpskoga pjesnika B. Miljkivića: o tome kako *zvezde padaju* kad on (naš Tito) govori. Na kraju ode još jednom se spominje:

Glas
Što slijedi
Maršalov put.

Međutim, nakon "demokratskih promjena" i dolaska HDZ-a na vlast, pjesnikov se registar stubokom promijenio: okomio se na *jugoovisnički mrakobjes* (ovu posljednju riječ, rusizam, zapravo boljševizam – posudio je od novoga predsjednika, on ju je naučio za vrijeme kurseva koje je slušao u SSSR-u). Udario današnji Mile nemilice na titovsku "*slavnu petokraku pravdu na način Bleiburga i Jazovke*", na maršalove *krvničke jugotrojke za likvidaciju hrvatske intelektualne oporbe* koje je taj isti Broz, kojeg je donedavno slavio, osnovao i koristio protiv Hrvata. Dojučerašnje kumrovečke "*sanjare*" zamijenio je *uspaljenim aktivistima trećesječanjske kumrovečke škole* (sad tako piše o Kumrovcu!). Bez ikakvih skrupula tvrdi da "*Matvejević i njegova družina*" (ne znam tko su ti članovi moje "družine" u Rimu) *izvlače neku moju navodnu 'odu' Titu, moram razočarati te neznalice, jer nikada nisam napisao nikakvu odu, pa tako ni odu Titu. Nema je u mojim objavljenim knjiga* (tako piše "knjiga", ne baš gramatički korektno) *o kojima je afirmativno pisalo stotinjak književnih kritičara i esejista, uključujući i takva književna imena kao što su Slavko Mihalić* i dr. To je doista nečuveno: navede mu se oda koju je napisao i potpisao, a on kaže javno da to nije istina i još optužuje druge da mu je lažno pripisuju! Naravno, Pešorda nije jedini koji računa na amneziju hrvatske kulture (ne samo hrvatske). Ali podcjenjivati kolektivno pamćenje, do te mjere, nije samo bezobrazno i glupo nego i uvredljivo, u kulturnom smislu čak i skandalozno.

Književnik i izdavač Mile Pešorda, tj. tužitelj, ustvrdio je čak i to da je Abdulah Sidran njegov "prijatelj" te da, prema tome, nije imao razloga da ga napada. Obratio sam se Sidranu i zatražio njegovo mišljenje o tome: on ne samo opovrgava, nego štoviše ironizira svaku pomisao o prijateljstvu s nekim poput Mile Pešorde

Post scriptum

IZJAVA ABDULAHA SIDRANA

Poznajem Milu Pešordu iz vremena kad je živio u Sarajevu i radio kao urednik u izdavačkoj kući Veselin Masleša. Znali smo se ali nikad nismo prijateljevali. Iznenadilo me kad sam čuo da me je u zagrebačkom Večernjem listu *(18. 8. 1993.) napao kao "posrbicu" – u to vrijeme sam živio u Sarajevu pod četničkom opsadom. Čuo sam da se danas, pred sudom, poziva na naše prijateljstvo.*

Ne znam što mu daje pravo na to.

Abdulah Sidran
u Sarajevu, septembra 2003.

(Autentičnost izjave ovjerena je u Udruženju književnika Bosne i Hercegovine, kako bi mogla poslužiti u sudskoj raspravi.)

Sad izvedite sami zaključak o čovjeku i njegovu djelu, o Pešordi i njegovoj tužbi, o sudu i presudi. Zamislite također kakvo je to bilo ministarstvo vanjskih poslova naše republike koje je poslalo devedesetih godina takvoga predstavnika za kulturnoga savjetnika upravo u Sarajevo, čije su rane još krvarile. Kakav cinizam, najniže vrste. Kakva diplomacija!

Dževad Karahasan

Opsesija granicom

Maja Hrgović

Međunarodno priznati bosanskohercegovački književnik, gost festivala Književnost uživo!, govori o protivljenju propagiranim stavovima, svojem interesu za granice, značenju psovki, Dubrovniku i Sarajevu, svojem profesorskom iskustvu, te pojašnjava zbog čega ne žudi za medijskom pozornošću

Samozatajan, ali u svojoj samozatajnosti prilično efektan festival *Književnost uživo! / Literature Live!*, koji se u organizaciji Hrvatskoga društva pisaca (HDP) i P.E.N.-a održao u Zagrebu od 4. do 9. studenoga, okupio je na jednom mjestu više od 20 zvučnih imena europske i bliskoistočne književnosti, od Aleša Debeljaka do Pariza Kharzaija. Ipak, nije nimalo slučajno što je manifestacija otvorena upravo nastupom bosanskohercegovačkog pisca Dževada Karahasana. Možda i više od opsežnog popisa romana, pripovijedaka, drama i eseja koje je napisao od osamdesete naovamo, o njegovu umjetničkom statusu govori činjenica da je na štandu uglednog njemačkog izdavača Suhrkampa na sajmu knjiga u Frankfurtu, kartonski plakat s njegovim likom jedini koji razbija monotoni niz portreta nobelovaca.

Razgovor s Karahasanom podsjeća na seansu kod psihijatra – kolikogod napinjali uši, nećete u njegovu tonu pronaći ni trunku nervoze ni napetosti. Terapeutskim glasom, koji vjerojatno duguje dugogodišnjem profesorskom stažu na fakultetima u Sarajevu, Goettingenu, Salzburgu i Innsbrucku, Karahasan govori o svojoj opsesiji granicom kao mjestom kreativne napetosti i o vlastitom doživljaju književnosti kao zanata, pojašnjava zbog čega ne žudi za medijskom pozornošću, komentira aktualna zbivanja na napetoj (ali ne i kreativno napetoj!) granici između politike i književnosti u Hrvatskoj. Razgovor smo počeli *in medias res*.

Protiv propagiranih stavova

Ovih je dana književnik Predrag Matvejević osuđen na zatvorsku kaznu zbog teksta kojim je prije četiri godine prozvao pisce da ponesu svoj dio odgovornosti za poticanje nacionalne mržnje među narodima na području bivše Jugoslavije. Veći dio javnosti je zgrožen presudom. Kako vi doživljavate taj slučaj?

– Matvejevića osuđuju na zatvor zbog toga što je iznosio stavove koji se sistemu ne sviđaju. Uspostavljajući kontrolu nad govorom, sistem zapravo pokušava uspostaviti kontrolu nad onim kako ga ljudi percipiraju, a to mu naravno nikad neće upaliti. Postoje, naime, dva odnosa prema govoru. Jedan je utemeljen na uvjerenju da jedan čovjek pomaže drugome da razumije samoga sebe; "ja postojim jer si ti dokaz mog postojanja". To je liberalan, demokratski odnos prema jeziku, koji dopušta svakome da izrazi svoje subjektivno mišljenje, a koji je nažalost u slučaju s Matvejevićem očito izostao. Na djelu je bio onaj drugi, diktatorski odnos prema jeziku, koji je generiran željom sistema da kontrolira način na koji ga se percipira. Jako mi je žao i duboko me pogađa što netko sudi Predragu Matvejeviću zbog nečega što je govorio ili pisao – pa, kvragu, njegov je posao da govori i piše! Ne kažem da se slažem s Peđinim pogledom na svijet, sistem, politiku – ali mislim da je načelno nedopustivo osuditi pisca na zatvor zbog toga što nije pounutrio propagirane stavove sistema.

Ni vama se nešto ne mile propagirani stavovi… Prilično oštrim sudom o umjetničkom dosegu djela Ive Andrića pridonijeli ste tome da vam u domovini još uskraćuju primjereno priznanje za djela koja u inozemstvu veličaju na sva zvona.

– Volim Ivu Andrića strašno, ubrajam ga čak u svoje najvažnije učitelje. Moja se kritika odnosi na kriva čitanja, zloupotrebe, neistine i gluposti koje se u vezi s Ivom Andrićem šire. Istina je da se nikad nisam priklanjao modama; bilo bi to za mene kao pisca kontraproduktivno – jer ja pišem kako bih u svome čitatelju dotaknuo ono duboko, ljudsko, neizrecivo i neovisno o prolaznim trendovima. Književnost je u svojoj srži potraga za sugovornikom, razgovor s odsutnim prijateljem. Zbog takve svoje prirode, prava se književnost ne može podrediti ni trenutku, ni ideologiji, ni politici.

Granica – mjesto napetosti

Na njemačkom i engleskom jeziku objavili ste prije nekoliko godina zbornik* Poetika granice*, na festivalu Književnost uživo! vrlo ste nadahnuto govorili o pojmu granice, a priznali ste čak i da je granica opsesija koje se ne možete i ne želite osloboditi. Što je to tako fascinantno u granici?

– Ljudi se uvijek trude pronaći racionalna objašnjenja za svoje opsesije. Ja to ne radim jer nisam siguran da sam sâm odabrao svoje opsesije – mislim ustvari da su one odabrale mene. Imam ih mnogo, znate, ali granica je najjača. Za većinu ljudi granica je tek mjesto dovršavanja, definiranja, dokidanja. Mene ona fascinira kao mjesto otvaranja, dodira, spajanja. Uzmimo, na primjer, Slavonski Brod. Prestaje li u tom gradu Hrvatska? Možda. Znam sigurno da se u Slavonskom Brodu Hrvatska dodiruje s Bosnom jer je odmah tu preko Bosanski Brod. Prestaje li točkom vaša rečenica? Da, svakako. Ali sigurno je i to da se, u trenutku kad ste na rečenicu stavili točku, ona dotakla s bezbrojem drugih rečenica, preselila se u prelijepi univerzum smislova, počela korespondirati s iskazima drugih ljudi. Završava li moje tijelo u mojoj koži? Da. Ali upravo me ta moja koža otvara prema drugim ljudima, omogućuje mi da osjetim svijet. I gradovi su kroz povijest uvijek nastajali na onom mjestu gdje se pojavio trg, na granici između divljine i civilizacije. Granica me opsjeda kao mjesto koje je u sebi proturječno, dinamično, napeto. To je dakle mjesto napetosti, a gdje ima napetosti, ima i proturječja, dijaloga, života.

Iz svojih meditacija o granici izgradili ste cijeli sustav kategoriziranja svijeta. Tako na primjeru granice između genitalne i probavne psovke tumačite razliku između europske kontinentalne i mediteranske južnjačke kulture...

– U njemačkom jeziku najgroznije, najstrašnije psovke vezane su za probavu, varenje, želudac. Na jugu takvi izrazi i nisu psovka, oni su tek bezazlena blasfemija. Naše, južnjačke psovke uglavnom su genitalne, mi penetriramo onoga koga vrijeđamo. Ako pokušate na njemački jezik prevesti neku od naših psovki, oni vas uopće neće shvatiti, mislit će da izražavate namjeru, žudnju. Nije riječ samo o jezičnom fenomenu. Različite psovke u različitim kulturama govore mnogo o odnosu tih kultura prema tijelu, spolnosti, hrani, prema svijetu i životu uopće. Jer ako tjelesne izlučevine i probavni procesi izazivaju gnušanje u Nijemaca, oni vjerojatno podsvjesno osjećaju da hraneći se rade nešto nedostojno, prljavo i ružno. Činjenica da nekoga nastojimo uvrijediti govoreći o ljubavi s njim (sjetite se naših najpopularnijih psovki "Jebem mu mater!" ili "Jebem ga!"), implicira da tjelesnu ljubav izjednačavamo s nečim prljavim, pogrešnim.

Ima li ta općinjenost granicom veze sa Sarajevom?

– Definitivno. Ondje sam se zarazio. Moj boravak u Sarajevu ispunio me kulturnom otvorenošću, radoznalošću. To je grad u kojem sam ja, musliman, mogao imati najboljeg prijatelja fratra: moj najbolji prijatelj je Mile Babić, bosanski franjevac, profesor kristologije na teologiji u Sarajevu. To je grad u kojem svaka žena kad ružno sanja, da spriječi njegovo ostvarenje obiđe takozvani sarajevski krug – Družbu sedam braće, crkvu Svetog Ante na Bistriku, malu pravoslavnu crkvu na Čaršiji i sinagogu. Većina Sarajlija ni danas nipošto nije spremna odreći se darova što su im ih donijeli katoličanstvo, pravoslavlje, islam, judaizam. Nisam siguran da bih mogao tako duboko *svojima* osjećati sve tradicije prisutne na Balkanu da nisam živio u Sarajevu. Taj grad te stalno podsjeća da je tvoja boja kože, vjeroispovijest, socijalni status, ideologija, pogled na svijet... samo jedna od bezbroj mogućnosti. Nigdje kao u Sarajevu nisam tako svjestan činjenice da se oblikujem isključivo u odnosu prema drugim ljudima.

> Volim Ivu Andrića strašno, ubrajam ga čak u svoje najvažnije učitelje. Moja se kritika odnosi na kriva čitanja, zloupotrebe, neistine i gluposti koje se u vezi s Ivom Andrićem šire. Istina je da se nikad nisam priklanjao modama; bilo bi to za mene kao pisca kontraproduktivno

Presudna određenost Sarajevom

Proputovali ste Europu uzduž i poprijeko i živjeli u mnogim gradovima. Mnogi su se iznenadili kad ste na festivalu istaknuli Dubrovnik kao primjer odvratnoga grada. Kako to?

– Ne volim samodovoljnost gradova kao što je Dubrovnik. Gradovi koji su objektivno lijepi – kao što Dubrovnik definitivno jest – razvijaju iritantno samozadovoljstvo u svojim stanovnicima, nepodnošljivu zaljubljenost u sebe. Kad Dubrovčani vele "Držić je velik jer je iz Dubrovnika", ja im kažem "Ma Držić je velik *iako* je iz Dubrovnika, a ne *zato što* je iz Dubrovnika!". Nemojte biti veliki po pripadnosti! Osvajajte veličinu u sebi.

Ima li Sarajeva u vašem novom romanu* Noćno vijeće*?

– Pa na ovoj površinskoj, vidljivoj razini, nema. Radnja se zbiva u Berlinu i Foči, a sve se vrti oko Simona Mihajlovića, junaka koji odlazi među duše mrtvih i istodobno silazi u dubinu samoga sebe. Ipak, Sarajevo je u *Noćnom vijeću* prisutno barem u slutnjama, a na toj je razini uvijek prisutno i u drugim mojim romanima. Vjerujem da me je Sarajevo presudno odredilo, ono mi je pokazalo koliko sam ustvari ovisan o drugim ljudima i

Ne volim samodovoljnost gradova kao što je Dubrovnik. Gradovi koji su objektivno lijepi – kao što Dubrovnik definitivno jest – razvijaju iritantno samozadovoljstvo u svojim stanovnicima, nepodnošljivu zaljubljenost u sebe

koliko uživam u toj ovisnosti; koliko je dobro i lijepo otvoriti se drugome, učiti od drugoga.

Nedavno je u književnom klubu Booksa u Zagrebu premijerno održana* Revija malih književnosti*, a zemlja gošća bila je BiH. U Zagreb je došlo devetero mladih pisaca koji su nekoliko dana bili protagonisti uspješnih književnih večeri. Publika ih je izvrsno primila. Ima li bosanskohercegovačka književnost zbilja što ponuditi svijetu u ovome trenutku?

– Bosna je uvijek imala dobru književnost. Danas ona i u književnosti i u filmu i u likovnim umjetnostima nudi iznimne vrijednosti. Da sad ne nabrajam imena naših izvanrednih umjetnika na različitim područjima, spomenut ću samo Asmira Kujovića, Miljenka Jergovića...

Nije li Jergović hrvatski pisac?

– Nesumnjivo jest; ali gotovo sam siguran da se on – takav kakav je – mogao oblikovati jedino u Bosni i Hercegovini. I to zbog toga što je ta zemlja ustvari gusta mreža kulturnih granica; Bosna proizvodi napetost koja je nužno produktivna. To me uzbuđuje. Samo među mojim studentima ima pet mladih ljudi za koje duboko vjerujem da će prerasti u vrhunske pisce.

Granica me opsjeda kao mjesto koje je u sebi proturječno, dinamično, napeto. To je, dakle, mjesto napetosti, a gdje ima napetosti ima i proturječja, dijaloga, života

Vjera u izravan kontakt s ljudima

Koliko vam je u životu važan posao profesora na Filozofskom fakultetu u Sarajevu?

– Kad su dobri studenti, jako uživam u predavanju. Volim kad se nastava odvija u napetosti, s prisutnim, zainteresiranim studentima. Sve počinje kad im na prvom satu objasnim da je na mojim predavanjima dopušteno sve, osim slagati se sa mnom. Ako netko od studenata želi preuzeti moje mišljenje, mora ga opravdati vlastitim argumentima. Mnogi predavači pretvaraju nastavu u manifestaciju pobožnosti, znate onaj stav: "Ja ću sad vama prenijeti pravu istinu!" Ma koju crnu istinu?! Nikom ne serviram gotove istine; ono što kao profesor mogu učiniti je pomoći studentima da u sebi prepoznaju neku istinu. Uvijek kažem: kao babica sam. Ali ni najbolja babica ne može poroditi ženu koja nije trudna. Ali ako žena jest trudna, dobra joj babica može mnogo pomoći.

U inozemstvu – osobito na njemačkom govornom području – tretiraju vas kao zvijezdu. Ipak, tvrdite da vam takva pažnja ne znači ništa, za medije čuvate samo prezir ili, u najboljem slučaju, ironiju. Zašto ste onda pristali na intervju za* Zarez*?

– Ne mrzim ja medije, samo ne volim način na koji oni kroje stvarnost, ne volim to što im ljudi daju toliku moć. Mislim da je najveća besmislica ona uzrečica "Percipiran si, dakle postojiš"; postojao je Dževad Karahasan i prije nego što su ijedne novine o njemu pisale. Vjerujem jedino u izravan kontakt s drugim ljudima – kad mi vi kažete "dobar dan", ja znam da postojim, kad mi moj konobar donese moje piće, a da me uopće ne pita što želim, potvrđuje mi da postojim.

Pojavljivanje u medijima samo mi pomaže da nađem put do tog kontakta, olakšava mi put do sugovornika koji mi je tako potreban. Na kraju, zato i pišem: pisanjem se obraćam ljudima koje još ne poznajem – za mene je književnost razgovor s odsutnim prijateljem.

k

Arhitektonsko nasilje kao paradigma obiteljskih odnosa

Žene u tradicionalnim zajednicama podržavaju svoju tradicionalno podređenu rodnu ulogu

Rosana Ratkovčić

Poduzetničke građevine na obali podsjećaju na kolonijalnu arhitekturu koju bi gradili stranci bez razumijevanja lokalnih arhitektonskih tradicija i potreba, kao strana tijela u krajoliku i kulturi

Izložba Renate Poljak *Pogled*, Galerija SC-a, Zagreb, od 26. listopada do 12. studenoga 2005.

Izložba Renate Poljak *Pogled* u Galeriji SC-a uključuje izložbu fotografija *Hrvatska, ljeto 2004.* i projekciju filma *Velika očekivanja*, premijerno prikazanog na otvorenju izložbe.

Fotografije iz ciklusa *Hrvatska, ljeto 2004.* dokumentiraju agresivnu i progresivnu devastaciju obale graditeljskim pothvatima sve brojnijih građevinskih i turističkih poduzetnika, dok je u filmu arhitektonsko nasilje nad krajolikom predstavljeno kao paradigma odnosa u obitelji i društvu.

Film započinje otvaranjem prozora obiteljske kuće na kojem se pojavljuje starija žena koja ushićeno uzvikuje na otočkom idiomu *'Kroj, rodio se kroj'*. U jedinoj glumljenoj sceni u dokumentarnom filmu, s otvaranjem prozora obiteljske kuće otvara pogled na odnose unutar autoričine obitelji koji će biti predstavljeni kao vodeći motiv filma. Rođenje kralja koje objavljuje baka s prozora rođenje je dugo očekivanog sina u obitelji, autoričina ujaka, a ovi obiteljski kraljevi pokazat će se kao pokretači različitih oblika društveno prihvaćenog nasilja koje film dokumentira. Pri tome je značajno da upravo žena ushićeno objavljuje rođenje muškog nasljednika, nastavljača patrijarhalne obiteljske tradicije gdje muškarci samovoljno i neupitno dominiraju i iskorištavaju svoje ženske partnerice (majke, sestre) dok one svojom tolerancijom, pomirljivošću i praštanjem pružaju tihu i postojanu podršku svim njihovim pothvatima.

Postkolonijalna arhitektura

Zatim kamera ulazi u unutrašnjost djedove kuće uz autoričinu priču o djedu (autoričinu ispovijest slušamo u pozadini), o njegovu društvenom statusu, imperativu stjecanja imetka, posjedovanja, što je i jedini način njegove procjene nečije vrijednosti, kao i o njegovom potpunom odsustvu emocija. Velika napuštena i zapuštena kuća kroz koju prolazi kamera vizualni je izraz djedove emotivne opustošenosti, dok veličina kuće kao nadomjestak i ishodište ove emotivne praznine predstavlja neograničenu težnju za imetkom, moći i dominacijom prisutnu kod svih muških članova obitelji, kojoj su njihove kuće trajno i neuništivo vizualno i prostorno svjedočanstvo.

Novorođeni kralj čije je rođenje objavljeno u uvodnoj sceni filma na zajedničkom obiteljskom zemljištu sagradio je kuću koja svojom veličinom nadmašuje kuće ostalih, ženskih, članova obitelji, zagrađuje im ulaze, prolaze i poglede s prozora i balkona, agresivno i sebično iskorištavajući njihovu popustljivost i tradicionalnu podređenost u obitelji.

Nakon prizora ujakove nove kuće koja nametljivo dominira obiteljskim zemljištem, film prikazuje druge devastirane obalne krajolike unakažene graditeljskim poduhvatima kraljeva iz nekih drugih obitelji. Građene bez urbanističkog plana, a često i bez građevinske dozvole, što kad gradnja završi ima svoju cijenu kod korumpiranih državnih činovnika, ove građevine podsjećaju na imperijalističku arhitekturu u bivšim kolonijama, koju su gradili stranci bez razumijevanja lokalnih arhitektonskih tradicija i potreba, kao strana tijela u krajoliku i kulturi.

Arhitektonsko nasilje ove generacije slijedi navijačko nasilje njihovih potomaka, koje u autoričinoj obitelji predstavlja kraljev sin, *skinhead* iz agresivne skupine Hajdukovih navijača, pripadnika poslijeratne generacije odrasle u atmosferi društveno toleriranog nasilja prema drugima i različitima, što je predstavljalo dominantni okvir za formiranje njihova identiteta.

Put toleriranog društvenog nasilja mladih kraljeva vodi do nasilja u Dugopolju, kada je skupina Hajdukovih navijača planirano i organizirano zapalila automobil zagrebačke registarske oznake, zajedno s putnicima u njemu (istiniti događaj). Prizori uništavanja u filmu teku od prizora divljom gradnjom devastirane obale do vatre koja uništava vozilo u plamenu, prizora u kojem kulminira agresivnost koju pratimo kroz film u različitim slojevima obiteljskog i društvenog formiranja.

Vrijeme sve liječi

Zvuk vatre u filmu prati prizore apartmanskih naselja kao tiho pucketanje plamena koje asocira ognjište, simbolično središte doma i obitelji, dok se u prizoru s gorućim automobilom pretvara u zvuk buktećeg plamena koji izaziva jezu potpunog uništenja, fizičkog i duhovnog, raspada svih vrijednosti jednog društva.

Na putu od arhitektonskog do navijačkog nasilja film prolazi i kroz staru gradsku jezgru Splita, građenu s osjećajem za ljepotu oblika i detalja, za funkcioniranje arhitekture u prostoru, kao suprotnost arhitektonskim nakazama apartmanskih građevina suvremenih graditelja. Pokraj predivne renesansne kvadrifore ovdje se smjestio golemi plakat s likom Ante Gotovine, odbjegloga generala okrivljenog za ratni zločin, s herojskim statusom u mnogim društvenim slojevima, kao motiv koji povezuje tolerirano nasilje u društvu i arhitekturi.

Autoričin glas koji u zvučnoj podlozi filma priča obiteljsku povijest muške dominacije kraljeva često biva zamijenjen glasovima žena iz obitelji koje joj zamjeraju na pretjeranoj kritičnosti, unose pomirljivost i opraštajući diskurs koji uvijek nalazi opravdanje i obranu svih nasilnih postupaka obiteljskih kraljeva, nastupajući na taj način kao njihove zaštitnice i braniteljice, ali istodobno i obespravljene sudionice njihova nasilničkog djelovanja. *Vrijeme liječi sve* jedna je od osnovnih postavki ovog ženskog obiteljskog diskursa, pri čemu autorica dodaje da jedini problem ostaju te kuće kao trajno i neuništivo svjedočanstvo, u vremenu i prostoru, o sebičnosti i nasilnosti brojnih obiteljskih kraljeva.

Film završava kadrovima morske pučine, u svojoj nepromjenjivoj ljepoti praćene pričom o autoričinim roditeljima koji su također nedavno izgradili svoju novu kuću s apartmanima za iznajmljivanje turistima, kao zatvaranje začaranog kruga iz kojeg nema izlaza.

Sportski crveni automobil s invalidskom naljepnicom

Fotografije iz ciklusa *Hrvatska, ljeto 2004.* dokumentiraju suvremene graditeljske poduhvate na jadranskoj obali, prateći ideju filma uz isticanje pojedinih specifičnih motiva. Posebnim osvjetljenjem na izložbi (stražnje svjetlo) izdvojena je fotografija netaknute jadranske obale kao suprotnost ostalim uokvirenim fotografskim dokumentima arhitektonskog nasilja.

Središnje mjesto fotografske izložbe je fotografija *Pogled* preuzeta iz filma, gdje autorica s balkona svoje tradicijske obiteljske kuće (na obali, na otoku Braču) gleda, umjesto na morski horizont, ravno u krov novosagrađene kuće koja se smjestila na parcelu na metar od stare djedove kuće, a koja pripada njezinu ujaku, kralju iz tradicionalne dalmatinske patrijarhalne obitelji kojemu status dugo željenog muškog nasljednika dopušta agresivnu dominaciju u obitelji, kao i agresivnu devastaciju krajolika. Položaj tijela autorice na balkonu, leđima okrenute promatraču u smjeru svojeg pogleda je položaj (poza dokolice) tijela osobe koja na svojem balkonu uživa u pogledu pred njom, dok umjesto mora i valova promatra valovitu nepreglednu strukturu crvenog keramičkog crijepa na ujakovom krovu.

Kvadriptih *Invalid* obuhvaća različite poglede na jedno od novosagrađenih arhitektonskih zdanja apartmanskog tipa s prednjim i stražnjim pogledom na građevinu gdje je u kadru uvijek prisutan i motiv devastiranog krajolika morske obale ili krševitog zaleđa, uz fotografiju vlasnikova skupog sportskog automobila koji obilježava invalidska naljepnica na prozoru uz web adresu agencije za prodaju nekretnina na vratima. Tu je, na sljedećoj fotografiji, i plakat s likom Mirka Norca, generala legitimnim sudskim procesom osuđenog za ratni zločin, uz poruku *Kriv je što je branio Hrvatsku*, čime se uspostavlja veza s plakatom prikazanim u filmu koji veliča Antu Gotovinu i unakazuje pročelje splitske renesansne palače. Ovoj idejnoj skupini pripada i fotografija s motivom grafita *Ovo je Hrvatska* ispisanog na zidu nedovršenog arhitektonskog čudovišta. Pri tome je nejasno kome je upućena ova poruka, vlasniku buduće građevine koji je možda nepoželjnog nacionalnog porijekla prema vrijednosnom sustavu autora grafita, ili građevinskim inspektorima, kao apotropejski znak koji bi trebao spriječiti probleme s građevinskom dozvolom i ostalom potrebnom dokumentacijom.

Zimmer frei

Slijede fotografije koje ističu osebujne arhitektonske detalje, osobito betonske ili gipsane balustrade, popularne još u socijalističkoj gradnji, ali koje danas više predstavljaju *hommage* sapunicama i alpskoj arhitekturi kao temeljnim estetskim ishodištima za formiranje ukusa graditelja na istočnoj (a i zapadnoj) obali Jadrana (i cijelog mediteranskog bazena, u većoj ili manjoj mjeri).

Na završnoj fotografiji ciklusa natpis *Zimmer* zauzeo je mjesto na vrhu čempresa u vrtu kuće na obali. Natpis *Zimmer* koji je trajna i nepromjenjiva adresa većine priobalnih kuća, smješten je na vrhu visokog čempresa pa nije jasno tko ga je tamo uspio smjestiti, kao niti kome je namijenjen, pticama ili avionima, ali je nesumnjivo da na ovom istaknutom položaju predstavlja još jedan u nizu načina naruživanja jadranske obale i njezinih iskonskih vizura.

Svjedočenje stvarnosti s margine

Iva Rada Janković

Šeremet kao svoje kreativno pribježište odabire rezervat melankolije, ne shvaćajući je kao bolest niti kao nijekanje života nego kao cjelovit odgovor organizma na egzistenciju, posredno ili neposredno pritisnutu društvenim okolnostima u kojima se zatekla

Izložba Ivana Šeremeta *Ljubavnici*, Galerija PM, Zagreb, od 6. do 20. listopada 2005.

Usprkos životu izvan metropole i dugogodišnjem bavljenju ugostiteljstvom, Ivan Šeremet neprestanim umjetničkim angažmanom od sedamdesetih je godina kontinuirano prisutan na sceni. Isprva dosljednom minimalističkom geometrijom da bi se zanimanje za hermetični govor slike-objekta, osobito u poratnim godinama posve iscrpio u potrebi za izravnijim svjedočenjem stvarnosti. Od devedesetih, Šeremetovi emotivno proživljeni, jezgroviti komentari refleksi su šireg pogleda na društvenu panoramu promatranu iz kuta tzv. "malog" ili "običnog" čovjeka. Angažman se, osim osobnog umjetničkog, krajem devedesetih nastavlja u pokušaju aktualiziranja i bolje recepcije suvremene umjetnosti u Slavonskom Brodu, gdje uspješno organizira izložbe drugih umjetnika kao i zahtjevnije manifestacije poput projekta *Granice* u sklopu programa *Barutana* kojeg vodi u Galeriji umjetnina grada Slavonskog Broda. Ta se Šeremetova djelatnost zbog nerazumijevanja lokalne sredine ubrzo gasi, a Šeremet do danas za egzistenciju zarađuje u istoj ustanovi - kao portir.

Stanje melankolije kao *trigger* za kreativnost

Kao upečatljiv komentar na tranzicijsko poratno razdoblje mnogi još pamte *Vijesti*, monotono čitanje novinskog članka o krahu tvornice Đuro Đaković unatraške, ili *Slavonsku fugu,* video performans koji prikazuje umjetnika kako stoji pred zgradom suda i poglavarstva Slavonskog Broda i apatičnog izraza lica kopa nos. Spoznaja vlastite nemoći u kaosu društvene stvarnosti provocira stanje pasivnosti i melankolične meditativnosti, što će, ne bez britkih tonova crnog humora, postati osovinom Šeremetova djelovanja.

Na venecijanskoj izložbi iz sredine devedesetih naslovljenoj *Pet soba između umjetnosti i depresije*, termini posuđeni iz prakse psihoanalize poslužili su klasificiranju umjetničkog stvaralaštva u kojem će upravo stanje melankolije imati važan kreativni udio prepoznat još od Aristotela kao glavni pogon filozofa, pjesnika i umjetnika. Kada se vezuje uz umjetnost, stanje melankolije opisuje se kao stav koji obilježava potpunu svijest o činjeničnoj stvarnosti, koja se pak zbiva i postoji izvan područja egzistencije i podržava stalni osjećaj gubitka. U kreativnom postupku preobražava se u stil; stil odbijanja kao jedini mogući odnos prema stvarnosti. Melankoliju koju emitiraju Šeremetovi radovi ipak ne doživljavamo kao ekskluzivno stanje duha i intelektualne kontemplacije nad proživljavljenim gubitkom nečega što i nije moguće posve identificirati (G. Agamben, *Stanze. Riječ i fantazma u zapadnoj kulturi*), kao stanje kojeg upečatljivo prenosi Dürerova metaforička vizija snatrećega anđela sa šestarom i geometrijskim tijelima ili Dalijeve noćne more u obliku satova koji se otapaju u pustom krajoliku. Melankolični se atributi "pasivnosti, posustalosti, čamotinje, zagušljive uspavanosti, otuđenosti, mukline, tišine i elegičnosti", kako ih nabraja Ivica Župan uz Šeremetov ambijent *Voli melankoliju*, mogu iščitavati kao neposredni eho specifičnog konteksta vremena i prostora u kojem će tipična "osjetilna otupjelost" koju sa sobom nosi melankolija, radije javno figurirati kao nostalgija, kao nešto što kroz kolektivnu bol ima zacijeliti onu individualnu (Ivan Molek, *Tema*, str. 50). Melankolija će se u nekim drugim Šeremetovim radovima povremeno pojavljivati prerušena, u simboličkome ruhu. U slici zeca, primjerice, kao jednog od omiljenih motiva koji se u serijskoj repeticiji pojavljuje u grafičkoj mapi kao parodija na kalendar, ili u video radu *Love Story*, gdje je zec u krupnom planu glavni reprezentacijski motiv.

Preskakanje crte stvarnosti u svijet "onkraj"

Životinja koju Josef Beuys u suvremenu umjetnost uvodi kao upečatljiv animalistički topos performansom *Kako objasniti umjetnost mrtvom zecu*, zadržava uvijek iste simboličke konotacije bezazlenosti, seksualnog nagona, afirmacije demijurške snage života, s protutežom neuhvatljivosti, distanciranosti, nemogućnosti uspostavljanja bliskosti. Kao auditivna podloga, u videu *Love Story* uz sliku umilnog kunića u krupnom planu i titl o ispunjenoj ljubavnoj žudnji, pojavljuje se iritantni smijeh, kao tihi ali sve dominantniji komentar koji destruira romantični naboj teksta i dopadljivost slike, i utapa ih u atmosferu melankolije: opsesivnog osjećanja nemogućnosti volje koje je ostalo tek za pasivnu predaju.

U video instalaciji *Ljubavnici* ponovno je prisutan smijeh, no ovaj put bez ironičnih podznačenja. Smijeh kao inicijalni motiv rada, tumači Šeremet, posjeduje čudesnu moć dodirivanja inosvijeta. Preskakanje crte stvarnosti u svijet "onkraj", naglašeno je apstrahiranjem, oduzimanjem smijehu svakog konteksta iz stvarnosti budući da su oni čiji smijeh odabire, granice stvarnosti preskočili. Ideja o snimanju i javnom prikazivanju pacijenata iz bolnice za mentalno oboljele u prvi mah izaziva skepticizam, provocira pitanje etičnosti. Računajući na takve komentare, umjetnik ih još u začetku ideje samouvjereno odbacuje. "U projektu *Ljubavnici*", piše Šeremet, "opservaciju pomičem na društvenu marginu svjestan kako transcedentalna suglasnost koja prebiva u mom stavu postaje smiješna pred realnom suglasnošću onih koje bi ta ironija trebala napasti. To je malo istraživanje što vodi onoj odluci koja um i ludilo istodobno razdvaja i spaja. Nastojim bez velikih pretenzija, iza fenomena ludila, oslušnuti neke skrivene i autentične zvukove i slike koje prekoračuju mogućnosti poezije i fantazije. Ludilo je tu ogledalo koje raskrinkava slabosti uma".

Ludilo kao potpuno izmicanje i prkošenje svim uobičajenim propisima i društvenim normama, anarhistična pobuna protiv društvenog licemjerja, ogledalo koje raskrinkava slabosti uma

Prizivanje "božanskog i bezazlene dobrote"

Ambijent u zamračenom podkupolnom prstenu galerije ostvaren je s četiri goleme video projekcije. One se pojavljuju ritmično, jedna nakon druge, s pauzama po nekoliko minuta. Nakon sukcesivnih pojedinačnih salvi smijeha ljudi iz ustanove za mentalno oboljele, u jednom se trenutku smijeh sjedinjuje na sve četiri goleme projekcije, da bi nakon nekog vremena ponovno nestao u praznini galerije. U opisanoj reprezentaciji smijeh uistinu zadobiva afirmativni, pa i metafizički okvir sa simboličkim konotacijama ludila kao potpunog izmicanja i prkošenja svim uobičajenim propisima i društvenim normama. Poruka nalikuje Lars von Trierovim *Idiotim*a, u onom segmentu gdje njegovi protagonisti pribjegavaju ludilu kao anarhističnoj pobuni protiv društvenog licemjerja. Samo na prvi pogled šokantan, Šeremetov rad svojom ogoljenom jednostavnošću i metafizičkim prizivom "božanskog i bezazlene dobrote" moguće je iščitati dvojako, kao gorki komentar i kao melankolični simptom bijega i predaje: "cjelovit odgovor organizma na egzistenciju" (I.Š.). "Čovjek je bolesna životinja", rekao je u jednom intervjuu Lars von Trier ne misleći pri tome na protagoniste iz filma *Idioti*, koji odabiru ludilo, nego upravo suprotno, na one druge, koji su zloćudnom lakoćom sposobni proizvoditi nepodnošljive, frustrirajuće stvarnosti. Z

Svijet romantične pustolovine

Izložba u povodu desete godišnjice smrti strip crtača zaslužnog za "podizanje" pasice stripa na razinu umjetničkog djela

Marin Radišić

Kad odrastao čovjek uđe u svijet bajki, više ga ne može napustiti, konstatira jedan od Prattovih likova

Izložba Huga Pratta *Imaginarna plovidba* (*Periplo immaginario*), Palazzo Squarcialupi, Siena, Italija, od 24. ožujka do 18. listopada 2005.

U povodu izlaska prvog broja edicije *European Cartoonist* posvećenog radu Huga Pratta, Will Gould, jedan od istinskih velikana američkog stripa, poslao je 1973. izdavaču i glavnom uredniku Ninu Bernazzaliju pismo u kojem Prattov potez pera ili kista uspoređuje sa samopouzdanim pokretom boksača koji u agresivnoj maniri kreće u napad, i zamahuje vidjevši priliku za *knockout*. Za razliku od mnogih stripaša, Pratt se "ne boji umočiti kist duboko u bočicu s tušem i dok iz njega još gotovo kaplje pljusnuti baršunastu crnu na bijeli list papira", zaključuje Gould. Zaista, ono što očarava u radu ovog venecijanskog umjetnika otvorene su i neposredne, hrabro povučene linije u kreiranju stripovskih kadrova, ilustracija, ali i velikog broja slika i crteža. Od početka, u kojem je prisutan jak utjecaj klasika američkog pustolovnog stripa Lymana Younga, Willa Goulda, Miltona Caniffa i Willa Eisnera, zatim zrele faze koja je rezultirala nekim od ponajboljih epizoda serijala o Corto Malteseu, pa do kasnog perioda svojevrsnog manirizma u kojemu crtež egzistira samo kao pratnja tekstu postavši manje bitan, Pratt je izgradio vrlo izražajan i prepoznatljiv stil i, što je najvažnije, svakako se uvrstio među najzaslužnije za "podizanje" stripa na razinu umjetničkog djela.

Hommage pustolovnoj literaturi

Talijanski grad Siena smješten u geografsko središte pitoreskne pokrajine Toskane imao je čast biti domaćinom prve Prattove (rođenog u Riminiju o kojemu Fellini snima *Amarcord* kao gradu i svoga djetinjstva) retrospektivne izložbe nakon njegove smrti prije točno deset godina. Izložba je postavljena u pitoresknom središtu grada, točnije u Palači Squarcialupi koja se nalazi u sastavu negdašnje srednjovjekovne bolnice za žene, a danas velikog muzejskog kompleksa Santa Maria della Scala. Pod nazivom *Periplo immaginario* (*Imaginarna plovidba*) izložbu je osmislio i producirao CONG S.A. iz švicarske Lausanne. Tu zakladu koja raspolaže pravima na Prattovu ostavštinu prije više od 30 godina osnovao je upravo on sam, a na čelu joj se nalazi umjetnička direktorica Patrizia Zanotti koja je Prattu bila glavna asistentica i više od 20 godina radila na koloriranju njegovih stripova. Kako je glavna tema putovanje, više od 400 odabranih radova podijeljeno je u sedam geografskih područja snažno prisutnih u životu i djelu autora, a to su: Afrika, Sjeverna Amerika, Azija, Pacifik, Zapad – sjeverni dio (Velika Britanija, Irska, Francuska, Švicarska), Zapad – južni dio (Mediteran) i Latinska Amerika. Pripovijesti epskih dimenzija *Una Ballata del mare salato* (*Balada o slanom moru*), u kojoj se prvi put pojavljuje najpoznatiji Prattov lik Corto Maltese, pripao je poseban prostor u kojemu su izložene sve 163 originalne table. Bilo da se njegovi likovi nalaze u krvavom, u nerazmjeru tehnoloških postignuća sukobljenih skupina, francusko-indijanskom ratu kolonijalne Sjeverne Amerike gdje se referira na *The Last of The Mohicans* Jamesa Fenimorea Coopera, spuštaju rijekom duboko u

džunglu Amazone kada priziva Josepha Conrada i njegov *Heart of Darkness,* ili jedre Južnim morima, pri čemu neće propustiti odati hommage Robertu Louisu Stevensonu, Hermanu Melvilleu i Danielu Defoeu, Pratt na maestralan način borghesovskom umješnošću spaja stvarne, nerijetko i sudbonosne – u razmjerima ljudske vrste i društva – povijesne događaje s onima iz svoje fikcije.

Romansiranje stvarnih likova

Mladi Corto Maltese u vihoru rata između Rusije i Japana upoznaje tako Jacka Londona koji radi kao izvjestitelj, ili pak na bojišnici Prvog svjetskog rata svjedoči rušenju njemačkog zračnog asa Manfreda von Richthofena, legendarnog Crvenog Barona.

Putovanje iz naziva izložbe u isto je vrijeme realno i izmišljeno, kroz povijest, uzevši u obzir da se uvijek radi o mjestima na kojima je umjetnik živio ili ih je posjetio smještajući u njih radnju stripova ili ih koristeći kao slikarske motive, uvijek s topografskom i etnografskom preciznošću. I on sam trajno se nastanio u svijetu romantične pustolovine koji je kreirao i u kojemu se, prema vlastitim riječima, najbolje osjećao, iako se u starijoj dobi ponekad pitao neće li ga zbog toga smatrati starom budalom. "Kad odrastao čovjek uđe u svijet bajki, više ga ne može napustiti" – konstatira Zlatousta, jedan od važnijih ženskih karaktera zasnovan prema stvarnoj osobi, mističnoj svećenici *candomble* religije koju je Pratt upoznao za boravka u mjestu Sao Salvador de Bahia u Brazilu. Da ponovimo, golemo iskustvo koje je stekao putujući cijelim svijetom i upoznajući različite kulture umjetnik je na najbolji mogući način iskoristio uklapajući ga u svoje pripovijesti, a istančani osjećaj za detalj i visoki perfekcionizam u dočaravanju određenih povijesno-geografskih cjelina učinili su da se njegovi radovi mogu promatrati i kao vrijedne antropološke studije.

Uzbudljivost naknadnih otkrića

Izložbu prati katalog tiskan na tri jezika (talijanski, francuski i engleski), težak tri kilograma i u cijelosti posvećen Prattovim akvarelima (kojih je prikazano pet stotina). Uredili su ga Patrizia Zanotti i Thierry Thomas, novinar i pisac koji je scenarij albuma *Corto u Sibiru* preradio za potrebe dugometražnog animiranog filma (DVD-izdanje ovog ostvarenja odnedavno je dostupno i u hrvatskim videotekama).

O interesu javnosti dovoljno govori podatak da je izložba s kraja kolovoza produljena prvo na 2. listopada, a potom i na 18. istog mjeseca. Razlog posljednjem produljenju iznimno je i nenadano otkriće, također predstavljeno na izložbi, čak 13 dosad neobjavljenih pasica stripa o Malteseovim mladim danima, kao svojevrstan *prequel*. One su pronađene prije nešto više od mjesec dana u gomili starih Prattovih putničkih časopisa, otkrivajući porijeklo prijateljstva Corta i Rasputina te pojašnjavajući njihov kasnije ponešto zamršen odnos. Autor ih iz nekog razloga nije smatrao spremnim za objavu, ali kao da je to ikad ikoga spriječilo u publiciranju.

Antologijska izložba *Periplo immaginario* nakon Siene se seli u Pariz, europsku "Meku" stripa, gdje će biti otvorena u siječnju 2006., zaključujući Prattovu (u Einsteinovoj) godinu.

Corto u Irskoj

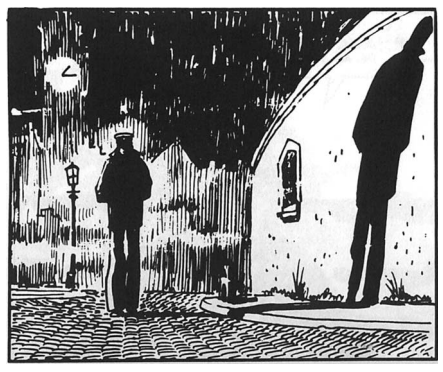

Hugo Pratt je svojim djelom nadrastao uvriježene predrasude o stripu kao manje vrijednoj umjetničkoj vrsti. Budući da je ideja putovanja neobično važna za razumijevanje njegova lika i djela, izložba ne predstavlja radove kronološkim redom, nego ih povezuje s realnim i imaginarnim prostorima u kojima je Pratt živio i u koje je smještao svoje izmišljene priče. Osim stripova, crteža i skica, ova izložba predstavlja velik broj Prattovih akvarela, koji su dosad smatrani usputnim "dodatkom" njegovoj temeljnoj preokupaciji – stripu. Slijedeći Prattov životni put, od djetinjstva provedenog u Veneciji, u Etiopiji s fašističkom vojskom u kojoj služi otac, života u Argentini, Engleskoj... – pustolovine njegovih junaka govore nam da nas kao ljude bitno određuje upravo sposobnost zamišljanja i maštanja. Legende o izgubljenom kontinentu Mu (na koji Pratt smješta radnju jedne epizode o romantičnom pustolovu Corto Malteseu) – poput onih o Atlantidi – stoljećima su žarile maštu našega roda. S vremenom se san o pronalaženju toga kontinenta pretvorio u nostalgičnu težnju za izgubljenim svjetovima, zlatnim gradovima, boljim, ljepšim i pravednijim društvima, nestalim utopijama... (prema autorima emisije HTV-a *Putovanje u Mu*; scenaristica i redateljica: Nana Šojlev).

Boca Dourada (Zlatousta)

Za krajcar na Nebu

4. zagrebački festival glazbe svijeta NEBO
25. i 26. studenoga
Studentski centar, Zagreb

Zagrebački festival glazbe svijeta NEBO prvi je put održan 2002. godine. Tijekom prve tri godine na festivalu je nastupilo više od 150 glazbenika iz 12 zemalja i Hrvatske. Od toga je 50 glazbenika pripadnika nacionalnih manjina (Talijana, Slovaka i Rusina, Srba, Makedonaca, Ukrajinaca iz Hrvatske) Samija (Laponaca) iz Finske i Norveške, te Šveđana iz Finske. Nastupila je vrhunska pjevačica s Tibeta, Yungchen Lhamo, svojevrsna ambasadorica Tibeta i dobra prijateljica Dalaj Lame. Zahvaljujući iznimnim naporima organizatora, gostovala su vrhunska umjetnička imena – poput Djivana Gasparyana iz Armenije i Dragana Dautovskog iz Makedonije.

Kroz suradnju s kulturno-umjetničkim društvima (KUD Joakim Hardi, Petrovci, KUD Ivan Brnjik Slovak Jelisavac, KUD Branko Radičević, Darda, KUD Marco Garbin, Rovinj), festivalima (Festival de Fès des Musiques sacrèes du Monde, Maroko) institucijama koje promoviraju tradicijsku glazbu (Finskim glazbeno promotivnim centrom, Fondacijom za promociju finske glazbe), kulturno-političkim institucijama (Gradskim uredom za kulturu Grada Zagreba, Turističkom zajednicom grada Zagreba, Veleposlanstvima Finske, Norveške i Kanade, Ministarstvom vanjskih poslova Finske, Nordijskim Vijećem Ministara/ Nordijskim povjerenstvom za glazbu, Ansamblom Lado, Etnografskim institutom), udrugama (Centrom starih znanja, Romi za Rome Hrvatske, Međimurskim zavičajnim društvom, Hrvatsko-makedonskim društvom, Samijskim kulturnim centrom, Net kulturnim klubom mama) te pojedincima (prof. Vladimir Lay, Bruno Urlić, Siniša Golub, Anders Beyer) festival se etablirao u Hrvatskoj i Europi.

Festival sustavno prati hrvatsku scenu i promovira je. Do sada su nastupili: Hrvatski gajdaški zbor, Cinkuši, Rade Šerbedžija i Livio Morosin, In vino veritas, Rhythm Tribe, The Skelligs, Dante Keršić, Andrija Maronić, Ezerki i orkestar 7/8, orkestar Ansambla Lado, a i ove godine ćemo održati koncerte hrvatskih glazbenika.

Festival je uspio organizirati i snimanje, čuvanje, pohranu djela Elizabete Toplek – Tete Lize. Održano je 7 radionica: *Upoznavanje makedonskih tradicijskih instrumenata* (Dragan Dautovski, Makedonija), *Harmoničko pjevanje* (Egshiglen, Mongolija), *Finska tradicijska glazba* (Paulina Lerche, Finska), *Makedonska tradicijska glazba* (Bruno Urlić, BiH, Hrvatska), *Gitara kao orkestar – kako dobiti najviše od instrumenta* (Erich Roche, Velika Britanija), *Susret sjevera i juga* (Mari Boine i norveški glazbenici s glazbenicima iz Hrvatske, BiH i Srbije), *Vokalno naslijeđe kulture Samija /s vokalnim skupinama nacionalnih manjina/* (Wimme Saari, Finska) od kojih su tri snimane za potrebe dokumentacije Etnografskog instituta u Zagrebu. Za Treći program Hrvatskog radija, redakcija Narodne glazbe, snimljeno je 5 koncerata. Otvorenje Nebo Festivala 2004. - Veliki rođendanski koncert Tete Lize i prijatelja u Gradskom kazalištu Komedija snimljen je za HRT1, Program kulture, urednik Aleksej Pavlovsky. Koncert je tonski sniman kao priprema za CD kojeg će izdati udruga Nebo. Festival je iznimno medijski praćen i uspješan.

Program ovogodišnjeg Festivala tematski je podijeljen u tri cjeline. U bloku *Glazba i kultura Istoka* sudjeluju novinar i producent, Paul Fisher iz Velike Britanije s predavanjem *Uvod u azijsku glazbu* te DJ programom Asian groove, Liu Fang iz Kanade koja će na radionici predstaviti tehniku sviranja na kineskom tradicijskom glazbalu pipi te održati koncert. Prikazat ćemo film britanskog redatelja i urednika Simona Broughtona Sufi Soul – *The Mystical Music of Islam*, koji je po prvi put prikazan prije mjesec dana, te održati koncert – dio tradicijskog sufijskog rituala zikr, sarajevskog muškog vokalnog zbora Nešidu-l-Huda.

Iz sibirskog dijela Rusije, iz Tuve dolazi Gennady Tchamzyryn Gendos koji će predstaviti tradicijsko grleno pjevanje te šamanski ritual. Dražen Franolić i Indijac Nimai Roy pokazat će kako je moguće isprepletanje zvukova različitih glazbenih tradicija.

Drugi blok predstavlja recentnu hrvatsku scenu kroz nastupe Mojmira Novakovića i Kriesa, Afiona, Mate Matišića i gostiju, Cinkuša i Drummatica. U trećem bloku, kroz koncerte Braće Romanes i VIS-a Kratki predstavit ćemo svakodnevicu romske glazbe. Time ćemo najaviti veliko interdisciplinarno događanje u organizaciji udruga Romi za Rome Hrvatske i Nebo pod nazivom *Kotač na nebu* u povodu Svjetskog dana Roma (8. travnja 2006.) u Čakovcu i Zagrebu. Prihod od jednog dana programa bit će doniran za potrebe razminiranja u Hrvatskoj. Želja je organizatora narušiti uvriježene stereotipe o romskoj manjini.

Iza Festivala ne stoje privatni interesi ni privatne firme. Festival je neprofitan. Ove su godine cijene karata izrazito niske kako bi se što većem broju ljudi omogućilo praćenje programa.

Festivalu je značajno zadržati neovisnost i podržavati vrijednosti civilnog društva. Festivalu je iznimno važno podržavati manjinske kulture i grupe. Festival dio programa sam producira i financira. Festival organizira udruga Nebo, a ove godine surađuje sa Studentskim centrom u Zagrebu.

Posebnu pozornost posvećujemo UNESCO-voj Deklaraciji o kulturnoj različitosti; stalnoj temi Vijeća Europe, interkulturalnom dijalogu i prevencijama sukoba što je izrazito aktualno u svjetlu događaja u Francuskoj. Jednako tako pokušavamo senzibilizirati gradsku upravu na poticanje interkulturalnog dijaloga s naglaskom na kulturnoj različitosti.

Udruga Nebo se na *terenu*, kao dio kulturne infrastrukture Zagreba Hrvatske, zbog nedovoljne potpore, suočila s ogromnim organizacijskim problemima, ali i dalje želi u praksi ostvarivati ono za što se gospodin Duško Ljuština, član poglavarstva grada zadužen za obrazovanje, kulturu i šport i gospodin Milan Bandić, gradonačelnik, retorički zalažu.

Stranački kolega gospodina Duška Ljuštine i gospodina Milana Bandića, Antun Vujić u vrijeme je svojeg mandata ministra kulture, na konferenciji Vijeća Europe u Strasbourgu, 17.-18. veljače 2003. zborio ovako: *"Intencija je Deklaracije o interkulturalnom dijalogu i sprečavanju sukoba sačuvati upravo partikularne kulture i različitosti njihovih manifestacija u ime univerzalnih vrijednosti, dakle u ime univerzalne kulture koja omogućava savladavanje različitosti i koja u smislu vrijednosnog suda, danas prihvaća različite kulture kao jednako vrijedne... Ne trebamo ići daleko u prošlost da se sjetimo podcjenjivanja s kojim se naša europska kultura odnosila prema tako bogatim kulturama i civilizacijama kao što su indijske, američke ili afričke."*

Treba li napomenuti da Vujićevo Ministarstvo kulture RH nije ni jednom kunom proračunskog novca pomoglo Festivalu i njegovim namjerama; baš kao ni sadašnje ministra Biškupića koje se, također retorički, zalaže baš za takve projekte.

Početkom prosinca u vruću fotelju Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport sjeda gospodin Pavle Kalinić. Mnoštvo zagrebačkih festivala koji se financiraju na razne vidljive i nevidljive načine traži sistemsku ocjenu kako bi se Ured strategijski odredio prema njima i kako bi mogao odlučiti o prioritetima. Na taj način se neće moći dogoditi da se istovremeno u gradu odvijaju tri jazz festivala ili da se programi financirani iz Ureda terminski preklapaju. Smatram da treba uspostaviti kriterij za ocjenjivanje rada organizatora i programa te uspostaviti vremenske cjeline u kojima se festivalski programi različitih festivala odvijaju.

Treba razlučiti privatni od javnog interesa i razmisliti o izdašnom pomaganju programa koji se temelje isključivo na profitu. Komisijama treba omogućiti da tijekom godine dobiju na uvid izvještaje o ostvarenim programima kako bi mogle donijeti odluke o rebalansu proračuna već financiranih programa. Na taj bi se način ublažilo takozvano diskrecijsko pravo pročelnika ureda da po svom nahođenju krajem godine krpa rupe u pojedinim proračunima ili podržava inicijative i programe koji nisu bili prijavljeni na javni natječaj ili pak pomaže *prijateljske* programe koji šire svoj program zajedničkim intervencijskim mjerama nositelja programa i Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport. Na taj se način objašnjava neophodnost dodatnih financijskih injekcija određenim programima. Trebalo bi omogućiti razvidnost financiranja programa tijekom cijele godine i postaviti kriterije prema kojima se nekom programu daje rebalans te kada se i kojoj iznenadnoj inicijativi daju sredstva tijekom godine.

Za početak, predlažem organiziranje javne rasprave o festivalima podržanim od strane grada u kojoj bi novo vodstvo Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport moglo iznijeti svoj program i način njegovog izvršenja.

direktor festivala: Željko Zorica

SUFIJE na NEBU

Motreći svoju bit ili samospoznavajući se, samousredotočujući se na vlastito središte, sufija izravno motri u svoju nutrinu kao u ogledalo *u kome se pokazuje Ljubljeni bez zastora, u kome njegov odraz nije nestvaran niti je posredovan bilo kojom drugom teofanijom, čija nebeska izvornost bi bila pomućena nekom vrstom zemaljske osobnosti ili identiteta. Stoga ni sufijin pogled se ne pomjera sa ogledala, lijevo ili desno, već ostaje prikovan uz ogledalo u kojem je odražena sama nestvorena Ljepota... No, sufija, pred ogledalom vlastita srca, nadvijen nad odrazom čiste božanske Ljepote, ne gleda tjelesnim, već potpuno duhovnim vidom, budući da je i sam postao sasvim transparentan, tako da se njegov lik ne može odraziti u ogledalu i ondje zastrijeti lice odražavajuće ljepote. To će reći, veli Ruzbehan Baqi, da ljepota nije opažena okom stvorenja, nego okom Božanskog, čiji Bitak je iz središta sufijinog srčanog mikrokozmosa prekrio i sasvim zasjenio prividni bitak sufijine zemaljske osobnosti.*

Rešid Hafizović: Temeljni tokovi sufizma, Ruzbehan Baqli i sufijska škola vjernih Ljubavi, Sarajevo, 1999., str. 221

NEŠIDU-L-HUDA

Sarajevo, Bosna i Hercegovina, sufijski vokalni ansambl

Sufijski vokalni ansambl djeluje od 1985. pod imenom Hor sarajevske omladine. Ime Nešidu-l-huda dobiva 1990. te snima prvu kasetu Dar i Milost. Ona je izazvala veliku pozornost u BiH, jer je tada prvi put javno objavljena derviška duhovna glazba. Dotad su se sufijske ilahije i kaside, muslimanske pobožne pjesme, učile samo u tekijama prenoseći se odabranima.

Danas ansambl djeluje u sklopu istoimenog Udruženja građana tradicionalne duhovne muzike "Nešidu-l-huda" sa zadatkom očuvanja tradicionalnog melosa duhovnog karaktera – prvenstveno bošnjačkog naroda, kao i melosa duhovnog stvaralaštva u ovoj oblasti u svijetu. Repertoar ansambla uvršten je u Međunarodnu arhivu narodne glazbe Etnografskog muzeja u Ženevi. Nastupao je u Švicarskoj, Nizozemskoj, Francuskoj, Maroku, SAD-u, Španjolskoj, Italiji, Iranu, Velikoj Britaniji i Turskoj na prestižnim svjetskim festivalima duhovne glazbe.

Ovaj sjajni ansambl izvest će dio tradicijskog derviškog rituala zvanog zikir (zanosno izgovaranje Božjih atributa) sa spletom ilahija i kasida koje se tradicionalno izvode u tekijama sufijskih bratovština širom svijeta, a u BiH već 400 godina. Ilahije i kaside su pobožne pjesme koje se pjevaju *a capella* ili uz pratnju bubnja u kojima se slavi Bog, poslanik Muhamed i njegovi prijatelji, a Nešidu-l-huda ih izvodi na 4 jezika – bosanskom, turskom, perzijskom, arapskom. Autori stihova su im uvaženi sufijski mistici, među kojima su i poznati perzijski pjesnici Rumi i Hafiz.

Članovi zbora su: solisti Mensur Varaki, Mirsad-Ridwan Varaki, Hazim Lepir, Nihad Zukorlić te Faris Pečar, Zijad Hadžifejzovic, Mehdija Bugari, Eniz Ahmespahić, Dino Šećerović, Admir Gološ i glazbeni pedagog prof. Ibrahim Alibegović.

Molimo publiku da tijekom koncerta bude tiha i pažljiva, te da ansambl podrži pljeskom tek na kraju programa.

Duša Sufija

Sufi Soul – The Mystical Music of Islam

redatelj Simon Broughton
Velika Britanija, 2005.

Sjajan poznavatelj glazbe svijeta, urednik časopisa *Songlines* te koautor World Music Rough Guides, Simon Broughton te pisac i povjesničar William Dalrymple istražuju sufijsku stranu islama, prateći izvore i tradiciju sufijske glazbe u Siriji, Turskoj, Pakistanu, Indiji i Maroku. Za milijune sljedbenika sufizma diljem svijeta glazba je u središtu tradicije, oblik približavanja Bogu. Ta je tradicija stvarala spektakularnu, ekstatičnu glazbu – od Qawwali glazbe iz Pakistana do Gnawa u Maroku – s porukom ljubavi i mira – i stekla obožavatelje diljem svijeta.

Dokumentarni film *Sufi Soul* pokazuje sufijsku glazbu u njezinim autentičnim okruženjima, te kao dio popularne kulture. U Pakistanu Dalrymple prati nećaka pokojnog Nusrat Fateh Ali Khana, Rahat Fateh Ali Khana, Abidu Parveen te pop-grupu Junoon. U Turskoj razgovara s glazbenikom Kudsijem Ergunerom, sviračem neya te šejhom iz Konje, rodnog mjesta slavnog sufijskog pjesnika i sveca Rumija. Film završava na Festivalu duhovne glazbe u Fesu, Maroko, gdje se kroz raznoliki program, u kojem pristup imaju glazbeni izrazi različitih religijskih tradicija i pravaca, iščitavaju ideali sufizma – mir, tolerancija i pluralizam.

Orkestar deset prstiju

LIU FANG, Kanada, pipa

Liu Fang, "kraljica pipe... jedna od najvećih virtuoza na pipi i guzhengu" (*L'Actualité*, 15. prosinca 2001.), rođena je u Kumingu, provincija Yunnan, Kina. Sa šest godina je počela učiti svirati pipu, a prvi je samostalni koncert održala sa samo devet godina. Već s 11 godina nastupila je pred britanskom kraljicom tijekom njezina posjeta Kini. Dobila je nekoliko nacionalnih nagrada i završila šangajski glazbeni konzervatorij, gdje je osim pipe, studirala i guzheng, kinesku citru.

U Kanadu se odselila 1996. i otad gradi zapaženu karijeru oduševljavajući publiku i kritiku bogatstvom i ljupkošću svojeg muziciranja. Nastupa diljem svijeta i često gostuje na televizijskim i radiopostajama. Godine 2001. Liu Fang je dobila prestižnu nagradu New Millenium koju Kanadski umjetnički savjet dodjeljuje mladim umjetnicima.

Osim solističkih koncerata diljem Kanade i Europe, Liu Fang je premijerno izvela kompozicije slavnih kanadskih skladatelja R. Murraya Schafera i Melissa Hui. Izvodila je i djela proslavljenog skladatelja Tan Duna, dobitnika Grammyja za glazbu u filmu *Tigar i zmaj*. Surađuje s glazbenicima iz Indije, Japana, Sirije i Vijetnama koji njeguju tradicijsku glazbu. Zahvaljujući takvoj glazbenoj razmjeni, umjetnost Liu Fang zadržava kvalitetu tradicije i istovremeno dobiva bogatstvo tehnike i zvučnosti.

Liu Fang surađuje i sa zapadnjačkim glazbenicima koji njeguju klasičnu glazbu te različitim orkestrima (Nouvelle Ensemble Moderne iz Montreala, Alcan string quartet iz Quebeca, Quartetto Paul Klee Venezia i Xenia Ensemble iz Italije, Spiegel String Quartet iz Belgije).

Oduševljena nastupom Liu Fang, producentica emisije Equinox na Francuskom radiju izjavila je: "Ova sjajna glazbenica sama je duša svojeg instrumenta dok je njezino tehničko umijeće toliko istančano da *potiče* slušatelje da se *utapaju* u njezinoj glazbi. Lakoća i gipkost nota uvlači nas u kompozicije, i pretvara nas u pupoljke jasmina ili srebrne ukrase na vjetru."

Šamanski život Tuve

Gennady Tchamzyryn Gendos
Tuva/Rusija

Tuvanski glazbenik Gennady Tchamzyryn Gendos majstor je i učitelj grlenog pjevanja, instrumentalist (violončelo, tradicijske udaraljke), kipar i šaman. Nevjerojatno vješto izvodi tzv. kargyraa – najdublji osnovni stil grlenog pjevanja. Njegov je izraz usko povezan sa šamanskom tradicijom koju Gendos nasljeđuje od djeda te se svrstava u šamana Podzemne sfere.

Surađuje s brojnim poljskim, ruskim i njemačkim glazbenicima, među kojima je najpoznatija prošlogodišnja gošća našeg festivala Sainkho Namtchylak.

On je virtuoz kargyraa alikvotnog pjevanja, najdubljeg od osnovnih stilova grlenog pjevanja. To je pjevanje usko povezano s njegovim identitetom šamana – njegov se rad zasniva na tradiciji, djed mu je bio šaman. U proljeće 2004. Gendos je snimio prvi solo album *Kamlanye*. Surađuje s brojnim poljskim, ruskim i njemačkim glazbenicima među kojima je i naša prošlogodišnja gošća Sainkho Namtchylak.

"Svaki Gendosov solo koncert je misterij koji fascinira publiku. Snažna izvedba otkriva Gendosovu šamansku dušu i ljepotu tuvanskih pjesama. Njegovo arhaično pjevanje hipnotizira slušateljstvo. Nevjerojatno virtuozno izražava ekstremne osjećaje, pjevajući dubokim glasom neobične ljepote kojim dodiruje život i smrt."

Alikvotno/khoomei pjevanje izražava povezanost ljudi i prirode. Ljudi iz stepe oponašaju zvukove šume, glasove noći, glasanje životinja ili orlov pjev. To je osobit način pjevanja u kojem se istovremeno izvodi nekoliko različitih nota. Jedan ili dva tona pojavljuju se preko dubokog, duljeg tona. Takvi zvukovi slušatelja *uvlače* u misteriozni, a opet prirodan doživljaj. Tuvanci se prema glazbi odnose s velikim poštovanjem – riječima naroda – *tijelo se kupa u vodi, a duša u glazbi*. Nova improvizirana glazba potječe iz stare – pretapaju se i podržavaju, obogaćujući jedna drugu.

Nebo 2005.

AFION

Afion je šesteročlana akustička glazbena skupina koju čine dvoje studenata etnologije, dječja psihologinja, antropologinja, studentica ekonomije i nesvršeni pravnik. To šaroliko društvo spojila je ljubav prema izvođenju tradicijskih pjesama. Iako se ne vole svrstavati u žanrovske ladice jer sviraju stilski raznolik repertoar, korištenjem tradicijskih glazbala, kao i klasičnih instrumenata koji zvukom i načinom sviranja podsjećaju na tradicijske, može ih se smjestiti u široke vode tzv. etno glazbe/world musica.

Glazba im je temeljena na tradicijskoj hrvatskoj, makedonskoj i bosanskoj pjesmi, uz poneki izlet u Armeniju, Turkmenistan i Crnu Goru. Obredne pjesme, vesele poskočice, šaljive rugalice i ljubavne pjesme, ponekad nabijene suptilnom erotikom, pjesme su kojima se izražava široka paleta ljudskih osjećaja, od tuge i čežnje do sreće i ushita.

Glavni pečat Afionu daju vokali Lidije Dokuzović i Marijele Bagarić iz kojih izvire čas vedrina i vrckavost, čas tuga, čežnja i sevdah. Prate ih Danijel Maoduš na akustičnoj gitari i preštimanoj dvanaestici zvukom sličnoj makedonskoj tamburi, zatim flautistica Tatjana Bijelić čija klasična flauta povremeno podsjeća na zvuk kavala, ekspresivnog makedonskog svirala te Dario Pavić na kontrabasu i Nenad Kovačić, koji kombinira nestandardni set bubnjeva s raznim šuškalicama i udaraljkama.

Glavni atributi Afiona su nepretencioznost, prirodnost, opuštenost i želja samih izvođača za zabavom. Zvuče svježe i inovativno, a njihov je stil jedinstven u okvirima domaćeg etno-zvuka. U nešto više od godinu dana aktivnog koncertnog djelovanja održali su pedesetak koncerata na kojima su svojim izvedbama tradicijskih pjesama dirnuli te rasplesali publiku po Hrvatskoj, BiH te Sloveniji.

DRAŽEN FRANOLIĆ i NIMAI ROY

Dražen Franolić rođen je 1961. u Biogradu na moru. Živi u Zagrebu. Rano pokazuje interes za glazbu, osobito jazz i flamenco. U kasnim dvadesetima otkriva sklonost prema orijentalnoj glazbi i zaljubljuje se u oud (arapsku lutnju). Nakon nekoliko albuma, posljednjih godina nastupa sam i stvara vlastitu glazbu, osim povremenih jam sessiona. Surađuje s Indijcem Nimaijem Royem (tabla), s kojim stvara glazbu koja je rezultat njihovih zajedničkih glazbenih interesa. Nimai Roy u Indiji je završio studij udaraljki klasične indijske glazbe i

nastupao na mnogim festivalima. Nakon dolaska u Hrvatsku proširuje svoj interes i na druge vrste glazbe.

MATE MATIŠIĆ i gosti

Iako već dvadesetak godina svira nekoliko narodnih instrumenata koje vrlo često koristi za skladanje filmske i kazališne glazbe, tek je ove godine, nadahnut narudžbom za 26. EBU folk festival u Gdanjsku, javno nastupio svirajući samicu in G, tamburicu, bisernicu, bas prim… Sa skupinom ponajboljih hrvatskih instrumentalista obradio je slavonske narodne pjesme istražujući formalne mogućnosti pojedinih glazbala ugađajući instrumente tako da se proširе njihove izvedbene mogućnosti. Posebno je radio na promjeni tehnike sviranja samica i bas prima koji se ne sviraju samo posebnim trzalicama, nego i prstima – što starim narodnim motivima daje novi zvuk i svježinu, pa se tako vrlo lako uočavaju i neke dosad nevidljive veze te glazbene baštine s glazbom drugih naroda. Zanimljivi rezultati dobivaju se i izmjenom glazbenih mjera (npr. 2/4 u 6/8), kao i reharmoniziranjem pučkih tema kako bi se uvođenjem dotad nekorištenih tonskih disonanci otvorio prostor za glazbenu improvizaciju.

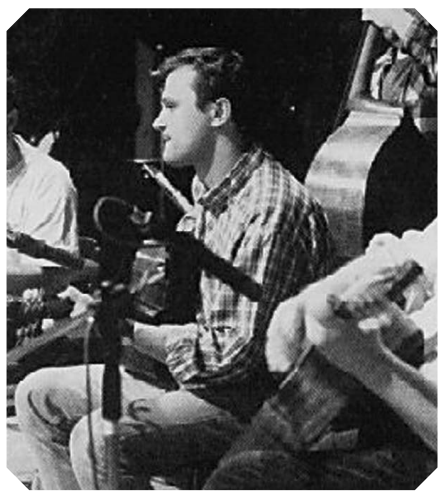

Za festival NEBO pripremio je program u kojem će biti raznih glazbenih kombinacija – jedan dio koncerta svirat će sam, a nakon toga će mu se pridružiti neki od uglednih glazbenika s kojima u svom glazbenom radu surađuje.

Matišić je napravio glazbu za filmove: *Kako je počeo rat na mom otoku*, *Maršal*, *Svjedoci*, *Infekcija*, *Ta divna splitska noć*, *Dva igrača s klupe*. Dobitnik je dvije Zlatne arene za glazbu. Svira jazz s našim najboljim jazz glazbenicima. Piše. Drame su mu izvođene u Bugarskoj, Rusiji, Sloveniji, Mađarskoj, Makedoniji.

CINKUŠI

Gostovali na festivalima u Hrvatskoj, Sloveniji, Belgiji, Nizozemskoj, surađivali s kazalištem (W. Shakespeare: *Hamlet*, režija: Z.Vitez), filmom (dugometražni igrani film *Transatlantik* Mladena Jurana, animirani film *Ciganjska* Marka Meštrovića & Davora Međurečana) i glazbenicima tetom Lizom, Lidijom Bajuk, Vladom Kreslinom.

Belgijsko-nizozemski promotor Artefacts stavio je Cinkuše na svoj kompilacijski album, uvrstio ih u ponudu za 2003/04. te organizirao mini-turneju zajedno s Kimmo Pohjonen (Finska), Waterboys (Engleska), Hothouse Flowers (Irska) i drugim eminentnim imenima u siječnju 2004. Ove godine predstavljamo novi CD *domesticus vulgaris.*

Za ovaj bismo mogli reći – posebice zbog odabira ultimativnih tekstopisaca – kako je još dublje zaorao njihovu emocionalno-svjetonazorsku baštinu. No Cinkuši su i ovim CD-om odrješito dali do znanja kako i na vjetrometini domaće estrade žele ostati svoji na svome.

Zaključio bih: i to kao jedna od najdragocjenijih oaza iskrenosti, dosljednosti i talenta.

Darko Glavan

MOJMIR NOVAKOVIĆ i KRIES

Mojmir Novaković kreće putem istraživanja drevnih napjeva i tradicijske glazbe od 1992., kada s Darkom Pecotićem osniva grupu Legen koja je u idućih deset godina uspješno predstavljala vlastiti spoj tradicijske i moderne glazbe diljem svijeta – putem koncerata, kazališne i filmske glazbe, albuma i na međunarodnim kompilacijama world music.

Krajem 2002. članovi grupe Legen odlučili su na neko vrijeme poći svatko na svoju stranu, te je Mojmir osnovao novu grupu i nadjenuo joj ime Kries, uzevši zastarjeli oblik riječi "krijes". U prvoj godini postojanja Kries je napravio glazbu za film *Konjanik* Branka Ivande, a u drugoj polovici 2004. izlazi njihov prvi album *Ivo i Mara* (Kopito records) nadahnut tradicijskim pjesmama o ta dva lika iz slavenske mitološke predaje. Njihove pjesme oduševile su DJ-e brojnih radiopostaja u svijetu, recenzije glazbenih kritičara inozemnih medija puni su hvale za njihov prvi album, koji je dostupan u nekoliko zemalja Zapadne Europe.

Mojmir i dalje nastavlja istraživati stare hrvatske narodne pjesme prenoseći ih uz pomoć Kreše Oreškog i Ive Letunića u današnje vrijeme. Tradicijske pjesme vlastite kulture su mu temelj nadahnuća i polazna točka, ali se ne ustručava uklopiti ih u sve ono čime ga današnje globalno selo okružuje i na njega ostavlja utjecaj, te će tako drevni slavenski mitološki likovi zaživjeti kroz ritam hrvatskog tradicijskoga glazbala lijerice, ali i afričkih djembi, te kroz suvremene elektroničke zvukove. Odlučnim spajanjem elektronike i tradicijskih glazbala omogućuju "putovanje kroz prostor i vrijeme", kako je primijetio jedan kritičar, dok drugi tvrdi da je njihovo stvaralaštvo "recept za ravnotežu između inovacije i tradicije".

DRUMMATIC

Drummatic je world music band/projekt koji čine dvojica multiperkusionista i DJ. Ideja za osnivanjem ovakvog banda rodila se spontano početkom 2005., nakon njihova prvog zajedničkog sessiona u zagrebačkom klubu Tvornica.

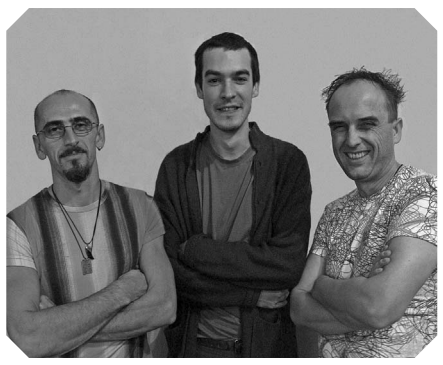

Polazeći od spoznaje da je ritam univerzalni jezik koji svatko prepoznaje i razumije, Drummatic nastoji ritmički obogatiti i proširiti različitu svjetsku etno-glazbu, a kroz live-act DJ-a dati joj i jednu novu dimenziju.

Baš kao što otkucaji srca održavaju i čine životnim naše tijelo, tako i Drummatic pomoću raznih etničkih bubnjeva i udaraljki unosi još više strasti u etno glazbu, te duh topline i životnosti u ponekad hladnu elektroničku i kompjutorski programiranu glazbu.

6th Meeting of the States Parties

Zagreb, Croatia
28.11. – 02.12.2005.

Koraci prema globalizaciji zabrane

Od studenog 2005. godine, bilo je 147 zemalja potpisnica Konvencije o zabrani korištenja mina – to je više od 3/4 nacija na svijetu. Neki ohrabrujući pomaci uočeni su u novije vrijeme u mnogim zemljama koje nisu potpisnice: na primjer, u Kini i Azerbejdžanu koji su na posljednjoj općoj skupštini UN-a glasale za rezoluciju o zabrani mina. No, i dalje je najvažnije da države ispune svoje obaveze i ne potkopavaju zabranu.

Uklanjanje svih minskih polja u roku od 10 godina: obaveza

Obaveze Konvencije o zabrani korištenja mina uključuju uklanjanje svih minskih polja u roku od 10 godina. Iako se razminiranje provodi u 37 zemalja i regija po svijetu, strahuje se da mnoge države neće moći to obaviti u roku.

Donošenje sveobuhvatnog nacionalnog plana za razminiranje i određivanje prioriteta za razminiranje su ključni koraci za rješavanje problema mina u zadanim rokovima.

Sve više žrtava treba pomoć

Broj novih ozljeda u godini je samo mali pokazatelj problema mina. Važniji je broj onih koji su preživjeli mine koji trebaju i imaju pravo na pomoć – a taj broj raste iz godine u godinu. Osim fizičke i psihološke skrbi, ekonomska reintegracija prepoznata je kao prioritet od strane mnogih koji su preživjeli mine. U nekim zemljama poput Ugande, programi osiguravaju obuku za posao, zajmove na otplatu i ostalu potporu za aktivnosti koje osiguravaju dohodak.

Ostali načini pristupa problemu mina

Jedinstveni uspjeh

Vizija i naporan rad isplate se: korištenje mina je smanjeno, proizvodnja je mala, trgovina gotovo i ne postoji, broj novih žrtava smanjuju se svake godine. Konvencija o zabrani korištenja mina je jedinstveni uspjeh: članice danas uključuju 3/4 svijeta, to je priča o uspjehu međunarodnog humanitarnog prava i multilateralne diplomacije.

Razočaranja, neuspjesi

Unatoč velikom uspjehu, neke vlade i pobunjeničke skupine još uvijek upotrebljavaju mine, kao što su Rusija, Nepal i Burma. U Burmi se prakticira grozan način zaštitu od mina – civili su prisiljavani da hodaju ispred vojske u miniranim područjima.

Šačica zemalja ostaje izvan Konvencije o zabrani korištenja mina, uključujući Kinu, Kubu, Egipat, Indiju, Pakistan i SAD. Ili možda želimo insistirati na drugim državama – provjerit ćemo LMR2005.

Balkan

Bosna i Hercegovina, Hrvatska, bivša jugoslavenska republika Makedonija te Srbija i Crna Gora su članice *Konvencije o zabrani korištenja mina*, i sve imaju problem mina. Iako se razminiranje provodi u mnogim dijelovima Balkana, First Review Conference 2004. godine navela je Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te Srbiju i Crnu Goru kao zemlje članice s najvećim potrebama i odgovornošću da osiguraju potporu stradalima od mina.

Važno je da se 6. zasjedanje država potpisnica Konvencije o zabrani korištenja mina održava u Jugoistočnoj Europi, regiji koja je učinila mnogo na rješavanju svog problema s minama, ali još uvijek se suočava s velikim izazovima. To ilustrira uspjehe koji su postali ostvarivi uz pomoć stalne političke volje i međunarodne pomoći, i ističe potrebu za dugoročnom predanošću i obavezom prema uklanjanju uzroka mina.

Mine utječu na sve

Mine se možda izjednačavaju i povezuju sa zemljama kao što su Afganistan, Angola i Kambodža, ali ima i drugih u kojima prisutnost mina može biti iznenađenje, kao što su Danska, Grčka, Švicarska, Zambija ili druge u vašoj regiji.

Stradalnici: Pomoći sam sebi

Stradalnici i ljudi s posebnim potrebama i dalje imaju važnu ulogu u životu Konvencije o zabrani korištenja mina, kao što su imali i u poticanju donošenja Konvencije. To je jedinstveno obilježje Konvencije. Oko 15 stradalih iz cijeloga svijeta sudjelovat će na 6. zasjedanju država potpisnica. Vrijedni su za intervjue i svatko od njih ima svoju priču koje može ispričati i iskustvo iz prve ruke o uspjesima i izazovima Konvencije.

Čišćenje mina na sve četiri

Unatoč mnogo pisanja o psima koji traže mine, štakorima i GM biljkama koje otkrivaju mine, veći dio čišćenja još se uvijek oslanja na ručno i mehaničko razminiranje, uz pse koji otkrivaju mine. To često uključuje temeljit proces deminera u zaštitnoj opremi koji pipajući traži mine na rukama i koljenima.

Uklanjanje mina je veliki izazov nadolazećih godina, i treba ga ubrzati ako države žele ispuniti svoj rok razminiranja do roka Konvencije od 10 godina. Razminiranje je često katalizator razvoja, rekonstrukcije i povratka izbjeglica.

Uvjeravanje pobunjeničkih skupina da prihvate Zabranu

Upotreba antipersonalnih mina od strane nedržavnih naoružanih skupina je danas daleko raširenija od upotrebe od strane vladinih snaga. To je glavna prepreka za globalnu zabranu i neki sudionici kampanje pokušavaju uvjeriti te skupine da polože oružje.

Bilo je nekih uspjeha: danas bivši borci uklanjaju mine u Kambodži i Sudanu. No, skupine kao što je FAC u Kolumbiji ostaju među najvećim korisnicima antipersonalnih mina na svijetu.

U razminiranim područjima: tlo ponovno daje plodove

Što se radi kada je zemlja razminirana? Neke inicijative kao što je *Manje mina – više vina* (Hrvatska) pokazuju primjere kako tlo opet može postati plodno ubrzo nakon razminiranja. Uklanjanje mina nije samo u izbjegavanju ozljeda, nego i u osiguravanju da zajednice ponovno zadobiju gospodarsku moć ili barem pristojan život uz pomoć poljoprivrede.

Mladi

Mladi iz cijeloga svijeta okupit će se u Zagrebu na 2. međunarodnom simpoziju mladih, niz radionice izgradnje kapaciteta bavit će se izazovom univerzalizacije Konvencije o zabrani korištenja mina u regijama u kojima je prihvaćanje prilično slabo. Radionice će facilitirati iskusni članovi i partneri ICBL-a. Mladi će steći vještine i iskustvo u područjima kao što je lobiranje, potpora, *fundraising*, mediji, organizacija javnih događanja i menadžment volontera.

Više na http://www.dangermines.ca/site/index.cfm?fuseaction=YouthSymposium

Sport

Aktivnosti skupina Means of Social Integration i Physical Rehabilitation Group kao što su sportovi za ljude s amputiranim udovima, međunarodna natjecanja i rekreacijske aktivnosti pomažu preživjelima i ostalim osobama s posebnim potrebama da poboljšaju svoju fizičku kondiciju, izgrade samopouzdanje i upoznaju ostale preživjele. Kao primjer među ostalima: za prvo predstavljanje nogometa osoba s amputacijama u Angoli 2005. godine, 20 sportaša s posebnim potrebama igralo je na nacionalnom stadionu Luande, pred navijačima, novinarima i televizijskim izvjestiteljima. Nekoliko osoba preživjelih mine sudjelovalo je na Paraolimpijadi u Ateni.

Umjetnost: Na pola puta, Bosna, 10 godina poslije

Izložba fotografija Johna Rodsteda. Otvorena 22. studenog u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu, nakon predstavljanja Landmine Monitor Report 2005.

Više na http://www.icbl.org/news/lm_05_global_launch

priredio: Željko Zorica
fotografije: John Rodsted

Dijana Pleština

Stvarnost iznad mina

Željko Zorica

Gospođo Pleština, koja je točno vaša funkcija u MVP?

– Od 2000. godine sam savjetnica ministra, to jest ministrice vanjskih poslova i europskih integracija za protuminsko djelovanje.

Kako je došlo do organizacije* 6th Meeting of the States Parties to the Mine Ban Treaty *u Zagrebu?

– Put do toga bio je dugotrajan i, rekla bih, složen. Krenulo je prije otprilike četiri godine u sklopu mojih aktivnosti kao savjetnice ministra za protuminsko djelovanje kroz praćenje Konvencije o zabrani protupješačkih mina, koji se sastoji od slijedećeg: prvo, unutar Republike Hrvatske potaknuti i pratiti razne resore, institucije (vladine i nevladine), kao i pojedince u njihovom (ne)radu u strateškom rješavanju te problematike u RH. A drugo, na međunarodnoj razini kroz praćenje Konvencije o zabrani protupješačkih mina, izložiti i objasniti našu stvarnost u tom području, predložiti projekte koji sa sobom nose i materijalnu i političku korist RH i promovirati naša dostignuća u tom području.

Naime, to što je Republika Hrvatska domaćin 6. sastanka država stranaka Ottawske konvencije veliko je priznanje međunarodne zajednice našoj zemlji za napore i postignuća u protuminskom djelovanju. S ponosom ističem da je ovo prvi put da se sastanak država stranaka održava u Europi, a van Geneve, prvi puta da ga organizira i plaća zemlja zagađena minama i da se održava u zemlji koja je istodobno primatelj pomoći za protuminsko djelovanje, i zemlja koja je takvu pomoć sposobna pružiti i koja ju pruža. Uloga Republike Hrvatske u perspektivi globalnog protuminskog djelovanja je jedinstvena jer je Hrvatska most između miniranih zemalja i zemalja donatora.

Konkretno to je značilo raditi na dva fronta. Unutar RH trebalo je osmisliti što kvalitetniji i transparentniji sustav, smisliti projekte koji će pridonijeti našem razvoju i našoj profilaciji u svijetu, ne kao zemlji koja traži novac (u smislu milostinje), nego kao zemlji koja nudi projekte koji će onda privući novac. Na međunarodnom planu bila sam na čelu delegacije RH koja prati Konvenciju o zabrani mina, sudjelovala sam na brojnim skupovima, prije svega u Genevi, ali i na drugim forumima, od U.N.-a i Summita održanog 2002. u NY, do predavanja na američkim fakultetima, Rotary ili Kiwanis klubovima – gdje sam govorila o Hrvatskoj, o problemu mina koji dodatno otežava socio-ekonomski razvoj zemlje. Inače, moja najznačajnija "zadaća" je obrazložiti i educirati vanjske čimbenike o postignućima unutar našeg sustava protuminskog djelovanja, kao i ponuditi "pomoć" kroz naš *know-how* i tehnologiju drugim minsko zagađenim zemljama. Na taj smo način poslije stanovitog vremena stekli "pravo" da podsjetimo države stranke Konvencije da je RH jedina zemlja, koja iako zagađena minama, uvelike i sama rješava taj problem; iako mi primamo pomoć, mi je i pružamo. Kao takvi, mi smo u jedinstvenoj situaciji da preuzmemo ulogu mosta između zemalja donatora i miniranih zemalja primateljica donacija.

Tko su organizatori konferencije? Iz Hrvatske i inozemstva?

– Organizator 6. sastanka država stranaka Ottawske konvencije je Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, ali ova konferencija je rezultat partnerske suradnje između Vlade Republike Hrvatske (koja je ujedno domaćin), Ženevskog Centra za humanitarno razminiranje i Ujedinjenih naroda.

Prema vašim procjenama kakva je sad situacija u Hrvatskoj glede minskog problema?

– Situacija u Hrvatskoj znatno je bolja nego što je u drugim zemljama zagađenim minama. Međutim takva nas ocjena nipošto ne može i ne smije zadovoljiti. Naš cilj je postati zemljom BEZ MINA, zemljom u kojoj je svakoj žrtvi mine omogućena rehabilitacija i potpuna reintegracija u društvo kroz školovanje i zapošljavanje. To znači da kao društvo moramo uložiti napore kako bismo u cijelosti postali zemlja u kojoj se normalno živi, bez opasnosti od terora mina.

U Hrvatskoj je od početka rata do danas od mina stradalo 1895 osoba, od kojih je 1737 stradalo na minski sumnjivim površinama. Nažalost, u zadnjih par godina broj stradalih od mina stagnira ili raste - tako je u 2004. godine u Hrvatskoj od mina ukupno stradalo 26 osoba, od kojih čak 18 smrtno. Prema informacijama iz Hrvatskog centra za razminiranje (HCR), 1.174 km^2 teritorija Republike Hrvatske je minski sumnjivo, a procjenjuje se da je 12 posto do 15 posto stvarno minirano. Minski sumnjivi prostor zahvaća 12 županija, odnosno 121 grad i općinu. Prema podacima iz HCR-a, na području RH još uvijek je raspršeno oko 240.000 mina i oko 60.000 eksplozivnih naprava. Minski sumnjivi prostor obilježen je s više od 9.000 oznaka o opasnosti od mina, koje je postavio HCR-a.

Naš cilj je postati zemljom BEZ MINA, zemljom u kojoj je svakoj žrtvi mine omogućena rehabilitacija i potpuna reintegracija u društvo kroz školovanje i zapošljavanje. To znači da kao društvo moramo uložiti napore kako bismo u cijelosti postali zemlja u kojoj se normalno živi, bez opasnosti od terora mina

Koliko dugo će Hrvatska još živjeti s ovim problemom?

– To ovisi uglavnom o svima nama. Teško je dati egzaktnu procjenu koliko ćemo još godina živjeti s ovim problemom. Rješenje problema mina i razminiranja u Hrvatskoj dugotrajan je i složen proces jer uključuje nekoliko međusobno povezanih čimbenika. Činjenica je da je zagađenost minama u proteklih 10 godina negativno utjecala na rješavanje gospodarskih i socijalnih problema, te je bila jedna od većih prepreka razvoju društva i normalizaciji života nakon rata.

Važno je napomenuti da mi u RH imamo i kapacitet i znanje i iskustvo da riješimo problem mina i njihovih posljedica u narednih nekoliko godina. Međutim treba još poraditi na sustavu. To znači prije svega poraditi na koordinaciji čimbenika koji sudjeluju u rješavanju te problematike jer se često lijeva i desna ruka ponašaju kao da ne pripadaju istom tijelu. Također, moramo se suočiti sa činjenicom da je to i naš *zajednički* problem i problem *svakoga od nas*. Stoga se svi skupa moramo uključiti u rješavanju tog problema, bilo kroz financiranje, bilo na druge moguće načine. Koliko dugo ćemo još živjeti s minama, ovisi uglavnom o nama.

Kako u rješavanju problema sudjeluje država a kako NGO sektor?

– Glavni izvor financiranja protuminskog djelovanja u RH je državni proračun iz kojeg se osigurava oko 60-65 posto sredstava. Slijede tvrtke u državnom vlasništvu koje sudjeluju s oko 20-25 posto. Ostatak potrebnih sredstava pokriva se domaćim i stranim donacijama. Država je daleko najvažniji čimbenik u rješavanju ovog problema. Osim što odvaja značajna sredstva iz proračuna, na njoj je i zadaća stvaranja okvira koji će omogućiti brže i učinkovitije rješavanje tog problema. Premda država ima najveću odgovornost za rješavanje problema vezanih uz mine, smatram da se ovaj problem ne može učinkovito riješiti bez partnerskog odnosa države i nevladinog sektora. Država treba stvoriti okruženje i dati poticaj gospodarstvenicima da nađu svoj interes u rješavanju tog problema

Uloga klasičnog nevladinog sektora u prvom redu je da educira građane o opasnostima od rizičnog ponašanja koja dovode do stradavanja od mina, a paralelno da potiče udruge u njihovoj ulozi glasnogovornika i pravobranitelja civilnog društva. Naglašavam da to nisu jedini sektori koji snose odgovornost za ovaj problem. Naime, svi mi kao aktivni sudionici društva imamo svoj dio odgovornosti za rješavanje ovog velikog problema, a posebno bih spomenula presudnu ulogu medija.

Možete li nam reći nešto o projektu bolnice u Rovinju? Donatori, pokretači, značenje...

– Prije dva mjeseca započeli su radovi na sanaciji i rekonstrukciji zgrade u kojoj će biti smješten Regionalni centar za psiho-socijalnu rehabilitaciju žrtava mina DUGA. Cilj centra je da "žrtvama mina" (izravno stradalih te njihovim obitelji) s područja Hrvatske, ali i iz cijele Jugoistočne Europe i drugih zemalja zagađenih minama, otvori novi pogled na svijet. Iako je Centar prvenstveno namijenjen rehabilitaciji djece i mladih stradalih od mina, u razdoblju kada mlađa populacija ne koristi usluge Centra, Centar će biti otvoren za starije stradalnike od mina te drugim osobama s posebnim potrebama.

Ljetne radionice u Rovinju započeo je 1999. godine Hrvatski savez udruga tjelesnih invalida pod vodstvom mr. Mirjane Dobranović, kao i međunarodni i hrvatski Crveni križ; 2001. godine organizaciju radionica je preuzela Hrvatska udruga žrtava mina s volonterima iz Crvenog križa, NONE, HCR, itd. U ljeto 2001. bila sam pozvana kao supruga premijera da nazočim priredbi koja se organizirala u sklopu radionica. Kako sam se u to vrijeme već bavila tom problematikom u sklopu HCR-a u Sisku i na terenu, bili su mi poznati uvjeti života i neke od poteškoća, a i upoznala sam neke od tih mladih koji žive u minski sumnjivim područjima. Pozitivne promjene u njihovoj samosvijesti nakon tih 2-3 tjedna provedenih u Rovinju bile su toliko očite da je svakome bilo jasno da se tu događa nešto izuzetno i od dugoročne koristi za te mlade ljude.

Slijedeći logičan korak bio je pružiti priliku i drugima, omogućiti svim mladima, a po mogućnosti i starijima koji su doživjeli teror mina, tu priliku. To je značilo pretvoriti ljetne radionice, koje su trajale 2 ili 3 tjedna, na cijelogodišnji Centar, kako bi bilo dovoljno mjesta za sve stradalnike iz Hrvatske, kao i iz regije, te nekolicine iz miniranih zemalja "trećeg svijeta"

Projekt je kompletno financiran iz donacija; uključile su se brojne države, strane i domaće tvrtke te neprofitne udruge, kao što su Zagrebačka filharmonija, Koordinacija društava prijateljstva itd. Do sada se ovom projektu priključilo više od 20-tak donatora, a osim Ministarstva vanjskih poslova SAD-a, koje je u proljeće 2002. doniralo 350 tisuća dolara, i Kneževina Monako, s doniranih 50.000 eura, ostali donatori priključili su se s iznosima između 10.000 i 25.000 eura. Ovih dana vode se pregovori s dva nova potencijalna donatora, a donacije će, ako se ostvare, biti pozamašne.

Projekt je značajan sam po sebi, a i zato jer je to prvi (i do sada jedini) takav projekt u svijetu. Naravno da ima i drugih kvalitetnih Centara gdje stradali od mina idu na fizičku rehabilitaciju, gdje se radi individualno i grupno na psihološkom savjetovanju, a postoje (ili su bar postojali poslije rata) i ljetni programi s radionicama za djecu. Ali ono čega nisam bila svjesna kada sam pokrenula taj projekt, je da ne postoji Centar gdje bi sva djeca i mladi stradali od mina mogli doći na dva tjedna besplatno, u neku vrstu "dječjeg kampa"- taj ukupni doživljaj im pomaže da se oslobode strahova i inhibicija (posljedica stradavanja) i da steknu pouzdanje koje će im pomoći da se i sami, kad za to dođe vrijeme, bore za svoja prava.

Kako bi po vašem mišljenju mogli ubrzati rješavanje edukacije o minskom problemu? Kako nagovoriti medije da više medijskog prostora posvete tom problemu?

– Smatram da je to moguće učiniti realizacijom ambiciozne medijske kampanje na teritoriju cijele Hrvatske. Kada kažem ambiciozne, tu mislim na kampanju koja koristi sve medije komunikacije – vizualne, auditivne, pa čak i taktilne - odnosno televiziju, novine, radio, oglašavanje uz pomoć vanjskih plakata te izvedbu performansa. Kao što osjetljivost za probleme raste s njihovim boljim poznavanjem, tako smatram da i interes medija može jačati samo ukoliko novinari budu bolje upoznati s problematikom i ako se njihovi urednici budu odgovorno nosili s kompleksnošću i složenošću ovog problema. U situaciji globalizacije u kojoj živimo, kada smo sa svih strana obasuti s najrazličitijim informacijama i porukama, iznimno je važno da osim kvantitete, poruka bude i kvalitetno formulirana. Vjerujem da smo to u kampanji *Pazi mine!* uspjeli postići te da će mediji posvetiti pozornost ovom problemu.

Prvi korak kampanje protiv mina je medijska podrška koja je presudna ukoliko patnje uzrokovane minama želimo svesti na najmanju moguću mjeru. Broj stradalih od mina sigurno bi bio puno veći da u prethodnim godinama nije bilo potpore hrvatskih medija koji su dali izniman doprinos u prenošenju poruke upozorenja. Do pokretanja kampanje 'Pazi mine!' došlo je jer od 1998. godine u Hrvatskoj nije provedena niti jedna medijska kampanja na nacionalnoj razini koja bi ljude upozorila na rizična ponašanja koja dovode do stradavanja od minsko-eksplozivnih naprava. S druge strane, poklapanje medijske kampanje s održavanjem 6. sastanka država stranaka Konvencije naglašava važnu ulogu Hrvatske u protuminskom djelovanju na svjetskoj razini. Cilj medijske kampanje stoga je dvojak: potvrditi ulogu Hrvatske kao predvodnika u regiji i u svijetu po pitanju protuminskog djelovanja te senzibilizirati hrvatsku javnost na još uvijek veliku opasnost od minsko-eksplozivnih naprava.

Tko se sve uključio u promidžbu* 6th Meeting of the States Parties to the Mine Ban Treaty *u Zagrebu?

– Kampanja *Pazi mine!* već je počela i trajat će do 3. prosinca na području cijele Hrvatske. Tijekom kampanje emitirat će se TV spotovi i radio jinglovi, bit će objavljeni oglasi u tiskovnim medijima te postavljeni jumbo i city light plakati. Moram naglasiti da će cijela kampanja biti realizirana iz donacija. Potporu kampanji do sada su osigurale HTV, EPH, Radio 101 te Hrvatska udruga radija i novina (HURIN), koja okuplja 128 radio stanica i 22 tiskovine. Tvrtka Europlakat proreklam donirala je 200-tinjak reklamnih mjesta za jumbo plakate i city light plakate, Radin grafika donirala je papir za jumbo plakate, tiskara Sitopapir tisak jumbo plakata, a agencija Božesačuvaj donirala je kreativna rješenja za kampanju. Tvrtka Globalnet uključila se u kampanju pružanjem besplatnih marketinških i IT usluga, agencija Maksima komunikacije pružanjem besplatnih usluga odnosa s javnošću te marketinga, a Luminus studio produkcijom TV spotova.

Zašto je to dobro?

– Dva su razloga. Prvo, od kampanje očekujemo da će potaknuti ljude na dodatni oprez kada se nalaze u blizini minski sumnjivih područja, odnosno na izbjegavanje rizičnih ponašanja koja dovode do stradanja. Drugo, očekujemo da će doći do sinergijskog učinka svih odgovornih subjekata: države, gospodarskih subjekata, nevladinih udruga i medija, a to će nas dovesti bržoj realizaciji našeg cilja – Hrvatske bez mina.

John Rodsted

152 države protiv mina

U kratko, tko je John Rodsted?

– John Rodsted je australski fotoreporter. Fotograf sam već 26 godina. Ako želite saznati više, pokušajte preko *Google* tražilice. Osobito me zanimaju pitanja vezane uz zajednice koje su u opasnosti. Zajednice koje su izložene minama su svakako u opasnosti. Osim toga, radim i priče vezane za ekologiju o propadanju onečišćenog tla, industrijskom ribolovu, nestanku staništa u prirodi i globalnom zatopljenju.

Gospodine Rodsted, kako biste definirali vašu aktivnost fotografa? Je li to sudjelovanje u društvenim problemima ili dokumentarna aktivnost? Koji je vaš položaj u svijetu fotografije?

– Ne definiram svoju aktivnost kao fotografa niti definiram svoj položaj. Samo se bavim problemima i pričama koje me zanimaju. Ostatak svijeta može odlučivati što misli. To je uloga medija, natjerati ljude da misle.

Radili ste u mnogim zemljama koje imaju problem mina. Mislite li da akcije i postupci ljudi koji sudjeluju u kampanjama protiv mina imaju utjecaj na proizvođače mina?

– Mislim li da sudionici u kampanjama imaju utjecaja? Svakako. Ne mislite li? Konvencija postoji zbog sudionika u kampanjama: 152 države potpisale su tu konvenciju zbog njih. Većina proizvođača mina na svijetu danas ih više ne proizvode. Posao nije gotov jer konvenciju treba univerzalizirati. To je posao koji traje i nikada se nije ni očekivalo da će biti nešto drugo. Najteži dio kampanje još je uvijek pred nama. Doći do posljednje zemlje i dokrajčiti posljednje proizvođače.

Kakva sjećanja imate na Bosnu?

– I dobra i loša. Na kraju rata među ljudima je vladala neka paraliza. Morali su izdržati 4 godine rata i na kraju 1996. godine, rat je bio završen. Svi su gledali prema budućnosti. Njihova se situacija morala poboljšati. Zemlja je bila u rasulu s mnoštvom mina i općenito uništena. S time su se morali suočiti. Novac je počeo stizati i otpočelo je razminiranje. Ostvaren je veliki napredak u uklanjanju mina i metar po metar zemlje postojao je sigurnim. To je polagan i skup zadatak, eli to je i zadatak koji mora doći prije svih ostalih. Ne možete se baviti poljoprivredom ako imate mine. Nema škola s minama. Nema domova uz mine. Taj se posao obavlja, ali agencije za razminiranje trebaju potporu država donatora. Što više novca odlazi na uklanjanje mina, posao se obavlja brže i spašava se više života. Novac = vrijeme = životi.

Što se tiče žrtava stradalih zbog mina, njima je bilo vrlo teško. Na kraju rata, očekivali su pomoć u budućnosti. Ta pomoć ili nije došla ili je došla samo u malim količinama ili pak samo određenim ljudima. Distribucija pomoći žrtvama bila je slaba i nepravedna. Najgore su prošle civilne žrtve mina koje su nastradale nakon što je rat završio. Ne dobivaju iste mirovine koje primaju vojne žrtve nastradale tijekom rata. To je diskriminacija. Od ono malo pomoći koja je stigla, većina je neodgovarajuća za njihove potrebe. Opće mjere za pomoć nisu ono što ljudima treba. Jedna organizacija daje krave. To je dobro za neke, ali beskorisno za druge. Jedna žrtva mina je automehaničar, njemu je potreban alat. Komplet alata stoji oko 60 eura. To bi mu pomoglo da se brine za sebe. Tada može raditi. Dobio je kravu koja stoji 2000 eura, ali on nije u blizini ni jedne mljekare pa nema tržišta za mlijeko. To je glupa reakcija za pojedinačne probleme. Dvije sestre koje su obje žrtve mina također su dobile trudnu kravu koja stoji 2000 eura. Organizacija koja im je dala kravu nije ju osigurala tijekom prve godine do početka pristizanja prihoda od mlijeka. Osiguranje bi bilo samo 90 eura. Krava je uginula pri porodu. One opet nemaju ništa a organizacija kaže da nisu imale sreće. To nije pomoć. One također duguju organizaciji 400 litara mlijeka kao dio prvog dogovora.

Dakle, novac mora stizati za razminiranje zemlje i dovršavanje posla. Važno je da ne zaboravimo žrtve, i civilne i vojne. Ti će ljudi imati posebne potrebe čitavog života i potrebna im je odgovarajuća pomoć.

U Bosni sam stekao mnogo dobrih prijatelja i zajedno smo prošli teške situacije u Bosni, pa ponovno na Kosovu. Zapamtite da su bosanski demineri odmah otišli na Kosovo nakon prestanka bombardiranja i započeli čistiti taj prostor.

Danas su Bosanci raštireni po cijelom svijetu kao stručnjaci. Prenose svoje teško stečeno iskustvo ostatku svijeta.

Imajući na umu vaše iskustvo, što biste savjetovali Hrvatskoj kada je riječ o problemu mina?

– Hrvatskoj? Razminiranje mora biti prioritet. Treba ga završiti brzo. Ako nema mina, nema ni žrtava. Tek tada one će postati maglovito sjećanje u udžbeniku povijesti. Što se tiče žrtava, brinite se za njih dok god žive.

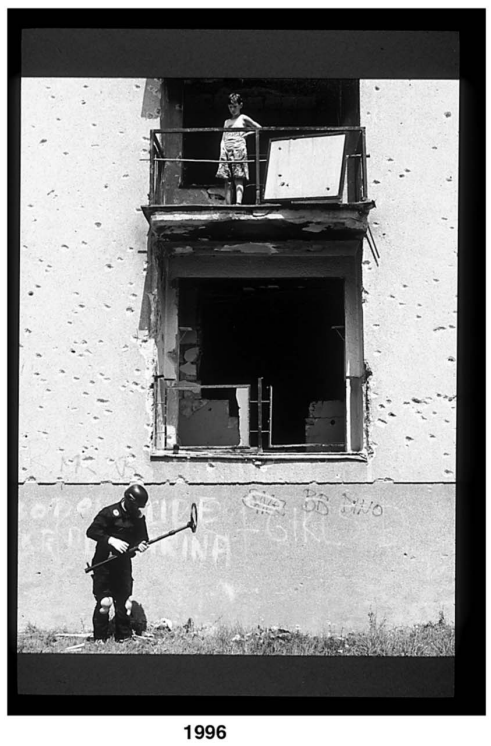
1996

2005

Jody Williams

Nagazna zbilja

Recite nam nešto o trenutačnoj situaciji po svijetu kada je riječ o proizvodnji nagaznih mina.

– Zahvaljujući dramatičnoj situaciji i postojećem uspjehu globalnog pokreta za zabranu nagaznih mina, broj zemalja koje proizvode nagazne mine pao je s više od 50 – koliko ih je bilo kada smo započeli Međunarodnu kampanju za zabranu mina (International Campaign to Ban Landmines – ICBL) – na 13, koliko ih ima danas. Iako se nekolicina država nije odrekla proizvodnje nagaznih mina, gotovo cijelo desetljeće nije bilo javne prodaje oružja – jasan znak stigmatizacije mina i rastućeg broja međunarodnih mjera protiv njih.

Znate li profit ostvaren u proizvodnji mina u čitavom svijetu? Možda je to razlog zbog kojega proizvodnja još uvijek postoji.

– Čak i kada su mnoge zemlje proizvodile nagazne mine, za većinu proizvođača profit nije bio toliko važan. Novac zaista nije bio ključno pitanje. Proizvodnja još uvijek postoji u onim državama koje tvrde da "suverenitet države" zahtijeva da budu sposobne odabrati oružje koje žele da bi se "branile". Očito se takve države još nisu pridružile *Mine Ban Treaty* (Konvencija o zabrani korištenja mina) pa nisu napustile proizvodnju. Međutim, vjerujemo da će jednog dana nagazne mine biti dio povijesti a ne svakodnevni užas za civile širom svijeta.

Znate li približno sumu koja se troši na razminiranje i rješavanje problema koji uzrokuju nagazne mine?

– Prema 2,5 *Landmime Monitoru* između 1992. i 2004. godine, ukupni trošak na uklanjanje mina bio je oko 2,5 milijardi dolara; u 2004. godini, to je bilo 399 milijuna dolara.

Što očekujete od zasjedanja u Hrvatskoj? Kakav napredak očekujete kada je riječ o svjetskim problemima i kada je riječ o regiji?

– Zasjedanje u Hrvatskoj bit će 6. godišnji sastanak država koje su dio Konvencije. Svrha tih sastanaka je i dalje da budu forum za procjenu napretka u uklanjanju mina. Otkada je Konvencija o zabrani korištenja mina stupila na snagu i izazovi i dalje postoje. Sastanci se održavaju jedne godine u Genevi, a sljedeće u zemlji u kojoj ima mina. Ove godine to je Hrvatska. Dio razloga leži u želji da se pozornost usmjeri na one vlade koje rade na uklanjanju mina u svojoj zemlji, te da predstavnici vlade tako jasno shvate što sve želimo postići kroz okvir Konvencije o zabrani korištenja mina. Očekujem da će se naš zadivljujući napredak nastaviti po cijelom svijetu i po regiji. Hrvatska će biti posebno pohvaljena za svoje napore uložene u rješavanje problema mina, i kod kuće i u međunarodnoj javnosti.

Hoće li zasjedanje rezultirati deklaracijom?

– Zasjedanja završavaju izjavama i, što je najvažnije, planovima. Obilježje i zaštitni znak uspjeha našeg rada jest da sastanci nisu samo "skup mudrih glava" nego i osmišljavanje akcijskih planova koji će nastaviti naš poticaj i svijet osloboditi mina u roku koji bi trajao godinama a ne desetljećima.

S kim surađujete u Hrvatskoj, s vladinim ili nevladinim sektorom?

– Pokret za zabranu korištenja mina i dalje je uspješan zbog partnerstva između vlada i NGO-a po cijelom svijetu. To je slučaj i u Hrvatskoj. Hrvatske nevladine udruge dio su ICBL-a i svi radimo zajedno na potpori vladinoj primjeni Konvencije o zabrani korištenja mina.

Studio Artless, umjetnička nevladina udruga, organizira Festival prvih u listopadu 2006. godine. Tema Festivala bit će MINE. Festival ističe naša važna društvena pitanja i poziva umjetnike da upotrebljavaju različite medije u izražavanju, ali po prvi puta. Tako po prvi puta plesači pišu, pisci pjevaju i slično. Možete li nešto predložiti organizatorima? S kime bi mogli surađivati? Biste li sudjelovali u nekoj umjetničkoj i socijalnoj formi koju već niste isprobali? Možda biste željeli napisati pjesmu ili nešto nacrtati? Očekujemo 5000 ljudi.

– Predložila bih, naravno, da organizatori surađuju s ICBL-om. Ima mnogo nadarenih ljudi u našoj mreži koji bi rado sudjelovali. Mogla bih nešto pridonijeti – kada je rok za prijavu, obzirom da se Festival održava tek sljedećeg listopada?

1996

2005

Tour d'Armin

Armin Köhli je trideset i devetogodišnji novinar i biciklist. Oba donja ekstremiteta su mu amputirana. Osvojio je nekoliko medalja na različitim natjecanjima hendikepiranih sportaša, kao što su europsko prvenstvo u Bloisu 1999. godine (brončana medalja u utrci), Paraolimpijada u Sydneyju (5. mjesto u utrci) ili utrke i utrke na vrijeme švicarskih prvenstava (dvije zlatne medalje, pet srebrnih medalja i dvije brončane medalje).

Arminova prava strast i specijalnost su duge i ekstra duge utrke za nehendikepirane bicikliste. Na primjer, pobijedio je 2001. godine na Many Hill Showu u Zürichu (209 kilometara) i uspio odvoziti 609 kilometara *Finishera* (Bern-Bodensee-Bern) za 26 sati i 14 minuta.

Arminovo najvažnije iskustvo u biciklizmu je nesumnjivo 3. mjesto na prošlogodišnjoj *Tour d'Afrique*. Krenuvši iz Kaira u siječnju 2004. godine, ta je ekstra dugačka utrka završila u svibnju u Cape Townu nakon vožnje kroz deset istočnoafričkih i južnoafričkih država – 11.500 kilometara u 100 dana kroz pustinje i prašume, uz vožnju čitave dane na suncu koje prži i hladnim noćima u jednostavnim šatorima. Armin je prvo fizički hendikepirani sportaš koji je sudjelovao u toj utrci po Africi i njegov je uspjeh bio odličan jer je ciljem prošao na trećem mjestu 16. svibnja 2004. godine.

Kao prva hendikepirana osoba koja je sudjelovala u *Tour d'Afrique*, Armin Köhli je posebno želio podići svijest javnost o globalnoj prijetnji koju čine mine i neaktivirano oružje te sakupiti sredstva za dvije švicarske nevladine udruge koje se bave uklanjanjem mina, Geneva Call i FSD Swiss Foundation za uklanjanje mina). Dok je FSD aktivno uključen u proces razminiranja po cijelom svijetu, cilj udruge Geneva Call je uključiti nedržavne čimbenike u potpunu zabranu mina potpisivanjem Geneva Call Deed of Commitment (DoC).

Sada Armin počinje novi biciklistički izazov i još jednom, povezat će svoje napore u uklanjanju mina. Tijekom tog putovanja još jednom će se suočiti s osobito teškim klimatskim uvjetima: ovoga puta prijeći će alpsku regiju u vrijeme početka zime. Dana 24. studenog krenut će iz Geneve i voziti kroz južnu Švicarsku, sjevernu Italiju i Sloveniju kako bi stigao 30. studenog u glavni grad Hrvatske gdje se održava 6. zasjedanje država potpisnica Konvencije o zabrani korištenja mina (Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prodaji antipersonalnih mina kao i njihova uništenja).

Tijekom svog putovanja, Arminu je cilj senzibiliziranje stanovništva i medija za borbu protiv mina i važnost osiguravanja liječenja za žrtve koje su nastradale od mina.

Po dolasku u Zagreb dočekat će ga pripadnici međunarodne zajednice koja se okuplja prigodom konferencije a primit će ga i visoki hrvatski dužnosnici.

Oto Jungwirth

Investirajte u razminiranje

HRVATSKI CENTAR ZA RAZMINIRANJE

Pojasnite nam djelovanje HCR-a.?

Hrvatski centar za razminiranje (HCR) osnovan je 1998. godine kao javna ustanova Vlade Republike Hrvatske koja ima ulogu središnjeg državnog tijela za organiziranje i provedbu aktivnosti iz područja razminiranja. Aktivnosti HCR-a obuhvaćaju prikupljanje i obradu podataka o područjima i objektima zagađenim minskoeksplozivnim sredstvima (MES), vođenje evidencije o razminiranim površinama, vođenje brige o obavješćivanju stanovništva o opasnosti od MES-a, poslove obilježavanja područja zagađenih MES-om i neeksplodiranim ubojnim sredstvima (NUS), poslove istraživanja i razvoja tehnologije razminiranja, koordinaciju rada međunarodnih eksperata koji se bave pitanjem razminiranja u Hrvatskoj, te druge poslove u vezi s razminiranjem koji su određeni zakonom ili po zahtjevu hrvatske vlade.

S kojim organizacijama HCR surađuje?

HCR je osnivač Zaklade Hrvatska bez mina – Zaklada za humanitarno razminiranje Hrvatske s osnovnim ciljem prikupljanja sredstava za protuminsko djelovanje. Također je osnovao trgovačko društvo HCR – Centar za testiranje, razvoj i obuku radi obavljanja poslova istraživanja i razvoja tehnologije razminiranja, te koordinacije rada međunarodnih stručnjaka koji se bave pitanjima razminiranja.

HCR surađuje s nevladinim organizacijama uglavnom na području provedbe edukacije o opasnostima od mina i pomoći žrtvama mina, kako domaćim tako i stranim, dok na području razminiranja surađuje s međunarodnim institucijama koje se bave protuminskim djelovanjem, poput Ženevskog međunarodnog centra za protuminsko djelovanje (GICHD), UNMAS-om, OSCE-om, UNHCR-om, EC-om, Survey Action Center, International Trust Fund for Humanitarian Demining and Victims Assistance, Svjetskom bankom, Mine Action centrima drugih zemalja i mnogima drugima, te stranim donatorima. HCR, zbog provedbe svojih aktivnosti, tijesno surađuje sa svim županijama koje se nalaze u minski sumnjivom području, kao i gradovima i općinama na izradi planova za razminiranje, te javnim poduzećima, privrednim subjektima i, naravno, vladom i ministarstvima.

Domaće nevladine organizacije s kojima HCR surađuje su: Hrvatski Crveni križ, Hrvatska udruga žrtava mina, Zajednica civilnih stradalnika Domovinskog rata Hrvatske, Soroptimist International, MMŽC None, Kazalište Daska, Udruga Mine, Udruga Bembo, Zaklada Recobot, Rotary klubovi, Centar za krizna stanja, HVIDRA, mladeži raznih političkih stranaka koje odluče prikupljati sredstva za razminiranje kroz akcije edukativnog tipa. Strane nevladine organizacije s kojima surađujemo su: NPA, ICBL, Landmine Monitor, Roots of Peace, Adopt-A-Minefield, Handicap International, Landmine Survivors Network, ICRC, Unicef.

Smatrate li da postoji način da se ta suradnja intenzivira?

Osnivanjem regionalnih koordinacijskih tijela za svaku minski zagađenu županiju 2000. godine, HCR je krenuo s idejom uključivanja zajednice i samim tim svih predstavnika institucija, agencija i nevladinih organizacija koji u njoj djeluju, u zajedničko rješavanje minskog problema i stavljanja većeg naglaska na edukativni dio, te osvješćivanje zajednice da je minski problem globalni i lokalni. Zajednica je odgovorna za svjesni odgovorni odnos, kao i ponašanje prema tom problemu, pa će se tako spriječiti otuđivanje oznaka minskih opasnosti, bolje razumjeti proces razminiranja, zaštititi djecu i odrasle od rizika koji im prijeti, te koordinirati poduzete akcije ka što bržem postizanju cilja – rješavanju problema mina. Ujedno, na ovaj način osvijestiti zajednicu o potrebi pomaganja osobama koje su već nastradale od mina kroz njihovu reintegraciju u društvo. Nažalost, sastanci ovih tijela, u kojima HCR ima koordinativnu ulogu zajedno s predstavnikom županije, ne održavaju se onoliko često koliko se željelo, pa tako izostaje redovita izmjena podataka i neke se aktivnosti rade dvostruko ili ne odvijaju dovoljno često. U prosjeku, danas se takvi sastanci održavaju kvartalno.

Pomažete li i kako edukaciju o minskoj opasnosti u Hrvatskoj?

HCR nema mogućnosti, kao korisnik državnog proračuna, biti sponzor udrugama koje se bave edukacijom o opasnostima od mina, nego pomaže svojom ekspertizom kroz sudjelovanja na predavanjima i slično, te pripomaže kroz prikupljanje donatorskih sredstava za izvođenje projekata edukacije o opasnostima od mina. To su sve jednokratne pomoći, a HCR se zalaže da se edukacija sustavno provodi kroz školski sustav, te tako sudjeluje u izradi projekata edukacije za osnovne škole, kao i u pripremi projekata za edukaciju radnika javnih poduzeća, kao dio sustavnog održavanja razine svijesti o opasnostima od mina i zaostalih neeksplodiranih ratnih sredstava.

Kako će* 6th Meeting of the States Parties to the Mine Ban Treaty *pomoći senzibiliziranju hrvatske javnosti o minskom problemu?

The Sixth Meeting of the Sates Parties okupit će predstavnike zemalja članica i potpisnica Konvencije na kojem se očekuje više od 600 izaslanika koje će predstavljati više od 100 zemalja i desetke međunarodnih i nevladinih organizacija. To je svakako prilika za dodatno naglašavanje problema mina u Hrvatskoj, kako kroz intenzivnu medijsku kampanju *Pazi, mine* koja će se provoditi tijekom dvadesetak dana, tako i kroz medijsko praćenje svih aktivnosti vezanih uz održavanje sastanka.

Kakva su vaša iskustva s terena?

Minski problem u Republici Hrvatskoj je 1996. UNMAC procijenio na 13.000 četvornih kilometara. Ta je procjena bila dosta nerealna jer se temeljila na širokom pojasu linije razdvajanja bez ikakvih dodatnih analiza, međutim i kao takva bila je dobra polazna osnova za daljnje aktivnosti koje je provodio HCR. Godine 2000. izrađena je prva strategija za rješavanje problema mina Hrvatskoj za razdoblje od 2000. do 2010. godine. Tada je metodama općeg i tehničkog izvida, te razminiranjem prostor reduciran i procijenjen na 4000 četvornih kilometara. Godine 2003. HCR počinje opsežne aktivnosti izviđanja terena radi utvrđivanja stvarnog stanja miniranosti Hrvatske i utvrđivanja veličine minski sumnjivog prostora. Po završetku općih izvida općina, minski sumnjivi prostor je definiran na površini od 1174 četvornih kilometara. Temeljem tih podataka izrađen je prijedlog Nacionalnog programa protuminskog djelovanja za razdoblje 2005.-2009. godine. Usporedno s tim aktivnostima odvijaju se poslovi razminiranja temeljem godišnjih planova koje usvaja hrvatska vlada. Površina koja se godišnje razminira izravno ovisi o veličini raspoloživih sredstava koja su u dosadašnjim godinama imala tendenciju stalnog rasta. Glavni izvori financiranja razminiranja su državni proračun, javna poduzeća i donatori. Ukupno je od 1998. dosad za razminiranje utrošeno oko 250-,000.000 eura i razminirano je 205 četvornih kilometara miniranog i minski sumnjivog prostora.

Kako poboljšati sudjelovanje gospodarskog sektora u razminiranju?

Gospodarski sektor se aktivnije uključio u razminiranje Hrvatske početkom velikih investicijskih zahvata u obnovi infrastrukture ratom uništenog područja. Tako su javna poduzeća poput Hrvatskih autocesta, Hrvatskih željeznica, HEP-a, Hrvatskih cesta, Hrvatskih voda, Hrvatskih šuma, PLINACRO-a, Janafa i dr. u sklopu svojih investicijskih programa gradnje npr. autoceste Zagreb – Split, obnove Ličke pruge, gradnje trafostanice Ernestinovo, obnove cestovnih pravaca, obnove kanala i nasipa, utrošila znatna sredstva za poslove razminiranja, oko 45 milijuna eura. Međutim, udjel ostalih gospodarskih subjekata koji bi kroz donacije također mogli pridonijeti bržem rješavanju minskog problema u Hrvatskoj daleko je ispod njihovih mogućnosti. Osim tvrtke VIPnet, koja od 2002. sustavno izdvaja godišnje po milijun kuna i više (do sada 3,306.000 kn), nema sustavnog pristupa ovom problemu. Udjel donacija u ukupno utrošenim sredstvima za razminiranje je 16%. Izvori donatorskih sredstava su vlade stranih zemalja i međunarodne nevladine organizacije. Udjel hrvatskih donacija u ukupnom donatorskom "kolaču" je tek 12% i tu HCR vidi golem potencijal koji treba usmjeriti prema rješavanju minskog problema. Da bi se postigao što veći efekt potrebno je promijeniti i propise koji reguliraju porezne olakšice za donatore, te također radove koji se financiraju sredstvima domaćih donatora osloboditi plaćanja PDV-a. Uvjereni smo da bi se na takav način u protuminsko djelovanje uključili brojni veliki gospodarski subjekti kao što su angažirani na sponzoriranju sportskih klubova i drugih medijski eksponiranijih događaja.

Mogu li stručnjaci za komunikaciju pomoći?

Iako nam se ponekad čini da o minskoj opasnosti svi sve znaju, s obzirom na tisuće napisanih riječi o tome, stradavanja koja se još događaju, iako znatno manje nego u poslijeratnim godina, upozoravaju nas da – dok se u potpunosti ne riješi minski problem u Hrvatskoj – ne samo da ne smijemo prekinuti nego ne smijemo niti smanjiti intenzitet upozoravanja na minsku opasnost. Minski sumnjiva područja nalaze se na prostoru 12 županija u Hrvatskoj u kojima živi četvrtina ukupnog stanovništva, a to je jasan pokazatelj veličine minskog problema. S obzirom na navedeno, stručnjaci za komunikaciju svakako mogu pomoći ako jasno prepoznaju taj problem i sugeriraju svojim klijentima da je rješavanje minskog problema u Hrvatskoj prioritetno pitanje koje prethodi razvoju i napretku na svim ostalim područjima (društvenim, ekonomskim, socijalnim i dr.).

1996

2005

Norveška narodna pomoć

Izvještaj o radu NPA.

Ukratko o Norveškoj narodnoj pomoći

Norveška narodna pomoć (Norwegian People's Aid – u daljnjem tekstu NPA), humanitarna je organizacija koju su 1939. godine osnovali norveški sindikati. U svojemu se radu NPA vodi vrijednostima nacionalne i međunarodne solidarnosti, ljudskoga dostojanstva, slobode i jednakosti. Danas je NPA jedna od najvećih nevladinih organizacija s 800.000 članova kolektivno učlanjenih putem sindikata te tisućama pojedinaca učlanjenih u 126 lokalnih područnica.

NPA-ova operativna povijest dugačka je i u Norveškoj i izvan nje. Međunarodni angažman NPA raširio se početkom osamdesetih posebno u Africi i Južnoj Americi. Međutim, slijedom događaja 90-tih na području bivše Jugoslavije, NPA širi svoje aktivnosti i na ova područja.

Financijska sredstva za 90% NPA-ovih aktivnosti dolaze iz javnih izvora. Oko 45% toga iznosa osigurava Vlada Kraljevine Norveške putem Ministarstva vanjskih poslova te Norveške agencije za razvoj (NORAD), 25% sredstava osiguravaju agencije Ujedinjenih naroda, a oko 20% vlade Danske, Švedske, Nizozemske te Europska unija. Ostatak se namiče iz kontribucija drugih NPA-ovih partnera.

Protuminsko djelovanje udruge NPA

Početkom devedesetih NPA se uključuje i u svijet protuminskoga djelovanja, a danas je jedna od ključnih nevladinih organizacija koja trenutačno izvodi aktivnosti razminiranja, edukacije o opasnostima od mina te pomoći minskim stradalnicima u 12 zemalja: Angola, Bosna i Hercegovina, Kambodža, Hrvatska, Etiopija, Iran, Irak, Laos, Libanon, Mozambik, Sri Lanka i Sudan.

Osnovni cilj svakog NPA-ova programa za protuminsko djelovanje jest *da pomogne i podrži aktivnosti koje vode k sustavnu poboljšanju socio-ekonomskih životnih uvjeta ciljne populacije u minski zagađenim područjima.* Kako bi se to i postiglo, program djeluje na dva osnovna polja: na mine koje su već položene te na prevenciju njihove daljnje uporabe. Prvo se odnosi na rad u zemljama koje su minirane, a podrazumijeva provođenje izvida, razminiranja i upoznavanja javnosti s opasnostima od mina. Pod drugim se podrazumijeva angažman NPA, kao jedne od ključnih organizacija u procesu nastajanja Otavskog sporazuma za zabranu protupješačkih mina te u međunarodnoj kampanji za zabranu mina (ICBL). Od ratifikacije Otavskog sporazuma i dodjele Nobelove nagrade za mir njegovim začetnicima i njihovoj veleposlanici Jody Williams, NPA sa svojim partnerima u ICBL-u kontinuirano lobira u zemljama koje nisu potpisale Otavski sporazum, kao i u zemljama koje su to učinile. NPA pomaže i u izdavanju časopisa *Landmine Monitor Report* koji daje godišnji pregled minskog problema u svijetu.

Program za protuminsko djelovanje u RH

NPA je u Hrvatskoj osnovan 1998. godine kao program za rekonstrukciju sa sjedištem u Osijeku. Krajem 2001. godine NPA premješta svoje sjedište u Benkovac, a od studenoga 2001., nakon primitka Ovlasti za obavljanje poslova razminiranja od MUP-a, NPA počinje provoditi i aktivnosti protuminskoga djelovanja. Trenutačno iz Benkovca djeluju dva programa udruge NPA, Program za protu-minsko djelovanje te Program za obnovu i razvoj.

Protuminsko djelovanje, odnosno poslove tehničkog izvida, razminiranja te upoznavanja javnosti s opasnostima od mina i NUS-a, NPA izvodi temeljem ugovora s Hrvatskim centrom za razminiranje, u skladu s hrvatskim Zakonom o razminiranju te Pravilnikom o obavljanju poslova razminiranja. NPA jedina je nevladina organizacija koja u Hrvatskoj izvodi poslove protuminskoga djelovanja. Najveći dio operacija izvodi se u minski sumnjivim područjima u Zadarskoj županiji te manji u Vukovarsko-srijemskoj, Osječko-baranjskoj te Brodsko-posavskoj.

Resursi

NPA u Hrvatskoj zapošljava 40 hrvatskih državljana organiziranih na sljedeći način:

Jedan tim za opći izvid i procjenu svrsishodnosti;
Dva tima za tehnički izvid;
Jedan tim za ručno razminiranje;
Jedan tim za strojno razminiranje (jedan stroj za razminiranje);
Dva tima za detekciju mina s psima (četiri psa za detekciju mina);
Tri tima za sanitetsku potporu;
Logističko i administrativno osoblje.

Financiranje

Oko 80% aktivnosti NPA u Hrvatskoj financiraju se iz sredstava koja osigurava Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Norveške, a ostalih 20% dosad su osiguravale Vlade Kanade, SAD-a putem Međunarodnog fonda za razminiranje (ITF) te Kneževine Monaka.

Rezultati

U razdoblju od kraja 2001. godine do danas NPA je kroz 77 projekata izvida i razminiranja lokalnoj zajednici vratio preko 23 milijuna četvornih metara pretražene i od mina očišćene površine. U tom je procesu uklonjeno i uništeno više od 2.000 mina i neeksplodiranih ubojnih sredstava.

Kao potporu svojim aktivnostima izvida i razminiranja, NPA provodi i aktivnosti upoznavanja javnosti s opasnostima od mina te pomoći osobama stradalima od mina.

Edukativne projekte NPA izvodi u suradnji s Hrvatskom udrugom žrtava mina (HUŽM) te nevladinom udrugom Bembo koja je postavila predstavu *Bembo i prijatelji protiv mina* koja djecu školskoga uzrasta upozorava na opasnosti od mina i drugih ubojnih sredstava. Oko 30 predstava dosad je odigrano za oko 8.000 djece i 2.000 odraslih u područjima u kojima je NPA izvodio aktivnosti izvida i razminiranja. Protagonisti predstave nacionalno su popularni likovi i osobe: lutak Bembo, poznat iz HRT-ove *Dizalice*, Kristijan Ugrina, Ivanka Mazurkijević te Ljiljana Zagorac. Ovaj projekt dosad je financiralo veleposlanstvo Kraljevine Norveške.

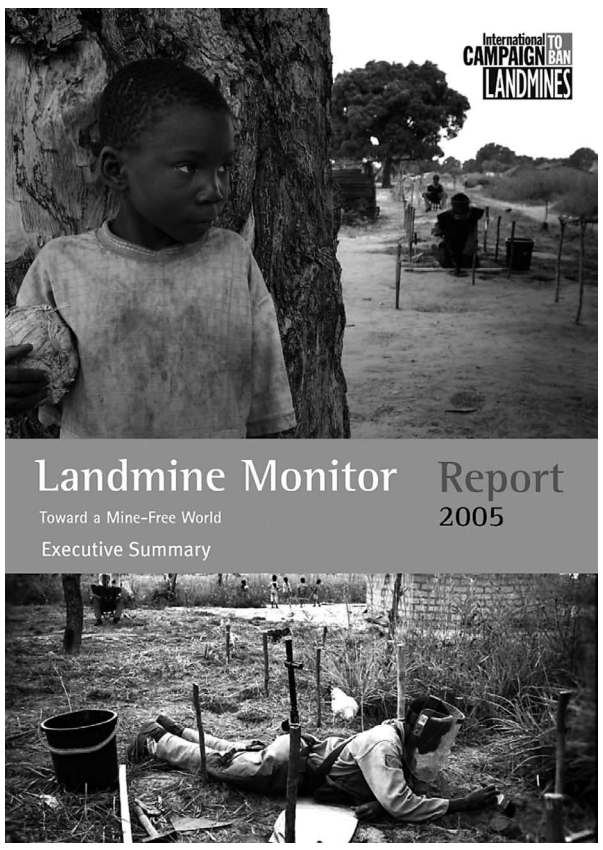

NPA, HUŽM i Bembo nastavit će i u budućnosti s izvođenjem ovog projekta, štoviše proširit će ga i na druge medije. Tako su Vlada SAD-a putem ITF-a te hrvatski poslodavci zaposleni na razminiranju osigurali sredstva za nastavak "turneje" ove predstave, snimanje edukativnih filmova, glazbenog CD-a i tisak edukativnih slikovnica.

U suradnji s Hrvatskom udrugom žrtava mina NPA sudjeluje u realizaciji projekta glazbene, video, foto i sportske radionice za mlade osobe stradale od mina koji se već pet godina održava u ortopedskoj bolnici Dr. Martin Horvat u Rovinju. Glazbene radionice vode članovi sastava Zabranjeno pušenje, foto i video snimatelji i montažeri iz Zagreba, a sportske profesori i studenti Kineziološkog fakulteta u Zagrebu. Svake godine u ovom projektu sudjeluje oko 35 polaznika iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Promocija Landmine Monitor Report-a i izložba Johna Rodsteda

U suradnji s Međunarodnom kampanjom za zabranu protupješačkih mina NPA sudjeluje u organizaciji promocije globalnog i nacionalnog izvješća *Landmine Monitor Report* koja će se održati u Zagrebu u galeriji Klovićevi dvori 22. studenog 2005. s početkom u 10:00 sati.

Landmine Monitor nadzire provedbu Konvencije o zabrani protupješačkih mina, provodi istraživanja kako bi utvrdio napredak te izazove u nastojanjima međunarodne zajednice da svijet oslobodi od mina. *Landmine Monitor Report* godišnja je publikacija koja je dostupna na *siteu* www.icbl.org/lm. NPA je član uredništva, koje čine i organizacije *Human Rights Watch*, *Handicap International* te *Mines Action Canada*. NPA koordinira istraživanje na području protuminskoga djelovanja.

Nakon prezentacije izvješća u Klovićevim dvorima, u organizaciji NPA prikazat će se i izložba fotografija renomiranoga australskoga fotografa Johna Rodsteda koji je tijekom 1996. godine u Bosni i Hercegovini fotografirao prizore posljedica minskoga problema, a 2005.godine izradio fotografije istih prizora nakon 9 godina. Izložba će se nakon Klovićevih dvora preseliti na mjesto zbivanja 6. konferencije zemalja članica Ottawske konvencije koja se u Zagrebu u kongresnom centru Globus održava od 28. studenog do 2. prosinca.

Aktivnosti za vrijeme 6. konferencije zemalja članica

Osim izložbe Johna Rodsteda, u suradnji s udrugom Bembo te Hrvatskom udrugom žrtava mina NPA će za trajanja konferencije organizirati još nekoliko događaja:

– Dvije edukativne predstave *Bembo i prijatelji*, jednu u OŠ Voltino, a jednu na Zagrebačkom velesajmu
– Likovnu radionicu na temu minskog problema
– Doček za biciklista Armina Koehlija kojemu su amputirane obje potkoljenice, a pod pokroviteljstvom organizacije Geneva Call, u Zagreb iz Geneve stiže biciklom 30. studenog.

Nastup polaznika Rovinjskih glazbenih radionica na Zagrebačkom velesajmu 30. studenog.

Povratak?
Ili možda ipak kontinuitet?

Zvonimir Bajević

Klavirist za kojega su Kenny Kirkland i Herbie Hancock rekli da je definitivno jedan od najvećih klavirista mlađe generacije nije bio dovoljan mamac gomili *jazz znalaca i fanova*, koji su samo nekoliko dana kasnije nahrlili na koncerte u sklopu Zagreb jazz festivala

Uz program 15. međunarodnih dana jazza, NO jazz festivala i Zagreb jazz festivala

Kraj listopada i početak studenog za jazz ljubitelje (i *one koji će to tek postati*) bio je svojevrsni praznik jazza. Zagreb je s tri festivala na svjetskoj mapi bio jedno od zapaženijih mjesta. Doista je rijetkost da u istom danu u jednom gradu (naravno, SAD je iznimka, poglavito New York) morate odlučiti hoćete li slušati Ron Carter Quartet ili Keystone Sextet Davea Douglasa.

Krenimo redom. Hrvatsko društvo skladatelja ove je godine slavilo mali jubilej s 15. međunarodnim danima jazza, koji se isto tako tradicionalno održavaju u maloj dvorani Lisinski. Svake godine sve bolji i sadržajniji program od 25. do 28. listopada ponudio je gostovanja velikih europskih i američkih glazbenika, kao i priliku nekim domaćim jazz snagama. Festival je otvorio koncert Big banda RTV Slovenije, koji ove godine slave veliki jubilej – šezdeset godina postojanja – što ga čini najstarijim takvim ansamblom u ovom dijelu svijeta. Koncert je bio svojevrsna retrospektiva slovenskih jazz skladatelja koji su pisali ili pišu za taj orkestar. Slavljenički program moglo se čuti na njihovom velikom koncertu u dvorani Cankarjeva doma u rujnu ove godine. Glavna karakteristika Big banda RTV Slovenije definitivno je konstanta vrlo dobrog sviranja, kao i homogen zvuk, a kad još tome pridodamo nekoliko izuzetnih, mahom mladih solista, dobivamo bend visoke kvalitete. To je dokazao i zagrebački koncert.

Sjajan i homogen zvuk

Drugi dan festivala publika se iznimno preselila u Veliku dvoranu. Razlog tome bila je izvedba suite *Markings*. Tekst koji je napisao švedski političar i bivši tajnik UN-a Dag Hammarskjöld uglazbio je švedski skladatelj, aranžer i dirigent Örjan Fahlström. Uz njega za dirigentskim pultom, u izvedbi su sudjelovali Norbotten Big Band, Komorni zbor Barents, te solisti Tim Hagans (truba), Anika Skoglund (vokal) i Hans-Ola Eriksson (orgulje). Američki trubač Tim Hagans (Woody Herman orkestar, Orkestar Stana Kentona, Mel Lewis Big Band) umjetnički je voditelj Norbotten Big Banda, no u ovom je slučaju zamijenio ulogu s Fahlströmom, koji se pokazao odličnim dirigentom, ali ponajprije skladateljem. Djelo je nedugo prije zagrebačke premijere praizvedeno na sjeveru Švedske, pa je gotovo jednak broj publike kao i izvođača imao ekskluzivnu priliku čuti tu zanimljivu suitu. Izmjene *tutti* zborskih i komornih dijelova sa solističkim nastupima, prema standardnom obrascu takvih skladbi, dale su djelu dinamiku, no valja reći da je djelo ipak predugo, najprije zbog toga što se na kraju mogu čuti već izvedeni dijelovi, koji nisu dodatno zaokružili sliku poetskih razmišljanja političara, često punu kontrasta.

Norbotten Big Band, kao i mnogi skandinavski sastavi te vrste, ima sjajan i homogen zvuk sa solidnim solistima, koji ovaj put, iz razumljivih razloga, nisu bili u prvom planu. Hagans i Skoglundova su većim dijelom obilježili izvedbu sjajnim individualnim mogućnostima. Dok se Annika Skoglund svojim klasično postavljenim sopranom isticala vrlo dobrom intonacijom i balansom u cijelom registru, trubač Tim Hagans je pokazao svu harmonijsku raskoš i energiju u solima, zbog kojih je svojevremeno bio članom najuglednijih američkih big bendova i manjih sastava. Posebno treba istaknuti komorni zbor Barents, koji je briljirao i zadivio prisutne posjetitelje u Velikoj dvorani. Izuzetno je bilo slušati kako petnaestak ljudi savršeno intonira, a iznad svega svojom skupnošću postiže iznimnu boju, koja gotovo podsjeća na besprijekoran zvuk nekih orgulja. Treba pohvaliti trud svih izvođača, kao i skladatelja, a žaliti treba samo zbog mizernog odaziva publike.

Najbolji europski klavirski trio

Treća večer bila je rezervirana za trio talijanskog klavirista Antonija Faraóa u kojemu sviraju zagrebačkoj publici dobro znani glazbenici: basist Martin Gjakonovski i bubnjar Dejan Terzić. Mala dvorana je ponovo bila prevelika za, po mnogima, najbolji europski klavirski trio, ali i jedan od najznačajnijih danas u svijetu. Klavirist za kojega su Kenny Kirkland (Faraó ga mijenja u satavu Branforda Marsalisa) i Herbie Hancock rekli da je definitivno jedan od najvećih klavirista mlađe generacije nije bio dovoljan mamac gomili *jazz znalaca i fanova*, koji su samo nekoliko dana kasnije nahrlili na koncerte u sklopu Zagreb jazz festivala. Trojica glazbenika su u sat vremena svoga nastupa prisutnima u dvorani isporučili goleme količine energije i uživanja. Farraó je plijenio pozornost svojim liderskim stavom i briljantnim solima, Gjakonovski je fascinirao sve svojim zrelim tonom, dok je Terzić sve to reminsicirao sjajnom pratnjom i energičnim solima. Opet se je Mala dvorana pokazala kao akustički loš prostor za takvu vrstu glazbe, no ipak to, u krajnjoj liniji, nije moglo poljuljati naš dojam. *Jazz znalci i fanovi* doista ne znaju što su propustili. Još jedna zanimljiva informacija za njih: Farraó je snimio jedan album i s Jackom DeJohnetteom, koji je nastupio na Zagreb jazz festivalu.

Posljednjeg dana festivala Mala je dvorana napokon bila puna. Razumije se i zašto: gostovao je James Carter Trio, no autor ovog teksta bio je spriječen prisustvovati tom koncertu.

Počast pioniru filma

Sljedeći tjedan, tj. početak studenog, nudio je pravi užitak. Tako je 2. studenog na otvaranju NO jazz festivala u organizaciji KSET-a gostovao Keystone Sextet Davea Douglasa, dok je na otvaranju Zagreb jazz festivala nastupao Ron Carter Trio. Izbor je potpisnika ovih redaka pao na Davea Douglasa, njujorškog trubača, po mnogima jednog od najutjecajnijih i najkreativnijih jazz glazbenika u svijetu.

Kao ilustracija tome može poslužiti i informacija da je od godine 1993. do danas kao lider izdao 21 album, dok je na otprilike isto toliko sudjelovao kao suradnik.

Zašto je tome tako, pokazao je nastup njegova svježeg Seksteta u kinu SC-a, gdje se okupilo oko četiri stotine ljudi. Bila je to promocija albuma *Keystone*, koji je izašao početkom listopada, a na kojemu Douglas sa svojim kolegama glazbenicima odaje počast pioniru filma, glumcu i redatelju Roscou Arbuckleu, čiju su briljantnu i kratkotrajnu filmsku karijeru naprasno prekinuli hollywoodske glavešine. Osim Douglasa, članovi Seksteta su Jamie Saft (wurlitzer, rhodes), Gene Lake (bubnjevi), Marcus Strickland (saksofon), Brad Jones (bas) i DJ Olive (gramofoni).

Glazbenici su svoju glazbu, kao i na DVD-u izdanom zajedno s audiozapisom, izvodili uz Arbuckleov film iz 1915., *Fatty & Mabel Adrift*. Neobična kombinacija – glazba s početka 21. i film s početka 20. stoljeća – za mnoge prisutne je bila dosta teška i nerazumljiva, no Douglas i društvo su svojom glazbom jasno ocrtali sve odlike i atmosferu Roscoeova filma. Ljubav, zabava, nevinost, posvećenost i briga, upakirani u jedinstven humor i apsurd, prisutan u nijemim filmovima, i u glazbenom su smislu s gledišta suvremenog čovjeka rodili neobičnu i zanimljivu kombinaciju, pogotovo jer oba izraza mogu funkcionirati zasebno. Osim toga, glazbenici su u nešto više od sat i po odlične svirke izveli neke skladbe i samostalno. Naravno da je najveću pozornost plijenio raspoloženi Dave Douglas svojim opuštenim pristupom, koji mu podjednako dobro leži u suptilnijim i laganijim raspoloženjima, a još bolje u živahnim i grotesknim slikama. Užitak je slušati glazbenika kojemu je glazba doslovce igra u kojoj se uvijek događa nešto novo i uzbudljivo.

Njegovi kolege su definitivno pravi odabir, a to su pokazali svježim i suvremenim zvukom (Saft za "wurlitzerom" i DJ Olive pogotovo). Saksofonist Strickland je sve osvojio svojim laganim i mekim zvukom tenor saksofona, čija odmjerenost nikada ne bi sugerirala da je riječ o glazbeniku koji još nije niti napunio 30 godina. Posjetitelji su burnim pljeskom nagradili glazbenike iz new Yorka, a oni su uzvratili dvama dodacima, koji su definitivno potvrdili ovaj nastup za kandidata najkoncerta sezone. Zamislite, ni on se nije održao u sklopu Zagreb jazz festivala.

Znalci i fanovi

Tijekom trajanja tog festivala, dvorana ZKM-a, pojačana još jednom tribinom, gotovo je svake večeri bila dupkom puna, a ulaznice su se dijelile velikim *jazz fanovima i znalcima*. Naravno, oglašavanja u središnjem, nacionalnom Dnevniku i dnevnim novinama, koje inače toliko prostora daju jazzu i prate ga da čovjek pomisli da je ta glazba nestala s naših prostora, najavili su veliki povratak velikih jazz glazbenika u Zagreb nakon petnaest godina. A to je upravo nevjerojatno jadno i nekolegijalno prema svim onim vrhunskim glazbenicima koji su gostovali u Maloj dvorani Lisinski u tom razdoblju. Još više to boli kad znate da su neki koncerti s "velikog" Zagreb jazz festivala, unatoč svojoj razvikanosti, bili dosta sumnjivi s glazbene strane. Autor ovog teksta im je prisustvovao. Što više ljudi je uvijek dobrodošlo, no ostaje činjenica da dvije trećine ljudi iz ZKM-a uopće, ili uopće ne dolazi na jazz koncerte u Lisinski ili možda KSET. Živjeli *jazz znalci i fanovi*!

Koncert za gospođu Finch

Trpimir Matasović

Za Leifa Ovea Andsnesa mogli bismo reći da je pravi *postmoderni* pijanist, koji u svom pristupu sjedinjuje prepoznatljive elemente različitih interpretacijskih tradicija, uklapajući ih u cjelinu koja se na prvi pogled može učiniti nekonzistentnom, ali se u konačnici pokazuje umjetnički itekako razložnom

Koncert Danskog nacionalnog simfonijskog orkestra, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 6. studenoga 2005.

Glazbeni kritičari obično nisu ljudi koje je lako oduševiti, a neki od njih znani su, da ne kažemo notorni, po tome da se ne daju impresionirati čak niti najvećim umjetnicima. U skupinu takvih novinara pripada i Hilary Finch, najpoznatija (a vjerojatno i najzloglasnija) britanska kritičarka, pred čijim se tekstovima trese veći dio britanske, i ne samo britanske glazbene scene. Pa ipak, čak je i ta i takva Hilary Finch još prije desetak godina počela pisati hvalospjeve mladoj zvijezdi norveškog pijanizma Leifu Oveu Andsnesu, pobožno hodočasteći na njegove koncerte, i to ne samo u Velikoj Britaniji nego i diljem Europe.

I premda se gospođa Finch nije pojavila 6. studenoga u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog, Andsnes jest, i to uz Danski nacionalni simfonijski orkestar, koji je predvodio njegov šef-dirigent Thomas Dausgaard. Beethovenov *Treći koncert za glasovir i orkestar u c-molu* nije, doduše, jedno od onih djela koja su, poput, recimo, Griegova istovrsnog djela proslavila ovog pijanista, no, čak je i iz izvedbe ovog djela bilo posve razvidno zbog čega se upravo ovog umjetnika smatra jednim od ključnih predstavnika novog pijanističkog stila za 21. stoljeće. Za njegovu svirku tako nisu presudni oni elementi koji su karakterizirali velikane prošlog stoljeća: nema tu virtuoziteta koji bi bio sam sebi svrhom, nema ni samodostatne ekspresije, kao ni interpretacije koja bi u prvi plan stavljala izvođača, a ne skladatelja.

Presjek povijesti interpretacije Beethovenove glazbe

Naprotiv, za Andsnesa bismo mogli reći da je pravi *postmoderni* pijanist, koji u svom pristupu sjedinjuje prepoznatljive elemente različitih interpretacijskih tradicija, uklapajući ih u cjelinu koja se na prvi pogled može učiniti nekonzistentnom, ali se u konačnici pokazuje umjetnički itekako razložnom. U tom smislu, Beethovenov je *Treći glasovirski koncert* upravo idealan medij za takav, neki bi rekli *eklektičan* pijanizam. Jer, s jedne strane, skladatelj u ovom djelu na nekoliko razina odaje poštovanje Wolfgangu Amadeusu Mozartu i njegovom glasovirskom koncertu u istom tonalitetu, ali, istovremeno, kao da neprestano pokušava naslutiti neke nove puteve kojima će krenuti i glazba općenito i glasovir kao instrument.

Ta je ambivalentnost ono što intrigira i Andsnesa. On, naime, smatra da će se Beethovenovom djelu ispravnije pristupiti ako se raznorodne, često i međusobno kontradiktorne sastavnice prezentiraju upravo u tim svojim disparatnim obličjima, umjesto da se nasilnim putem pokuša djelu nametnuti stilsko jedinstvo koje u njegovoj supstanci, zapravo, ne postoji. Tijek Andsnesove interpretacije stoga, na određeni način, donosi i presjek povijesti interpretacije Beethovenove glazbe od konca 18. do početka 21. stoljeća. Prvi stavak tako uglavnom protječe u sviranju koje kao da pokušava (i to vrlo uspješno!) na suvremenom koncertnom glasoviru dočarati zvuk Beethovenova, uvjetno rečeno, "nesavršenog" *fortepiana*. Prve naznake oslobađanja od tog, za današnje uho "suhog" stila pojavljuju se u kadenci istog stavka, u kojoj pijanist kao da pokušava dočarati Beethovenov "divlji" improvizacijski stil, koji je kod njegovih suvremenika izazivao reakcije u rasponu od divljenja do zgražanja.

Rastrzanost između pogleda unatrag i zagledanosti u budućnost

Opsežan *Largo* predstavlja pak situaciju u kojoj Andsnes Beethovenovu zagledanost u nadolazeću romantičarsku eru podcrtava često iznenađujućim akcentima, kojima kao da se želi ozvučiti skladateljevu potragu za zvukom kojeg je slutio, ali ga još nije mogao pronaći. Naposljetku, finale je *Koncerta* u interpretacijskom smislu svojevrsna sinteza prethodno manje-više jasno odijeljenih elemenata, kojima Andsnes ovdje pridodaje i natruhe briljantnog stila pijanistâ proteklih dvaju stoljeća, ali tek kao dodatnu boju vlastitoj interpretaciji.

U svemu tome, norveški je pijanist imao i odličnu podršku Danskog nacionalnog orkestra i njegova temperamentnog dirigenta. Thomas Dausgaard realizirao je, doduše, pratnju koja nije toliko raznolika kao Andsnesova solistička dionica, ali koja je, usprkos tome, obilježena konstantnim energičnim nabojem i nepristajanjem na podređenu ulogu orkestra. Pritom, međutim, i Dausgaard kao da slijedi Andsnesove *eklektične* interpretacijske smjernice. Tako je artikulacija svirke orkestra (posebice kod limenih puhača i timpana) usmjerena prema "autentičnom" podražavanju zvuka starijih glazbala na njihovim današnjim inačicama. Dirigent, osim toga, također prepoznaje Beethovenovu rastrzanost između pogleda unatrag (prema Mozartu) i zagledanosti u (romantičarsku) budućnost. Neka od rješenja nametnula su se sama po sebi – "romantičarski" je prizvuk nemoguće izbjeći u *Largu*, za razliku od "klasičnog" zvuka okvirnih stavaka. No, dok taj kontrast Andsnes podcrtava, Dausgaard kao da ga pokušava ublažiti. Konzistentnost se dirigentske interpretacije stoga u sva tri stavka postiže ne suprotstavljanjem, nego stapanjem tek naizgled nespojivog – "klasičnog" orkestralnog zvuka i (umjereno) "romantičarskog" ekspresiviteta.

Baština koja nije *na prvu loptu*

I premda je, posve i očekivano i zasluženo, Leif Ove Andsnes bio glavna zvijezda te koncertne večeri, ipak ne treba zanemariti niti izvedbe djela u kojima on nije sudjelovao. Jer, još i prije izvedbe Beethovenova djela, nizanje je glazbenih poslastica počelo izvedbom uvertire scenske glazbe za Oehlenschägerovu *Yrsu* Johanna Petera Emiliusa Hartmanna. Za svaku je pohvalu da se Danski nacionalni simfonijski orkestar na svojoj turneji odlučio predstaviti i jednim reprezentativnim djelom iz svoje nacionalne baštine, pri čemu se nije (kako to na svojim gostovanjima redovito čine hrvatskih orkestri) išlo *na prvu loptu*. U tom bi slučaju izbor vjerojatno pao na Nielsa Gadea (recimo, na njegove *Odzvone Osijana*) ili Carla Nielsena (izbor potencijalnih efektnih *štikleca* tu

je puno veći, ali vjerojatno se nitko ne bi bunio na, primjerice, neke od dijelova njegove scenske glazbe za također Oehlenschlägerova *Aladina*). No, danski su se glazbenici ipak odlučili predstaviti Hartmanna, izvan njegove (i njihove) domovine gotovo nepoznatog autora, koji je, međutim, jedna od središnjih ličnosti danske glazbe 19. stoljeća. Šteta je jedino što pritom nije izabrano neko nešto atraktivnije djelo, poput *Koncertne uvertire u d-molu*, uvertire *Hakon Jarl* ili predigri operama *Gavran* i *Mala Kirsten*. (Obje navedene opere skladane su, usput budi rečeno, na libreta Hansa Christiana Andersena, autora čiju dvjestotu obljetnicu rođenja ove godine uvelike obilježava i Danski nacionalni simfonijski orkestar.) Da ne bude zabune, uvertira *Yrsi* je i dalje neloše djelo, premda samo za sebe, bez scenske glazbe koja mu u izvornom kontekstu slijedi, ostaje pomalo visjeti u zraku – da i ne govorimo o činjenici da nam skladatelj prečesto stavlja na nos koliko je sretan što je u tom svom kasnom opusu konačno dobio priliku pisati za rogove s ventilima, za razliku od ranijih, tehnički ograničenijih prirodnih instrumenata.

Prenapregnutost glazbene građe

A nakon što se uredno odradio *protokolarni* uvod u *nacionalnom* stilu, a nakon toga i otpratilo veliku zvijezdu, Thomas Dausggaard ostao je napokon slobodan da sebe i svoj orkestar predstavi u punom sjaju. Izbor pritom i opet nije bio posve očekivan. Naime, *Druga simfonija* Roberta Schumanna ne pripada *stupovima* simfonijskog repertoara, a zbog njezinih je određenih neobičnosti, a još i više problematične formalne konstrukcije (posebice završnog stavka), dirigenti uglavnom zaobilaze u širokom luku. Riječ je, naime, o simfoniji koje se obično interpreti laćaju samo ako upravo njome žele iskazati neku vlastitu umjetničku osobitost, koja, po mogućnosti, kolikotoliko korespondira sa specifičnostima Schumannova simfonizma. U proteklih nekoliko sezona ovo su djelo već sa zapaženim uspjehom, svaki na svoj način, već predstavili Marko Letonja, kojem je to bilo još jedno djelo čiju je interpretaciju gradio centripetalnim i centrifugalnim silnicama koje se vrtlože oko polaganog stavka, te Aleksandar Kalajdžić, koji je svojim analitičkim pristupom i rekonstrukcijom iz dekonstrukcije uspio tu simfoniju učini formalno naizgled stabilnijom nego što to ona zaista jest.

Thomas Dausgaard, doduše, nije interpret koji bi djelu (barem ne ovome) prilazio na tako dubinski način. Umjesto toga, on polazi od opće prenapregnutosti cjelokupne glazbene građe, kojom Schumann kao da grčevito bezuspješno pokušava pobjeći od samog sebe i sputati se u okvire stroge forme koja, zapravo, nije medij u kojem se najbolje snalazi. Takvim je grčem, stoga, obilježena i Dausgaardova interpretacija. No, to nije negativan grč – dapače, upravo kroz takvo izuzetno temperamentno, naizgled pretjerano iščitavanje unutarnje kvalitete ove partiture dolaze do punog izražaja, od bombastične nametljivosti uvijek iznova opetovanih puhačkih signalnih kvinti i kvarti do bolećive ugođajnosti polaganog stavka.

Pridodamo li svemu tome i da je Danski nacionalni simfonijski orkestar ansambl u kojem sve sekcije funkcioniraju savršeno (pri čemu pozornost osobito plijene tamno obojeni gudači), možemo slobodno zaključiti da je u cjelini bila riječ o jednom od uistinu iznimnih glazbenih događaja. Jednom od onih kojima bi vjerojatno posve zadovoljna bila čak i Hilary Finch.

Buđenje uspavanog ljepotana

Trpimir Matasović

Godine zapuštanja ostavile su svog traga, pa tako još uvijek nema nekadašnje lakoće pri izvođenju i najtežih partitura, a čak ni zvuk ansambla kao cjeline još nije vratio nekadašnju kompaktnost i prepoznatljivost. No, u ovom je trenutku ponajprije značajno da se Orkestar Hrvatske vojske ipak kolikotoliko ponovo osovio na svoje noge

Uz koncert Orkestra Hrvatske vojske, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 8. studenoga 2005.

Tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća Orkestar Hrvatske vojske je (tada još pod nazivom Simfonijski puhački orkestar HV-a) bio jedan od najboljih, ako ne i najbolji orkestar u Hrvatskoj. Razloga toj činjenici bilo je više. U mladom je ansamblu okupljena uglavnom najmlađa generacija najboljih domaćih orkestralnih glazbenika, koji su se, pod vodstvom svog dugogodišnjeg šefa-dirigenta Mladena Tarbuka, ubrzo nametnuli glazbenoj javnosti kao respektabilno izvodilačko tijelo prepoznatljive kvalitete glazbovanja i, što nije manje važno, jednako prepoznatljive jasno profilirane repertoarne politike. Kroz niz koncertnih sezona nizali su se tako simfonijski ciklusi u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog i komorni ciklusi u dvorani Hrvatskoga glazbenog zavoda, u kojima je publika imala priliku čuti niz zaboravljenih ili, zbog specifičnosti izvodilačkog sastava, rijetko izvođenih domaćih i stranih djela. Pritom su osobito bile značajne brojne praizvedbe novih skladbi – gotovo da i nema iole značajnijeg hrvatskog skladatelja koji nije napisao neko djelo za ovaj ansambl, a neka od tih ostvarenje slobodno možemo već danas uvrstiti među antologijske stranice novije hrvatske glazbe.

Pokušaji obnavljanja stare slave

No, odlaskom Mladena Tarbuka s mjesta šefa-dirigenta 2000. dolazi do naglog muka. Orkestar uglavnom nastupa samo u protokolarnim prigodama, a malo-pomalo neki od njegovih najistaknutijih glazbenika odlaze potražiti sreću u drugim orkestrima. Tek se prošlogodišnjim postavljanjem Tomislava Fačinija za novog šefa-dirigenta počinju javljati naznake pokušaja obnavljanja stare slave, a ove je sezone konačno ponovno pokrenut i koncertni ciklus, koji ovaj put objedinjuje i simfonijske i komorne koncerte, i to u više različitih koncertnih prostora.

Prvi ovosezonski simfonijski koncert Orkestra Hrvatske vojske, održan pod ravnanjem Tomislava Fačinija u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog 8. studenoga, već je i svojim programom dao naslutiti da možda još ima nade za ponovno buđenje ovog ansambla. Četiri predstavljena djela simbolizirala su, naime, i četiri osnovne repertoarne odrednice ovog orkestra iz vremena Mladena Tarbuka. Našli su se tako na programu jedan klasik svjetske literatura (Debussy i njegovo *More*), jedan manje poznati suvremeni svjetski skladatelj (John Cunrow sa svojim *Koncertom za eufonij i puhački orkestar*), zatim djelo iz hrvatske glazbene baštine (*Sunčev put* Mila Cipre) te novija domaća skladba (*Koral i aleluja* Davorina Kempfa – djelo koje je svojevremeno praizveo upravo Orkestar Hrvatske vojske). Nastavljena je i praksa suradnje s vrhunskim mladim hrvatskim solistima, pa je tako u Kempfovom djelu kao solist nastupio orguljaš Pavao Mašić, dok se u *Koncertu za eufonij* Johna Cunrowa predstavio tubist Danijel Rajković.

Tragovi godina zapuštanja

Vanjski pokazatelji početka oporavka su, dakle, jasno prisutni. Odnosi se to ne samo na ambiciozno osmišljen program i njegovo smještanje u okvir više-manje jasno profilirane repertoarne politike nego i na općenitu razinu glazbovanja orkestra. Tomislav Fačini svakako je vješt dirigent, koji u rad s ovim orkestrom očito ulaže mnogo truda, pa rezultati ne izostaju. Sva su tako djela predstavljena u urednim i zaokruženim interpretacijama, s odličnim doprinosom obojice solista i relativno korektnim nastupom svih glazbenika u orkestru. Nažalost, to ne znači i da se doseglo razinu koja je postojala tijekom devedesetih godina. Godine zapuštanja ostavile su svog traga, pa tako još nema nekadašnje lakoće pri izvođenju i najtežih partitura, a čak ni zvuk ansambla kao cjeline još uvijek nije vratio nekadašnju kompaktnost i prepoznatljivost. Tomislav Fačini pritom ima i poteškoću što mu nedostaje Tarbukove karizmatičnosti, a iz nepoznatih razloga nije (zasad?) obnovljena suradnja s Draganom Sremcem, koji je kao stalni dirigent u Tarbukovo vrijeme, a inače i praktični glazbenik-puhač, bitno pridonosio razvoju kvalitete zvuka ovog sastava. No, u ovom je trenutku ponajprije značajno da se Orkestar Hrvatske vojske ipak kolikotoliko ponovo osovio na svoje noge. Potpuni oporavak očito će morati biti dugotrajniji proces, no u tom oporavku nekad najboljem hrvatskom orkestru treba pružiti svaku moguću podršku.

Boris Bakal

Kafka je moj suputnik

Srećko Pulig

Multimedijalni umjetnik govori o svome izgonu iz hrvatskoga kazališta devedesetih, te o projektu teatarske trilogije inspirirane djelima Franza Kafke, čija su dva dijela dosad izvedena u Zagrebu

Kako se i kada dogodilo da ste se kao kazališni čovjek namjerili na Kafkino djelo? I to ne jednokratno, nego u seriji od tri predstave, svojevrsnom* work in processu *ili, kako kažete,* proces_in_progressu*?

– S jedne strane postoji u meni odavno interes za Kafkino djelo, točnije za razumijevanje toga što je tim djelom uopće htio napraviti. Oduvijek me fascinirala njegova odluka da svoja najveća djela, *Ameriku*, *Proces* i *Zamak*, pa i mnoge priče, ne objavi. Fascinirala me ta smjernost, skromnost. Iako je on i neke svoje priče objavio i bio iznimno cijenjen kao esejist, prozaik i mislilac. Dakle, u klasičnom djelu uvijek me zanima pozicija autora koji odnekud kreće. U klasika me uvijek zanima *kreacija*, a ne *interpretacija*. Za školske potrebe ili mediokritetsko kazalište može se interpretirati Čehova, Dostojevskog, Camusa, Kafku. Da je to loš put najbolje se vidi kod dramatizacije romana: ideš li ga interpretirati, nećeš uspjeti. Jer onda se *a priori* stavljaš u poziciju nekoga tko već sve zna. A to je gubitnička pozicija. Jer ti stvaraš da bi tek time nešto razumio, nešto doznao. Moje bavljenje klasicima je, dakle, uvijek bavljenje nekakvom *meta-pozicijom*: od kuda taj pisac kreće, zašto on to piše? Koja je to vrsta "prirode s greškom" kod Dostojevskog? Jer, on je "matematičar", njegovi likovi kreću od nekog duhovnog i fizičkog savršenstva, do "prirode s greškom", npr. Smerdjakov. U tom spektru promatranja svega toga moraš složiti priču. Ako ideš samo ispričati priču, kakva ti se činilo da ona je, po onome što likovi govore, pri prvom čitanju, izgubio si. To se vidjelo u svim dramatizacijama Dostojevskog, a isto je tako i s Kafkom. S druge strane, prije nekoliko godina i u mome se životu poklopilo to da moram donijeti neke odluke, da mi se čini da sam optužen za nešto, što ne znam što je.

Egzil u devedesetima

Za što bi bio optužen Boris Bakal?

– Riječ je o tome da u jednom trenutku života počinješ podvlačiti neke crte. Sjećam se da su mi govorili da bi nakon 35., 40. godine bilo pristojno sastaviti testament. To je stvar građanske pristojnosti. Naravno, ako mrziš svoju rodbinu onda ga ne napraviš, tako da se oni nakon tvoje smrti posvade oko onoga što si ostavio. Naravno, to je druga vrsta toga istoga građanstva, koje to poznaje kao praksu. Riječ je o tome želiš li iza sebe ostaviti nekakav mir, nekakvu sređenost, osjećaj kontinuiteta u svom diskontinuitetu. Na neki način ti zavjetuješ nešto, a hoće li te nasljednici poslušati, to je već njihova stvar. Ili ne napraviš ništa i ostaviš da se oni grče, trgaju oko tih tvojih knjiga, kuća, stanova, automobila, sobica, cipela i svega ostalog… Ukratko, u jednom trenutku pokušavaš podvući što si napravio, što će ostati i odmah vidiš: ništa. A onda vidiš da ni o tome ne znaš mnogo: nisi naučio koliko stvari trebaš staviti u neki začin života, a već se moraš polako pripremati na odlazak.

Osjećao sam tu presiju da sam u Hrvatskoj osoba *non grata*, u više trenutaka. I to kao osoba koja se nije složila s tim poistovjećivanjem *a priori* 1991., u stilu *zna se*, mi smo svi za. Ja nisam bio za. Nisam mogao tada, a ne mogu se ni danas poistovjetiti s onim što su HDZ i Tuđman zastupali. Mislim da je to pogrešna opcija i da se ona i danas svakim danom pokazuje pogrešnom. Kao takav bio sam izgnan. Ne želim posebno isticati što mi se dogodilo, događalo se to i drugima: od prijetnji do konkretnih odbijanja i gubitka poslova.

Tako mi se oko 2000. dogodilo da sam se našao između dvije domovine: jedne koja je moja po povijesnom pripadanju, po broju grobova na Mirogoju. Po tome što je moj pradjed pomagao Wiesneru, Čerini, Ujeviću, Kamovu… s njima je prijateljevao. Po tome što je moj otac, arhitekt, bio suosnivač Zagrebačkog salona… Znači, po tome što su moji preci dali ovoj zemlji kojoj pripadam po obiteljskoj povijesti. S druge strane, tu je bila već šest, sedam godina moja nova zemlja, Italija, u kojoj sam povremeno radio od 1984. I tada su se, oko 2000. godine, između "moje" dvije države za mene počela događati nekakva svođenja računa.

Mnogi su ljudi devedesete doživjeli kao neki životni diskontinuitet a da nisu morali putovati…

– Da se razumijemo: nije tu bila riječ o procesu totalitarne države protiv mene, pojedinca. Nisam Tuđmanov režim doživio kao totalitaran nego kao kriminalan. Kao što ni Busha ne doživljavam kao totalitarnog despota. Naravno, postoje tu totalitarne tendencije…

Zarobljeni u *Procesu*

Nitko nama u devedesetima nije zabranio biti kritičnim, najmanje Tuđman. Kritika je naravno imala i ima svoju cijenu, kao što je ima i bijeg od slobode. Najveća podmetanja dolazila su od ljudi za koje smo mislili da bi nam morali biti bliski: svjetonazorski, profesionalno itd.

– U jednom trenutku devedesetih postalo je jako negativno to što radim i vani. Sve je bio rezultat velike hajke na Radu Šerbedžiju, Miru Furlan i druge umjetnike koji su se, deklarativno ili manje deklarativno, izmakli ili ih se pokušalo izmaknuti iz ovih prostora. Koliko se sjećam, Rade nije ništa naročito govorio protiv Hrvatske. Dapače, on je bio u svemu tome vrlo blag, jer je takav čovjek, u njega je dosta kompromisa, za razliku od Mire, koja je u nekim stavovima bila vrlo direktna. Klan mediokriteta iz kazališnog svijeta koji se udružio protiv njih, izbacivao je iz udruženja. I ja sam se nekako našao na tapeti takvih. Izbacili su me i ostao sam šest godina bez radnog staža. Razmišljao sam što mi je činiti: da se sudim s njima? I "lijevi" i "desni" su mi govorili: "Pazi, ja ti tu nemrem niš". Moji prijatelji, režiseri i glumci, slijegali su ramenima. Dakle, sve se moglo, ali i ništa se nije moglo učiniti, jer je postojao *zavjet šutnje*, kao što i danas postoji. I to i oko težih stvari, kao što je npr. tko je ubio obitelj Zec, Reihl Kira, oko događanja u Lori…

Da skratim priču oko krađe, pljačke, moje sudbine: kad se nađeš u situaciji da netko kao Berlusconi dolazi na vlast, koji se i prije poistovjećuje s talijanskim narodom, a zna se koja vrsta kriminala i lopovluka stoji iza njegova imperija, podmićivanje sudaca, advokata, cijelih firmi – taj sada mijenja zakone samo zato da bi državu prilagodio sebi. I kada se netko takav poistovjećuje s talijanskom državom, talijanskim nacionalnim identitetom!? Dogodilo mi se dakle da 2001. ponovo iskusim ono što sam prije već doživio u Hrvatskoj. Odjednom, vidim sebe kako radim u dvije države koje sada jako sliče u toj lažnoj identifikaciji.

Radeći na projektu *Un'Italia tutta per me* (*Jedna Italija samo za mene*) ponovo mi se pojavio *Proces*, taj njegov apsurd, njegovo pitanje izbora. Pitanje izbora mene samog. Ne optužujem neki apstraktni sistem za to. Mogu konkretno navesti ljude koji su me npr. izbacili iz zajednice umjetnika Hrvatske. Zločin ima svoje ime. I onda sam se počeo pitati: gdje sam nešto skrivio, što sam pogrešno napravio? Kafkin *Proces* učinio mi se prikladnom kreacijom za promišljanje toga, pa sam se odlučio za trilogiju *Proces grad*.

Freud – koji kao ni Kafka nije pisao u političkim terminima, ali je itekako promišljao duhovnu i ideološku situaciju svoga vremena – na pojavu fašističkog antisemitizma postavlja sasvim neretorički, naizgled apsurdno ili za nas danas politički nekorektno pitanje: "Što smo to mi Židovi krivi?"

– Tu moramo razgraničiti više stvari. Jedna stvar je metafizička uhvaćenost u vlastito tijelo. Mi smo, naš bitak, zarobljeni. Mi smo diskontinuitet ovog tijela koje nešto čini ili ne čini. O tome govori Kafka, ali i mnoge filozofije i religije ovog svijeta, govoreći o zagrobnom životu, pred-životu, Bogu i sl. S druge strane, možemo govoriti o uhvaćenosti, "uhapšenosti" tog lika iz Kafkinog književnog djela, izmišljenog lika Josefa K., koji on smješta u jezik, u određene rečenice i radnje, ne bi li mu dao određene karakteristike. Naravno: to rade svi pisci. No, način na koji to radi Kafka je eksperimentalan. On tom čovjeku daje određeni identitet, određene godine, vrijeme, prostor – neke karakteristike koje su nam jako bliske – nevinost, začuđenost, mladost, slučaj koji mu se dogodio, razumijevanje-nerazumijevanje. Mnogo atributa s kojima se istog časa identificiramo. Istodobno, ta osoba čini grozne stvari, grozno glupe stvari. Ne zločine, ali prekršaje. Mnogo malih prekršaja. Strahovito je bahat i bezobrazan. U trenucima kada bi trebao nešto napraviti za sebe, napravi nešto za drugoga. U trenucima kada bi trebao napraviti nešto za drugoga, on napravi nešto za sebe. U trenucima kada bi se trebao savjetovati s advokatom, on pojuri za nekom suknjom. Poput opisa iz *Kurana* o tome kako Bog kažnjava nevjernike: tjera ih da trče kad je vrijeme da sjede. Tjera ih da sjede kad je vrijeme da trče. I

Poput opisa iz *Kurana* o tome kako Bog kažnjava nevjernike: tjera ih da trče kad je vrijeme da sjede. Tjera ih da sjede kad je vrijeme da trče. I to je najveća kazna. A upravo tu kaznu ispašta Josef K. Ispaštamo je i svi mi. Zašto? Zato što ne pokušavamo sagledavati svoj život kao biće zajednice

to je najveća kazna. A upravo tu kaznu ispašta Josef K. Ispaštamo je i svi mi. Zašto? Zato što ne pokušavamo sagledavati svoj život kao biće zajednice, termodinamičkog sustava, koji je ovaj planet. Pokušavamo stalno izmigoljiti nečemu što je evidentno. I to je ta apsurdna mržnja drugoga. Jer, kako ja mogu mrziti drugoga, a vjerovati u dobrog Boga, katoličkog, pravoslavnog, muslimanskog, svejedno? Kako ga mogu mrziti? Onda mrzim i Boga samoga. Pa nije on tako glup da bi stvorio, uzmimo, ovog pravoslavca do mene samo zato da bi mi napakostio?

Post-moralno vrijeme

Kad već inzistirate na religijskom diskursu: uvijek me zanimalo ima li u hrvatskom katoličkom raju i pripadnika ostalih post-jugoslavenskih naroda... No, mnogo je osnova po kojima mi još živimo u vrlo diskriminacijskom društvu. Plutajući na maglovitoj demokratskoj formi, identitet ove zajednice je određen uglavnom negativno. Ali ne kritički, nego na način ništećeg ništa: podoban je onaj tko nije nehrvat, tko je antikomunist i antijugoslaven itd.

– Ako uspiješ uvjeriti neke pojedince, zajednicu, cijeli narod da neka druga zajednica samim svojim postojanjem ugrožava njezinu ne samo *egzistenciju* nego *esenciju*, biološki bitak. Samim time što Srbi postoje, oni ugrožavaju život Hrvatima i obrnuto – to je teza. Da bi došao do te teze moraš, u glavi, eliminirati Srbe ili Hrvate kao ljudska bića.

No i manjinska, "žrtvoslovna" pozicija može postati autoritarnom. Izraz: "Proganjali su me samo zato što sam bio te nacije, te ideologije" itd., može prikriti čestu situaciju da je isti čovjek u jednoj situaciji bio krvnik, a u drugoj žrtva.

– To me odmah asocira na direktore institucija u kulturi u Zagrebu. Oni mijenjaju stranačke knjižice ili barem preference doslovce iz mjeseca u mjesec. Stvari stoje kao u onoj dosjetci: *talijanska država ima mafiju*, a *hrvatska mafija ima državu*. Na kraju moje predstave *Proces_grad 3*, u prizoru *San* vide se zastave, ali se ne vide barjaktari. To su oni koji su si dizali nepovratne kredite u Privrednoj banci, imali 13 hipoteka na istu imovinu itd.

Cinizam današnjice je da su organizatori i financijeri mržnje, rata i zločina sada postali regionalni ulagači, pa i u kulturne projekte.

– I Kafka je u svoje vrijeme mogao govoriti o takvim primjerima. Možda oni tada još nisu bili tako eklatantni, možda je tada još postojala natruha morala. Ako je moral kao planetarna opcija u Kafkino vrijeme još postojao ili ga se barem zagovaralo, danas se on više i ne zagovara. Živimo u post-moralnom vremenu, u kome ne samo da moral ne postoji nego se izgubila i potreba za njime. Moral postoji kao određena zaštita zajednice, kao regulatorna osnova zajednice. No, s obzirom na to da je zajednica prevelika, da će ona opstati i da nas samo pola opstane…

Kakav je to mračni biologizam?

– To je nažalost tako. Ljudi nisu bića sklada. Sve što smo napravili kao ljudi napravili smo iz tog nesklada. Iz zakidanja nekih prirodnih resursa sebi i drugima, da bismo iz toga stvorili nekakav višak. Tako izgleda i evolucija ljudskog znanja, razuma… akumulacija *viška vremena*. Kako smo došli do njega, kako smo ga upotrijebili?

Ali Kafka govori o nečemu drugome: o tome da smo zarobljeni u sami sebe, da smo osuđeni na sami sebe. I da je to pitanje kazne i sad je pitanje što ćemo s tom kaznom napraviti. Naš život je kazna. Jer nismo božanska bića koja su beskrajna. Nismo bića koja se mogu transformirati poput nekih riba, koja mogu biti muško ili žensko. Mi smo to što jesmo: sa svojim dugim nosovima, impotencijom, strahovima, talentima, ljubavlju i mržnjom.

Zašto bismo to nazivali kaznom?

– Zato što ne možeš biti drugo. Jesi to što jesi.

To je neka egzistencijalna ontologija, teorija o bačenosti u svijet?

– Nije to bačenost. Jednostavno imaš neka svojstva. Po rukama, prstima ljudi može se znati koliko su sposobni trčati. Vidio sam te eksperimente. Ako to nije "uhapšenost" u nešto, ako to nije zarobljenost…? U svojoj fantaziji, u svojoj glavi, možeš biti najbrži trkač, možeš biti ptica, cvijet, možeš letjeti. Zbog toga i postoji umjetnost, i to me zanima. *Ne* zanima me *interpretacija* Kafke. Zanima me taj trenutak slobode u kojemu je Josef K. nastao. To poigravanje s imenom; ime Josef K. – nije to Kafka. Gospodin František Čavka bio je duhoviti zajebant, koji je dobro znao što radi. Znao je da kada stavi takvo ime liku, da ćemo svi poistovjetiti lik i autora. Ta blizina – jedan radi u osiguravajućem društvu, drugi u banci – autoreferencijalnost u njegovu djelu je beskrajno duhovita. To mi izgleda kao kada se Monty Paytoni smiju sami sebi. To i jest montipajtonovsko djelo. Kafka se poigrava imenima, jezičnim aluzijama. Kao što sam dobro znao kada sam u svojoj prvoj predstavi *Stolpnik* stavio lik svoje majke da će se svi s njime poistovjetiti. Čim kažeš mama, čak i oni koji ju nisu imali, koji su bili nahočad, imaju neki stav o tome.

Kafka i ja

Navodna nemogućnost razlikovanja pisca od djela u Kafkinom slučaju, dovodi do drugog općeg mjesta: da su njegovi romani i pripovijetke nescenični, nepodobni za kazališnu i filmsku dramatizaciju. Kako ste se odlučili za čak tri predstave po tome predlošku?

– Naravno, prije svega to nije teatarsko djelo. Iako pretpostavljamo da je građanin František Čavka išao u kazalište, on za njega nije pisao. U djelu Miroslava Janouha *Razgovori s Kafkom* oni govore i o tome što su gledali, komentiraju itd. Iako je to djelo za mnoge sporno, osporava se autentičnost tih razgovora. No i Max Brod i Milena Jelenska vjerovali su u autentičnost tih razgovora. Tu već zalazimo na teren akademskih rasprava, a ta akademska zajednica ionako je pokopala Kafku na tisuće načina: te on je osamljeni gubitnik, metafizički neurotičar, kriptoteolog, ženomrzac zarobljen u svoj asketizam, Židov koji mrzi samog sebe, besani samoubojica. Što mu sve nisu radili, vadili su mu crijeva, gradili na njemu karijere. Pola njemačkih univerziteta doktoriralo je na takav način.

U obranu, ne akademika, nego intelektualnosti, moram primijetiti da se o Kafki pisalo i drukčije: lijepo i dobro.

– Naravno. Ali puno je literature koja pojednostavljuje fenomen Kafke. Reducira ga se na neku religiju ili ideologiju. Vidio sam jednu američku predstavu gdje oko crnca koji igra Josefa K. plešu bijele maske.

"Postoje dva puta da se Kafkino djelo u načelu pogrešno shvati. Prirodno tumačenje je jedan, natprirodno – drugi", piše u svome eseju 1934. Walter Benjamin. No, moram spomenuti i jedan stariji primjer: Günter Andres u knjižici* Kafka, pro et contra*, napisanoj prvenstveno za njemačku publiku nakon Drugog svjetskog rata, novonastalu popularnost njegova djela tumači ne sasvim časnim razlozima: njemački narod volio je svoju realnu povijesnu odgovornost za nacizam zamijeniti apstraktnijom metafizičkom pra-krivnjom. Andres dakle brani Kafku od njegovih ljubitelja. Uz svu površnost u pretjerano rabljenoj analogiji između našeg i toga vremena – pa i u različitoj veličini ne/moći umjetnosti tada i danas – ne prijeti li vašim predstavama nešto slično?

– Kafkino propitivanje krivnje ne isključuje nikoga. Upravo obratno: ono od svakoga traži da se odredi. Možda ne za svagdje i za sva vremena. Ali da se u određenom trenutku odredi i da preuzme odgovornost. Mislim da upravo parabola *Pred zakonom*, koja je uz pripovijetku *San* jedini za njegova života objavljeni dio korpusa *Procesa*, o tome govori. Taj čovjek koji stoji pred tim vratima i tvrdi da želi ući, dok mu drugi lik odgovara da ne može… da bi se pokazalo da su ta vrata zaista bila samo za njega.

Zašto on nije ušao, je li ta zabrana bila stvarna ili lažna, tu su se isplele mnoge interpretacije. Benjamin, Scholem, Agamben, svi koji su mogli pisali su o tome. Svako je imao svoju interpretaciju i kritiku. Kada sam 2001. ponovo pročitao *Proces* činilo mi se da to mora biti trilogija. Da bih zahvatio sva ta pitanja koja Kafka postavlja meni u tome trenutku, potrudio sam se u posljednje tri godine proučiti sve ozbiljnije dramatizacije *Procesa* koje su rađene. Zanimalo me i čitanje Kafke Orsona Wellesa, jer je nekako vezano za Zagreb u kome je snimano 60 posto njegova filma *Proces*.

Kada sam te 2002. godine nekako zamislio i predložio taj projekt *Proces_grad*, pojavio se problem da nitko nije u stanju to isproducirati. Govorim o sva tri djela, ne samo o zadnjoj predstavi u Galeriji SC-a *Proces_grad 03*. Ipak je drugi dio *Ekspozicija*, koja je igrana nedavno na Urbanom festivalu, zauzimala cijeli jedan kat bivše tvornice Gorica, koji je "priređen" scenografski na određeni način. Tu su uključeni performeri, glazbenici i tehnologija, koja je, makar bila minimalna, vrlo zahtjevna u smislu kvalitete, vrsnosti.

Cijelom trilogijom htio sam postići tu vrsnost, neki visoki nivo onoga što je napravljeno.

Odmor od povijesti

Nekoliko performera izmjenjuje se u svim ulogama, prelazi iz jedne u drugu.

– Da, ne zanimaju me glumci koji predstavljaju *kao da* se nešto i negdje dogodilo. Zanimaju me ljudi koji u konkretnom prostoru rade nešto sa sobom, koji reagiraju na podražaje i rade određene radnje. Zbog toga je *Proces* igran kao što je igran. Zbog toga troje glumaca igraju sve likove.

Nije riječ o tri nastavka iste predstave, nego o tri moguća pristupa istom ili sličnom "gradivu"?

– Drugi dio, *Ekspozicija*, bavi se prvenstveno tom parabolom *Pred zakonom*. Treći dio, *Proces_grad 03*, najbliži je klasičnoj kazališnoj predstavi, bavi se nekako naracijom romana *Proces.* Vrlo mi je žao što nisam bio u prilici napraviti sva tri dijela u kontinuitetu. Dogodilo se da sam dobio jedan prostor za probu, da se skupilo četvero, petero ljudi koji su htjeli sa mnom raditi na tome, tako da sam treći dio, producentski najmanje zahtjevan, napravio prvi. Kasnije je došlo desetak kamera, VJ'ing, dorada itd. Te male kamere i ostala tehnologija nisu upadljivi, ali traže vrijeme i znanje da bi se njima radilo. Sve što se vidi na ekranu montira se u živo, a kako performeri nemaju do kraja fiksiranu mizanscenu, nego samo osnovnu partituru, mnogo toga se mijenja od izvedbe do izvedbe. A onaj tko to montira u živo mora biti spreman za sve te promijene, da bi ih zahvatio, i, s druge strane, razmišljati o cjelovitom viđenju svega toga.

Prvi dio trilogije tek slijedi?

– Planiram ga napraviti iduće godine. Zvat će se *Odmor od povijesti* i dogodit će se na zagrebačkom groblju Mirogoj. Najprije se, dakle, pokušavamo odmoriti od te povijesti s kojom smo toliko opterećeni ili možda nismo. Ili je to samo drugo ime za groblje? Jer kada dođeš na groblje zaista se odmaraš od povijesti, makar si u nju smješten. Grobnica moje obitelji gleda u grob Kršnjavog, na Radićevu grobnicu itd. Pa ipak se na groblju osjećamo oslobođeni svega onog što nas u svakodnevnom životu opterećuje.

S druge strane, *Ekspozicija* je *Izlaganje.* Ali na način da smo mi u tom djelu koje se bavi parabolom *Pred zakonom* izlagali sami sebe do krajnjih granica i to isto tražili i od publike. Za razliku od ovog seljaka koji u paraboli dolazi pred vrata zakona, pa ga čuvar ne pusti, gledatelj koji se nije htio izložiti, koji je svoju ugodnu HNK-ovsku ložu htio zadržati i kod nas, nije dobio ništa, makar i prošao kroz "vrata". Jedna kritičarka koja je došla na izvedbu protestirala je što je sve to, nije htjela dati ni zericu svog vremena, svoje aktivnosti, nije se dala izložiti. Pa ništa nije ni dobila. To je bio naš stav.

Dakle, Kafku sam uzeo kao suputnika. Meni je on šaptao cijelo vrijeme: što da govorim, što da radim. Pokušao sam ne kretati iz jednog djela. Iako je *Proces* djelo kojim sam se središnje bavio, nisam zanemario ni *Ameriku* ni *Kažnjeničku koloniju.* Čak mi se dopala igra riječi da se na slovenskom zamak kaže grad, jer je Kafka za mene jedan grad, nastanjen riječima i bićima, u koji ulaziš i pokušavaš otkriti "regulaciju prometa" u njemu.

Svoju umjetničku djelatnost Boris Bakal je počeo u osamdesetima, prvim samostalnim projektom, predstavom *Stolpnik*. Tada osniva i svoju prvu umjetničku skupinu *Teatar očiglednih pojava*. Slijedi niz projekata: *22 prizora smrti*, *Bijeli šum, kao da*, *Bossa Nova* i *Katedrala*. U devedesetima najviše radi u Italiji, ali i drugdje. Osniva skupinu Orchestra Stolpnik, radi predstavu *Hotel Europa*, po tekstu Gorana Stefanovskog. Napokon, 2001. ostvaruje zajedno s Katarinom Pejović i Pinom Siotto dugo planirani projekt *Shadow Casters/Bacači sjenki*. Riječ je o neprofitnoj međunarodnoj umjetničkoj i produkcijskoj platformi čiji je cilj propitivanje odnosa čovjeka i prostora. Projekt *Process_in_progress*, tri predstave inspirirane djelima Franza Kafke i Orsona Wellesa, djelo su tima u kome su uz Bakala sudjelovali i Stanko Juzbašić, Nina Violić, Katarina Bistrović Darvaš, Damir Klemenčić, Ivan Slipčević, Plakor Kovačević, Katarina Pejović, Josip Visković, Ivan Marušić Klif, Luka Rukavina, Martina Franić, Pina Siotto, i drugi.

Dean Zahtila

Podzemna kultura i stvaranje kontroliranog kaosa

Suzana Marjanić

Razgovaramo sa suosnivačem Labin Art Expressa i multimedijalne grupe Metal Guru o kozmističnoj akciji *Noordung-NASA-Pula*, kojom radi na popularizirnju Hermana Potočnika Noordunga u Hrvatskoj, o umjetničkom projektu *Podzemni grad XXI* Labin, o Kulturnom centru Lamparna…

***U** sklopu programa Mala FONA-Prijatelji MMC-a Festivala nove umjetnosti – FONA 2005. u Galeriji O.K. predstavili ste znanstveno-umjetnički projekt* **Noordung-NASA-Pula**, *a u čijem su osmišljavanju sudjelovali i Dragan Živadinov i Xena L. Županić, a kojim nastojite Hermana Potočnika Noordunga s nizom predavanja, performansima, izložbama i projekcijama popularizirati u Hrvatskoj. Međutim, jeste li zadovoljni vlastitim načinom popularizacije spomenutoga znanstvenika s obzirom, primjerice, na naslov članka* **Kozmička akcija za malobrojne posjetitelje**, *što je objavljen u* **Novom listu** *(28. kolovoza 2005.)?*

– Kao prvo, u osmišljavanju projekta izvedenog u Rijeci nije sudjelovao Dragan Živadinov. Činjenica je da je 28. listopada 1995., neposredno nakon pronalaska originalnog izvoda iz matične knjige rođenih Hermana Potočnika, Živadinov sa mnom i Krešimirom Farkašem izveo kozmističnu akciju *Noordung-NASA-Pula*. Dakle, akcija izvedena u Galeriji O.K. nema, osim istog naslova i inspiracije Noordungom, ništa zajedničkog s akcijom izvedenom u Puli. Živadinov "sudjeluje" u njoj putem videozapisa njegove posljednje predstave, druge u sklopu pedesetogodišnjeg projekta Noordung, izvedene u Zvjezdanom gradu u Rusiji 20. travnja ove godine. Do sada je u nekoliko mjeseci, bez ikakve posebne promocije, prodano gotovo 200 primjeraka Noordungove knjige *Problem vožnje svemirom*, što je po meni iznimno velik uspjeh s obzirom na krajnje nepopularan, znanstveni karakter djela, a očekujem da ista nakon izvođenja akcije *Noordung-NASA-Pula* diljem Hrvatske tijekom iduće godine postane mali bestseler. Nadam se i da će uskoro svaka osnovna i srednja škola u Hrvatskoj posjedovati barem jedan primjerak ovog djela. Kako tijekom ove i iduće godine imamo u planu izvesti kozmističnu akciju u pedesetak hrvatskih gradova, u suradnji s Hrvatskim fizikalnim društvom te uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, siguran sam da će popularizacija H. P. Noordunga i njegova djela u Hrvatskoj uskoro dobiti kozmičko ubrzanje te da će se za njega, nakon 75 godina, napokon pronaći mjesto u povijesti hrvatske znanosti. Vjerojatno bi za izvođenje ove akcije i promociju Noordungove knjige bila pogodnija neka "akademskija" mjesta, bez alternativnog ili *off* predznaka, ali misija L.A.E. je, među ostalim, da podržava upravo mjesta poput Palacha, u čijem je sastavu i Galerija O.K., i iz te kože ne možemo i ne želimo.

Stvaranje kontroliranog kaosa

Koje ste Potočnikove znanstvene predloške koristili u kozmističnoj akciji* Noordung-NASA-Pula *i kako ste ih transfigurirali u umjetničku materiju?

– U projektu koristimo petstotinjak primjeraka Potočnikove knjige te desetak njegovih crteža i skica, prvenstveno za izvedbu instalacije koja je ujedno scenografija za izvođenje performansa u kojem se služimo i njegovim tekstovima na slovenskom, njemačkom i hrvatskom jeziku. Dakle, njegovo znanstveno djelo te neka njegova konkretna tehnička rješenja i otkrića služe nam kao predložak za umjetničko djelovanje. U performansu težimo stvaranju kontroliranog kaosa, nereda (njem. No-ordung/Ordnung). Potpuni kaos i nered na kraju rezultiraju novim redom, bez potrebe daljnje kontrole da bi se isti i sačuvao. Na isti je način stvoren univerzum oko nas; "veliki prasak" uredio je svemir! Pretvorba ne-umjetničke materije u umjetničku ilustrirana je umjetničkim djelovanjem Dragana Živadinova (pedesetogodišnji projekt Noordung) te Stanleya Kubricka. Naime, u čuvenoj Odiseji u svemiru 2001 lako su prepoznatljiva neka Potočnikova konstrukcijska rješenja, npr. svemirska postaja u obliku velikog kotača.

Na nagovor Dragana Živadinova devedesetih započeli ste tražiti dokaze o rodnom mjestu Hermana Potočnika Noordunga. Gdje ste pronašli njegov rodni list: naime, u Nacionalu Viktor Zahtila objavio je da ste ga pronašli u Poreču, a prilikom najave projekta *Noordung-NASA-Pula* za FONA-u 2005. objavljeno je kako ste zajedno s Krešimirom Farkašem u Pazinu pronašli Potočnikov izvod iz matične knjige rođenih u kojem stoji da je rođen u Puli 22. prosinca 1892.

Dakle, gdje ste i kako ste pronašli njegov rodni list i kako vas je Dragan Živadinov uspio zanijeti biografskim "mitom" o Noordungu?

– Vjerojatno je riječ o tiskarskoj pogrešci jer rodni list je pronađen u državnom arhivu u Pazinu. U Ljubljani sam 1995. gledao prvu predstavu, izvedbu *Noordunga* koja je bila iznimno vizualno dojmljiva. Zbog toga smo, bez obzira na to što se uglavnom bavi kazališnim medijem, pozvali Živadinova da bude jedan od mentora Druge međunarodne likovne radionice koja se te godine održavala u Lamparni, što je on rado prihvatio. Ukratko: njegova zanesenost Noordungom "zarazila" je i mene i Krešimira Farkaša, no zbog drugih obveza te prvenstveno financijskih razloga knjigu smo izdali tek 2004., ali ni te godine nije stavljena u distribuciju. Naime, nismo bili zadovoljni koricama, a pojavile su se i neke pogreške tijekom tiskanja te smo 2005. tiskali novu nakladu koju sad možete naći u mnogim knjižarama. Onu prvu nakladu koristimo sada kao materijal u akciji *Noordung-NASA-Pula*.

Umjetnost s rizikom

Slijedi nekoliko pitanja koje sam postavila i Xeni (usp.* Zarez, *broj 161-162). Kako ste uspjeli ostvariti suradnju s naturščicima, ili kako ih Xena naziva – domorocima, koji su performans* U-BITI *ipak usmjerili prema vlastitim željama?

– Vrlo lako! To su "my people" koji određuju i moj genetski kôd, ljudi koje poznajem dvadesetak godina i koji posjeduju veću performersku energiju od mnogih profesionalnih glumaca. Igrati se tom sirovo-surovom energijom vrlo je magično i zavodljivo, a opet dovoljno mračno da zadovolji naše najmračnije želje. Njihova energija određuje smjer u kojem moramo ići… Istina, postoji opasnost i da odemo u p.m., ali umjetnost bez rizika, bez elementa iznenađenja i neočekivanog može postati krajnje dosadna i neuzbudljiva, a umjetnost bez uzbuđenja je poput vina bez alkohola. Raditi s njima slično je kroćenju lavova, s tom razlikom što umjesto bičeva koristite pivo, vino i druga transcendentalna sredstva, a kad zatreba i noževe, sjekire… No, prije svega morate ih dobro hraniti i paziti da nikada ne ostanu žedni. Nismo održali ni jednu probu, već smo ih skupili u Lamparni dva-tri puta prije zagrebačke izvedbe kako bismo im pojasnili što u stvari od njih tražimo: da budu ono što jesu do svojih krajnjih granica. Neki su te granice dosegli, no neki još u sebi kriju velike rezerve koje ćemo drugom prilikom sigurno nastojati iskoristiti do maksimuma. Labinjani koji su nastupali u Zagrebu imali su punu svijest o tome što, zašto, za koga rade.... I to su odradili bez pogreške, u čemu im je svakako pomogao potpuni kaos na sceni prouzročen otkazivanjem cjelokupne tehnike.

Za mene je L.A.E. kreativni okvir u kome nije nužno da stvaram kao jedinka; neka vrsta paralelne stvarnosti koja mi omogućuje da izdržim i preživim u nadzemnom svijetu do povratka u podzemlje Istre, u *Podzemni grad XXI*

"Podzemna kultura"

U kojoj se fazi realizacije nalazi projekt* Podzemni grad Istra**, *čiju su multimedijalnu prezentaciju posjetitelji mogli vidjeti na izložbi* **Krikni i rikni** *(2002.) Metal Gurua u Muzeju suvremene umjetnosti?

– *Podzemni grad XXI Labin* projekt je rekonstrukcije i zaštite bivšeg rudnika ugljena u Labinu, njegove industrijske i arhitektonske baštine, dio koje je već priznat kao nacionalna kulturna baština, te gradnja futurističkoga podzemnoga grada, 150 metara ispod površine zemlje, s ulicama, barovima, galerijama, bazenima, igralištima za djecu, trgovinama, restoranima, Muzejem rudarstva i industrije Istre, te svim drugim sadržajima koje grad po definiciji ima. Po uzoru na Labinsku Republiku iz 1921., imat će status neovisnog i slobodnoga grada s vlastitom samoupravom – gradonačelnikom, policijom, zakonima. Osnovna ideja je sačuvati četiristogodišnju tradiciju rudarenja transformacijom industrijsko-povijesne baštine u avangardni umjetnički projekt, kulturno-turističku atrakciju svjetske važnosti, tj. stvaranje pravog, a ne virtualnog ili mitskoga grada u podzemnim halama i tunelima, isklesanim u živoj stijeni, koji spajaju Labin, Rašu, Plomin i Rabac. *Podzemni grad XXI Labin* istovremeno je i umjetnički projekt Labin Art Expressa, dio dugoročnog projekta *HERO XXI – Heroj 21. stoljeća*, koji će završiti rođenjem djeteta-boga-umjetnika i povratkom Labin Art Expressa u podzemlje Istre, u *Podzemni grad XXI*.

Projekt *Podzemni grad XXI* formalno je započet 1998. otvaranjem Kulturnog centra

Lamparna, inače budućeg ulaza u Podzemni grad, tj. čekaonici za lift koji će vas odvesti 150 metara ispod površine zemlje. Iste je godine Skupština Istarske županije proglasila ovaj projekt "milenijskim županijskim projektom" te je angažiran Rudarsko-geološko-naftni fakultet iz Zagreba koji je tehničkom studijom dovršenom 1999. potvrdio tehničku izvedivost i potpunu sigurnost projekta. Godine 2000. Tehnički Univerzitet u Beču donirao je kompjutorsku 3D simulaciju projekta, a 2001. projekt je predstavljen najvišim državnim organima na čelu s predsjednikom Mesićem. Upravo je dovršen troškovnik za prvu fazu projekta čime je kompletirana projektna dokumentacija neophodna za početak radova. Nakon neuspjeha osnivanja javne ustanove *Podzemni grad XXI*, projekt već dvije godine više-manje miruje prvenstveno zbog nekolicine lokalnih političkih imbecila koji javni interes poistovjećuju s vlastitim i sva se njihova politička mudrost sastoji u tome da pučanstvo uvjere kako su njihovi privatni interesi u stvari javni. Još 24. listopada 2004. uputili smo zahtjev tadašnjem gradskom poglavarstvu kojim tražimo dugoročnu (99 godina) koncesiju nad cjelinom bivšeg rudnika (nadzemni i podzemni prostori), jer bez definiranog imovinsko-pravnog odnosa, tj. riješenog pitanja vlasništva nad rudnikom, nema ni ulaganja u projekt. Nadam se da je sadašnjoj gradskoj vlasti konačno jasno da ovaj projekt, koji zahtijeva vodstvo ekspertnog tima i koji se ne može realizirati bez sudjelovanja privatnog kapitala (samo inicijalna investicija iznosi oko 6,000.000 eura), može postati generator dugoročnog razvoja ne samo grada nego i cijele županije ako ga prepuste ljudima koji znaju kako ga realizirati. Nakon godina stagnacije i depresije, gradnjom podzemnoga grada Labin bi doživio novi gospodarski uzlet i prosperitet. Zahtjevom za dugoročnom koncesijom samo tražimo priliku da pokušamo realizirati projekt prije nego što pojedini njegovi segmenti toliko propadnu da će postati preskup. Postoje potencijalni strani investitori spremni uložiti novac u ovaj projekt ako dobijemo dugoročnu koncesiju nad rudnikom i već 2007. jedan bi njegov dio bio otvoren za prve posjetitelje. L.A.E. je garant da privatni interesi neće prevladati nad onim javnim, tj. da se cijeli projekt neće pretvoriti samo u uspješan poslovni poduhvat od kojeg će korist imati samo nekolicina investitora.

Osim restrukturiranja, premodeliranja vlastite društvene okoline u svim aspektima, drugi aspekt projekta *Podzemni grad* nalazi se u tome što on simbolizira i promovira pop-kulturu ili kontrakulturu koja je nekad predstavljala "podzemnu kulturu", a sada polako prelazi u nešto sasvim prihvatljivo i postaje

sastavni dio društva. Odnos javnosti prema ovom projektu danas je mnogo pozitivniji nego prije nekoliko godina kad je shvaćan isključivo kao naša umjetnička utopija. No, s druge strane, zbog toga se danas oko njega isprepliću i sukobljavaju razni politički interesi kojima ovaj projekt postaje presudan čimbenik njihove političke budućnosti i opstanka u Labinu.

"Pogodna" umjetnost

U* Novom listu *2. studenoga 2002. izjavili ste kako ćete obavijestiti sve relevantne domaće i inozemne institucije o tome kako na izložbi Here Tomorrow nije prikazan vaš videorad* HERO in XXI, *priča o djetetu-bogu-umjetniku, na dva reklamna videoekrana Centra Kaptol. Međutim, navedeni slučaj može se povezati s onim što se dogodilo na EXPO '98. u Lisabonu gdje je organizatore, kako navodite u intervjuu za* Up & Underground *(broj 5, 2002.), razljutilo što ste scene nasilja i nasilnog seksa prikazali na tada najvećem televizijskom ekranu na svijetu.

– L.A.E. je interventna umjetnička grupa u čijem sastavu su "manje umjetnici koji stvaraju vječna djela za muzeje ovoga svijeta, a više kreativni agitatori koji predstavljaju svojevrsnu fermentaciju za mutne, ustajale vode društva koje se upravo oslobodilo diktatorskih manira samoproklamiranog poglavara s pretenzijama operetnog princa, društva koje upravo traži svoj vlastiti smisao" (Gerald Matt, direktor Kunstalle Wien, citat iz teksta napisanog u povodu 10. obljetnice L.A.E.). Za mene je L.A.E. kreativni okvir u kome nije nužno da stvaram kao jedinka; neka vrsta paralelne stvarnosti koja mi omogućuje da izdržim i preživim u nadzemnom svijetu do povratka u podzemlje Istre, u Podzemni grad XXI.

U sklopu izložbe *Here Tomorrow* trebao je biti prikazan kratki videofilm *HERO XXI – Underground City* (skraćena i malo izmijenjena verzija tog filma mogla se nedavno vidjeti na izložbi *INSERT* na Zagrebačkom velesajmu, u organizaciji MSU-a Zagreb), na dva reklamna videodisplaya koja se nalaze na pročelju Centra Kaptol. Odgovorne osobe Centra pregledale su materijal i ustvrdile da nije pogodan za prikazivanje na ulici jer bi se neki prolaznici mogli naći uvrijeđeni ili povrijeđeni pojedinim njegovim "porukama". Rečeno nam je da ga možemo prikazivati unutra, ali nikako ne izvan Centra, što smo, naravno, odbili! I u ovom kao i u videu korištenom na EXPO-u '98 u Lisabonu, osim vlastitih materijala koristimo vrlo kratke fragmente scena nasilja, zlostavljanja, seksa, konzumiranja droga, gladi, ubijanja itd. iz raznih TV emisija, s Internet stranica, iz nekih dokumentarnih i pornofilmova, kojima nas ionako svakodnevno obasipaju tako da su pristupačni svima i svugdje, bez ikakvih ograničenja. Na EXPO-u su htjeli prekinuti naš nastup, tj. emitiranje videomaterijala. Srećom, iz opreza smo Nebojši Stijačiću, koji je upravljao videom, prije nastupa rekli da se zaključa u režiji i da ne otvara vrata do kraja nastupa. Direktor Praca Sony bio je ogorčen što su npr. djeca na Sony Jumbotronu, najvećem televizoru na svijetu, mogla vidjeti muško i žensko spolovilo, koji su zbog veličine ekrana (cca 100 m^2!) bili golijatskih dimenzija. Dakle, nije mu smetalo *to* što gledaju, nego samo veličina onog što vide! Performans je inače odlično prihvatila mnogobrojna publika i portugalski mediji.

Alternativni program prevencije zloporabe droga

U spomenutom intervju za* Up & Underground *navodite kako je Kulturni centar Lamparna prvi krenuo s alternativnim programom prevencije zloporabe droga, pokušavajući angažirati što više mladih ljudi s tim problemom da aktivno sudjeluju u raznim programima Centra. Jeste li zadovoljni navedenim alternativnim programom?

– Labin prema broju stanovnika ima iznimno velik broj ovisnika, prvenstveno o heroinu. Prema našim neslužbenim podacima više od 300 na 8000 stanovnika! Također je velik postotak samoubojstava, mentalno oboljelih, a meteoropatija i depresija postale su genetska obilježja Labinjana. Uloga Lamparne u rješavanju problema ovisnosti među mladim ljudima bila je posebno važna krajem devedesetih tijekom tzv. heroinskog buma u Istri, kada se nitko nije ozbiljnije bavio tim problemom, te nitko nije znao da samo 40 kilometara dalje, u Puli, postoji Centar za prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti. Na razne smo načine, ali prvenstveno direktnom, usmenom predajom, informirali ovisnike o mogućnosti da tamo dobiju pomoć, bez straha od policije, obitelji, susjeda... Distribuirali smo brošure o raznim komunama u zemlji i inozemstvu; petnaestak njih sudjelovalo je u kazališno-plesnim radionicama, pomagali smo im u pronalaženju sezonskih i drugih povremenih poslova itd. Zahvaljujući KuC-u Lamparna danas sedamdesetak mladih Labinjana koristi usluge pulskog centra bez straha da će netko na ulici upirati prstom u njih. No, s druge strane, Lamparna je zbog toga dobila oznaku "opasnog", gotovo demonskog mjesta. Pouzdano znam da su neki profesori u labinskoj srednjoj školi sugerirali učenicima da ni pod koju cijenu ne posjećuju Lamparnu, dok je trener jedne od lokalnih rukometnih momčadi svojim igračima čak to izričito zabranio! Lokalne ustanove i institucije koje se bave problemom ovisnosti u svojoj nemoći i neznanju, taj problem najradije povezuju s određenim mjestima, tj. objašnjenjem da kad ne bi bilo kafića, discoklubova, partija, Lamparne, ne bi bilo ni zlouporabe droga. Mladi ljudi ne konzumiraju droge zbog obiteljskih, egzistencijalnih ili drugih problema, nego to danas čine ili iz čistog hedonizma ili iz puke dosade. Nažalost, KuC Lamparna više nema ni prostornih, ni ljudskih niti financijskih resursa da se bavi tim problemom. Dugoročno rješenje problema zlouporabe droga leži isključivo u njihovoj legalizaciji.

L.A.E. vs. LAR

I na kraju, ostvaruje li Labin Art Express suradnju s projektima Labin Art Republike, čiji program na web stranici, za razliku od vaše spomenute dijagnoze u programskoj knjižici ovogodišnjega Eurokaza, ističe art strategiju grada – "bogatstvo arhitekture i kulturno-povijesnih spomenika, rudarska baština, likovni umjetnici i ateljei, Narodni muzej Labin, Gradska galerija, Galerija Alvona, Mediteranski kiparski simpozij, pjesnici, pjevački zborovi, kreativne radionice, glazbena škola"?

– Osim što su nam uzeli dva, tri imena, i na račun toga u nekoliko navrata čak i dobili neke donacije, L.A.E. nema ništa s Labin Art Republikom, iako ju je na neki način inicirao. Početkom 2003. pozvali su me da sudjelujem u radu nekakve gradske komisije za kulturu, ali zbog neslaganja s programskim konceptom, tj. nepostojanja ikakvog koncepta te kriterija u izboru programa, suradnja je nakon organizacije Dana rudara 2003. bila naprasno prekinuta. Sudjelovali smo i u programu otvorenja prve LAR-e, nakon čega smo im nudili još neke programe, ali su svi glatko bili odbijeni. Radi revitalizacije Staroga grada, jednog od najljepšeg u Istri, 1991. L.A.E. je organizirao prvu veliku postkomunističku kulturnu manifestaciju u Labinu pod nazivom Petrova. Održana je upravo na dan kad je JNA napala Sloveniju tako da nije bilo mnogo ljudi, ali smo nakon dvije godine došli do brojke od 5000 posjetitelja i tada je Grad preuzeo organizaciju, a mi smo se spustili u rudnik. Te prve, 1991. godine Marko Brecelj, slovenski kantautor, lider legendarnih Buldožera, nakon što se cijeli dan probijao do Labina, jer je granica prema Sloveniji bila zatvorena, izveo je neplanirani performans paljenja kose i YU pasoša, u čemu mu se pridružilo i nekoliko Labinjana koji su također spalili svoje pasoše ili "lične karte". Nažalost, ovaj izuzetan događaj nije dokumentiran. Kulturna strategija Grada ne postoji, a ovo što spominjete samo je mrtvo slovo na papiru i u Labin nitko ne dolazi zbog konzumiranja kulture i umjetnosti. Jedini izuzetak su L.A.E. i programi KuC-a Lamparna. Dok strane posjetitelje LAR-e možete izbrojati na prste, Lamparnu je ove godine posjetilo oko tisuću mladih Nizozemaca, a bilo bi ih i više da posljednju grupu od tristotinjak njih nije istjerala prerevna labinska policija zbog navodnog remećenja javnog reda i mira. Da se Labin Art Expressu prepusti upravljanje gradskom kulturom, Labin bi za dvije do tri godine postao kulturno-turistička meka ovog dijela Evrope!

Interaktivnost i interaktivne umjetnosti

Maja Petrić

Kombinacija vještina i inovativnosti rezultirala je razvojem *avatara, biocyber* umjetnosti, internetske umjetnosti, robotike, virtualne i tele-umjetnosti itd. Unatoč zahtjevnoj multidisciplinarnosti interaktivne umjetnosti, ona je u tridesetak godina postala žarištem suvremenih umjetnika, te ima svoju povijest, prepoznatljive predstavnike, mainstream i alternativne festivale i škole

Interaktivno je pridjev koji se u posljednje vrijeme veže uz različite pojmove, a istovremeno nema jasno i poznato značenje. Zašto onda često čujem taj izraz? Zašto ga svi upotrebljavaju? Zašto mi je stalno na pameti? Ovaj izraz nerijetko se pojavljuje u krugovima alternativnih umjetnika, zainteresiranih za novomedijsku umjetnost te u reklamama za elektroničke proizvode. Upotreba izraza interaktivno u tom kontekstu jedino je što ukazuje na njezinu povezanost s elektroničkim medijima. Chris Crawford u svojoj je knjizi *Umjetnost interaktivnog dizajna* definirao pojam interaktivnosti kao "ciklički proces u kojem se dvije strane uzajamno slušaju, razmišljaju i govore". Meni njegova definicija zvuči kao definicija uobičajenog komuniciranja između dvije osobe. Zašto se onda taj izraz najčešće upotrebljava na području elektronike? Odgovor na ovo pitanje otkrila sam tek nakon nekoliko mjeseci studiranja interaktivnih telekomunikacija na Sveučilištu u New Yorku. Studij interaktivnih telekomunikacija bavi se stvaranjem objekata koji u odnosu sa svojim korisnikom slušaju, razmišljaju i govore. Takvi "pametni" proizvodi su gotovo uvijek stvoreni uz pomoć elektronike koja, zahvaljujući tehnološkom napretku, omogućava komunikaciju s korisnicima tih predmeta. Za razliku od jednosmjerne komunikacije, interaktivnost dopušta međusobno nadopunjavanje i zajedničko komuniciranje. Istraživanja su pokazala da ljude privlače predmeti i pojave koje mogu izravno doživjeti, te da ljudi najbolje pamte ono u čemu su i sami sudjelovali.

Interaktivna umjetnost

Zanima me, dakle, interaktivnost u umjetnosti i načini na koje je do danas primijenjena na tom području. Jedan od prvih uspješnih pokušaja dogodio se još 1969. kada su Dan Sandin, Jerry Erdman i Richard Veneszky u svome projektu *Glowflow* osmislili prostor koji se mijenja na temelju ponašanja posjetitelja. Na pod prostorije postavili su senzore za otkrivanje kretanja posjetitelja te programirali računalo da na temelju dinamike kretanja mijenja rasvjetu i ozvučenje prostora. To je bio jedan od prvih pokušaja stvaranja umjetnosti u kojoj djelovanje i reakcija publike određuju tijek samog umjetničkog djela. U to vrijeme istim medijem su eksperimentirali i John Cage, Bruce Numan, David Graham, Nam June Paik i drugi. Od tada brojni umjetnici i znanstvenici istražuju načine na koje gledatelji mogu postati sudionici, pa i suautori, izloženih umjetničkih djela. Do danas su za to otkriveni brojni načini koji su podijeljeni u nekoliko vrsta interaktivnih umjetnosti koje uključuju robotiku, interaktivno kino, internetske umjetnosti, interaktivnu arhitekturu itd.

Jedna od tih vrsta je i tzv. interaktivna vizualna umjetnost. Napredak računalne tehnologije omogućio je veći raspon korištenja slike i zvuka, te gledateljima pružio priliku da u stvarnom vremenu sami barataju slikom i zvukom. Većina toga i dalje se nalazi na ekranu te je u uskoj vezi s računalnom grafikom, 3D igrama, virtualnom umjetnošću, kinematografijom i brojnim drugim vizualnim medijima. Jeffrey Shaw jedan je od umjetnika koji objedinjuje brojne vizualne medije s interaktivnošću. Za svoj projekt *ConFIGURING the CAVE* iz 1997. Shaw je osmislio virtualni prostor te ga stetoskopski projicirao na tri zida i pod u visokoj rezoluciji. Na sredinu prostora postavio je pokretnu drvenu lutku ljudske veličine te joj u zglobove ugradio senzore koji su računalu slali podatke o svakom pokretu lutke. Računalo bi te podatke prepoznalo kao naredbu da promijeni prikazani vizualni sadržaja, a posjetitelj je bio pozvan kako bi pokretanjem drvene lutke mijenjao izgled virtualnog prostora koji ga okružuje.

Interaktivno kino

Jeffery Shaw već dvadesetak godina proučava pojavu imerzivnosti u teoriji i praksi vizualne umjetnosti te je u tu svrhu osnovao odjel interaktivnog kina "iCinema" na Sveučilištu Južnog Walesa u Australiji. Interaktivna kinematografija, kao i tradicionalan film, prenosi određenu priču, ali istovremeno pruža mogućnost gledateljima da sami postanu sudionici te priče. Zahvaljujući napretku tehnologije i umjetnicima koji svakodnevno eksperimentiraju tim tehnologijama, danas je to do određenih granica moguće. Neki od tih umjetnika su Luc Courchesne, Carlotte Davies, Jean-Marc Gauthier, Michael Naimark, Daniel Rozin, Camille Utterback, Peter Weibel i dr. Oni koriste različite medije – televizijski ekran, kombinirane i/ili panoramske ekrane, Internet, projekcije u pokretu i na različitim površinama itd. Oni također stvaraju različite mogućnosti za svoje korisnike te dopuštaju više korisnika u isto vrijeme, kao i pristup masama koje na različitim mjestima mogu sudjelovati u interaktivnim projektima. Najveći izazov na tom području je osmišljavanje medija koji omogućuje interaktivno kino, ali i osmišljavanje nelinearnog sadržaja koji korisniku pruža mogućnost da sudjeluje u priči.

> Iskustvo korisnika je srž interaktivnosti, ali i problematika cilja svakog autora interaktivne umjetnosti – kako biti dosljedan vlastitom umjetničkom izričaju, a istovremeno otvoren i praktičan za većinu mogućih korisnika?

Interaktivno iskustvo

Iskustvo korisnika je srž interaktivnosti, ali i problematika cilja svakog autora interaktivne umjetnosti – kako biti dosljedan vlastitom umjetničkom izričaju, a istovremeno otvoren i praktičan za većinu mogućih korisnika? To pitanje povlači za sobom raspravu o razlici između umjetnosti i dizajna, a time i pitanje što je uopće umjetnost. Smatram da se umjetnost i dizajn mogu nadopunjavati, a da na području interaktivnosti ne mogu biti odvojeni. Komunikacija između umjetničkog djela i njegova korisnika mora biti pažljivo osmišljena i isplanirana – od trenutka susreta korisnika s interaktivnim predmetom i njegovih prvih dojmova, tijeka istraživanja tog predmeta i povezivanja s njime, do kraja komunikacije i doživljavanja ukupnog iskustva. Iskustvo svakog korisnika je subjektivan doživljaj koji se razlikuje od iskustava drugih korisnika. Takav tijek stvaranja interaktivne umjetnosti traži novu generaciju umjetnika koji, osim umjetničkih vještina, moraju posjedovati znanje o dizajnu, programiranju i elektrotehnici. Autor ili stvaralac interaktivne umjetnosti mora ujedno biti i znanstvenik ili barem u kontaktu sa znanstvenim disciplinama. Kombinacija vještina i inovativnosti rezultirala je razvojem *avatara, biocyber* umjetnosti, internetske umjetnosti, robotike, virtualne i tele-umjetnosti itd. Unatoč zahtjevnoj multidisciplinarnosti interaktivne umjetnosti, ona je u tridesetak godina postala žarištem suvremenih umjetnika, te ima svoju povijest, prepoznatljive predstavnike, mainstream i alternativne festivale i škole. Postala je jedno od najpromjenjivijih vrsta umjetnosti, a nastavit će se mijenjati sve dok se budu razvijale nove tehnologije. Znači li to da će sve prisutniji pojam interaktivnosti postati jasniji i poznatiji među širokom publikom? Hoće li je "većina" intuitivno prihvatiti i prepustiti se dvosmjernoj komunikaciji s interaktivnim umjetničkim djelima? Je li interaktivan odnos prema umjetničkom predmetu zaista dvosmjerna komunikacija? Do kojeg stupnja ta komunikacija može biti više dvosmjerna? Svojim radom na području interaktivne umjetnosti pokušavam odgovoriti na neka od ovih pitanja, o čemu više u nekom od sljedećih brojeva *Zareza*.

Katekizam odustajanja

Dario Grgić

Mesijanski kompleksi + osjećaj vlastita diletantizma + divljenje čudovišnom majstoru = psihodelija gubitništva i razočarenja

Thomas Bernhard, *Gubitnik*, s njemačkoga preveo Boris Perić; Meandar, Zagreb, 2005.

Tada sam već sedamnaestu godinu bio mrtav. Energetske snopove svjetlosti grickali su mi crni mišević, non stop. Ne pitaj me je li zvuk iritantan. Kao da ti netko lista novine pored ušiju, jako debele novine. Slijeva mi je Andy Warhol, stalno plače; zapravo, ispušta nekakav piskutavi zvuk. Uglavnom je pokriven preko glave dekicom s iscrtanim Mickey Mousima. Deka prigušuje zvuk, ali ne dovoljno da ga ja i moj desni susjed ne bismo čuli. Andy je duboko razočaran što je zaglavio ovdje, bez mogućnosti opoziva. Tvrdi kako je cijeloga života bio pasionirani vjernik. Zidove njegovih stanova i vila ukrašavali su mnogobrojni križevi. Između jecaja znade nam objašnjavati kako je sve ono oko Nico i Velveta, i posebice filmova iz kućne radinosti, bilo onako, bez veze, a da je njegov "pravi" život bila vjera. Utoliko je njegov šok veći. Njemu ovdje nije mjesto. Netko je dobro zeznuo stvar. Desni susjed tada obično skače i dere se na Andyja. Andy shrvan pada nauznak, pokriva se preko glave i stenje. Ime desnog susjeda je Krleža. On ima veliku ćelavu glavu i jako lijepe modrozelene oči. Neobično je sklon napadajima bijesa. Andy je tek jedan od mnogobrojnih okidača. Tada se njegove oči zakrvare. Redovito poskoči s ležaja i udara glavom o niski strop. Otkad ga znam ima ogromni flaster na tjemenu. Nikada nisam vidio veći flaster. Nikada prije. Prekriva mu pola glave. Krleža je ipak, sve u svemu, simpa tip, svadljivi štreber koji se ne odvaja od notesa u koji unosi bilješke. Smatra, naime, kako je vrijeme da se Danteov *Pakao* nadopuni izvještajem s lica mjesta, da se na mjesto poetske fantazije stavi vjerodostojan dokument, svojevrsna enciklopedija paklenskih stanja. Provodim godine natežući se s njim. Ima grozan glazbeni ukus, gori od Nietzscheova, na kojeg se često poziva. Koliko sam samo puta pomislio u sebi, e moj Krleža... Ja mogu dvanaest sati govoriti bez prestanka, Krleža jedanaest i pol. A Andy, taj vam može plakati dvadeset sati dnevno. Stoga smo u zadnjem udubljenju/sobi u zidu, malko izdvojeni od ostalih. Krleža se svaki put iznenadi kad nastavim pričati nakon njega. Gleda me dok se njegove debele obrve spuštaju i spuštaju. Da pogled može ubiti, bio bih već odavno mrtav čovjek. Što je zgodno, pogotovo u svjetlu činjenice da sam mrtav već sedamnaest godina. Sve i da hoću, ne mogu zaboraviti prvu rečenicu koju je Krleža izgovorio kada smo prvi put razgovarali o Johannu Sebastianu Bachu. On je, naime, često ponavlja, s izrazom lica uz koji ide još samo usklik "Heureka!", odnoseći se prema rečenoj izjavi kao prema izumu, čemu ne treba naknadnih dojmova a pogotovo preispitivanja. Evo rečenice u cijelosti: "Njegova je muzika prolegomena svih budućih muzičkih varijacija, razlistavajući se u bogatoj parafrazi svega što je izgovoreno muzički do njega, da bi se preko čitavog baroknog raspona uzvisila u smionim lukovima muzikalne asimptote iznad sveukupne evropske muzike onog perioda." Nije mu bilo drago kada sam na njegovo pitanje kako sam dospio na ovo hladno i vlažno mjesto odgovorio da sam pisac. Pisac, ponovio je za mnom, visoko podignuvši obrve/brkove, a kako ste ono rekli da se zovete? Austrijski pisac, pa mi smo takoreći susjedi bili i na onom svijetu. A kada sam mu na njegova ponovljena pitanja i potpitanja prepričao o čemu sam pisao, nije prestajao pričati kako je on "sve to još prije šezdeset godina u *Filipu Latinoviczu* postavio kao dijagnozu cijelih ovih naših prostora". Nije mi, vjerujte, više do nikakve gnjavaže, i pustio sam staroga neka sere. Briga me više za knjige! Na svoje sam stavio zabranu tiskanja u domovini, iako sad više ne znam zašto. Možda jer sam osjetio kako mi se bliži smrtni čas. Tad izgubite živce. Situacija bude napeta, da se tako izrazim. Nešto kao šok iz rake. Šok smrti! Gol u posljednjoj sekundi! Nisam ni sanjao da ću vrlo brzo nakon smrti jednom radoznalom starcu morati objašnjavati na koji sam jedini način mogao pisati. Da je to uvijek moralo nekako spiralno izgledati. Kao lisnato tijesto, jednom je dodao Krleža, oblizujući se, koje ste punili – čime, ako smijem pitati? Visoka kultura, da, to uvijek pali, eto, na primjer, ja sam prsa svoga Filipa, o kojemu sam vam pričao, okitio ordenjem iz slikarstva pa tek onda bacio u provinciju. Pariškim medaljicama. Volio sam Bacha, govorio sam mu, i onda sam jednostavno jednoga dana sjeo i počeo pisati o najpoznatijem izvođaču Bacha u dvadesetom stoljeću, Glennu Gouldu. On je bio čudovišna pojava, pun idiosinkrazija, mnoga se bijesna glista gnijezdila u njegovoj stražnjici, a umro je od izljeva krvi u mozak. Obožavao sam njegove intervjue, njegov nekonvencionalni glazbeni ukus, njegovo rušenje ustaljenih navada velikih koncertnih meštara: odluku da napusti sviranje uživo i posveti se isključivo snimanju ploča. Pljuvanja po Mozartu – da je umro prekasno, a ne prerano – njegovo veličanje Orlanda Gibbsona, njegova odbijanja da bilo što snima dva puta, smatrajući svoje izvedbe besprijekornima. I trebao mi je, naravno, netko kao ovaj dosadni Krleža, neki skoro-pa-genij, no ipak dovoljno tankoćutan da nakon što osjeti nečiju istinsku veličinu (izraz na kojemu vam se ispričavam, ali neobično sam mu sklon i rabim ga u svim knjigama, odreda okarakteriziranima kao velikim pljuvačinama, kao da uopće nema ovih divinizacija) prelomi u sebi svaku ambiciju i nestane. Iako mi Krleža ne izgleda kao da će ikad nestati. Zapravo, trebaju mi dva takva lika, no ipak na različitom stupnju gubitništva u odnosu na ovu hrid na koju su se nasukali. I onda ću jednostavno, kružeći spiralno oko ove teme gubitništva stvar idejno koncipirati tako da ovu jednu temu stalno pratim njom samom. A ova dvojica, narator i njegov compadre po gubitništvu, nosit će u sebi kopije te osnovne teme koju će gradirati oko stupa bjelokosnog, Glenna Goulda. On bi bio prvi glas, narator bi bio sjena prvoga glasa, Wertheimer treći glas, to jest druga sjena. Idealno je da se upoznaju tijekom studija, iako mi propadamo puno ranije, oni istinski talentirani već sa sedam, osam godina, ostali do puberteta: hormoni ulijeću u već ispražnjene, šuplje glave. I da dva prijatelja nakon što čuju Goulda – što se još nikad nije dogodilo, ali baš zato – odustanu od sviranja i svaki krene drugim pravcem, ali malčice ofuren. Više ili manje spržen, zapravo. No da bi struktura moga *Gubitinka* slijedila glazbenu strukturu, sva trojica prijatelja moraju moći odigrati dvostruke uloge. Pa će mi Wertheimer biti najtalentiraniji pijanist, osim Goulda, a i narator će biti sivi sokol. Dok je Gould, osim što je sokol nad sokolima, ujedno i čudovište. Narator se izruguje Wertheimeru, bajoslovnom bogatašu i ujedno tvrdici, zatim sebi jer nikada neće završiti studiju o Gouldu i jer je prestao svirati klavir ima deset godina - čak ga je i poklonio, jer ga, shvaćate, nije *mogao* prodati. Perfekcionizam, kao osnovna tema *Gubitnika*, na koncu se izvrće kao rukavica ili čarapa, i tamo gdje je Gould uporan ili jednostavno siguran, ova dvojica to nisu. Perfekcionizam se pojavljuje u svom invertiranom izdanju kao gorak, mizantropičan pogled na svijet i sebe. Jednog moram ubiti: Wertheimer se objesi u neposrednom susjedstvu bogata imanja svoje sestre u Švicarskoj, kamo se preselila nakon udaje i tako "izdala" brata. Sve ću garnirati opaskama tipa da je virtuozna svirka XY u duhovnom smislu bila tako jadna da mi se kao rezultat slušanja iste bijedne gimnastike po klaviru u ušima pojavio višak masti. I da to nisu osjećaji nego trgovanje razočaranjem. Dok je Gould radio stvari drukčije. Sve stvari je radio drukčije, čak se neće ni ubiti, nego će umrijeti prirodnom smrću, od izljeva krvi u mozak. Sva trojica moraju patiti od mesijanskog kompleksa, Gould osobito. Ova "donja" dvojica moraju u sebi imati eho Petrove izdaje Isusa iz dvorišta, "sjedi, jedan!" stav prema samima sebi. Poimanje svega mora im biti prožeto spoznajom o posvemašnjem diletantizmu, o traženju spomenice za njega. A cijele ću blokove radnje smjestiti u Salzburg, čiji kapacitet za odvratnost, sa svojim izgledom stambene bombonijere za idiote, u kombinaciji s predalpskom klimom koja prirodno proizvodi tupane, smatram idealnim za ovakvu fabulu bez fabule. Za ovaj katekizam iz odustajanja. To, jel'te Krleža, mora biti dobra knjiga? I znaš što, stari? Andy je ovdje totalno bez veze, slažem se.

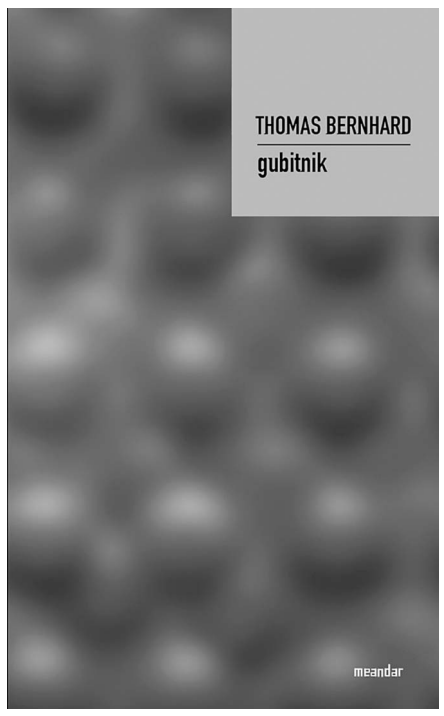

Poimanje svega mora im biti prožeto spoznajom o posvemašnjem diletantizmu, o traženju spomenice za njega. A cijele ću blokove radnje smjestiti u Salzburg, čiji kapacitet za odvratnost, sa svojim izgledom stambene bombonjere za idiote, u kombinaciji s predalpskom klimom koja prirodno proizvodi tupane, smatram idealnim za ovakvu fabulu bez fabule

Druga strana istine

Joško Žanić

Cijenjeni njemački filolog u ovoj knjizi zastupa stajalište da, s obzirom na to da se najčešće laže upravo jezikom, laž definitivno spada u domenu lingvističkog razmatranja, te na problem laži primjenjuje aparaturu tek propupale lingvistike/semantike teksta

Harald Weinrich, *Lingvistika laži*, s njemačkog preveo Andy Jelčić; Algoritam, Zagreb, 2005.

Problem biti istine jedan je od središnjih filozofijskih problema. Aristotel je u dijelu svoga logičkog spisa *Organon* pod nazivom *O tumačenju* (*Peri hermeneias*) dao klasičnu odredbu: sama riječ nikad ne može biti niti istinita niti lažna, nego istinito i lažno postoje u sastavljanju i podjeli (*synthesis kai diairesis*), te je iznašao *apofantički logos*, nasuprot retoričkome i poetičkome, kao onaj koji može biti istinit ili lažan. U suvremenoj filozofiji, s onu stranu Heideggerova famozna izvođenja biti istine iz etimologije grčke riječi za istinu, *aletheia*, gdje bi istina bila neskrivenost, otkritost bića (grč. *lanthano/letho* = biti skriven), posebna pozornost tome problemu bila je posvećena u analitičkoj filozofiji jezika.

Nije moguća opća odredba istine

Russell (*Problemi filozofije*) izražava stvar jasno i jednostavno: istina i neistina svojstva su sudova/tvrdnji, a ovise o nečemu što je izvan tvrdnje. Između dvije najpoznatije teorije istine, teorije korespondencije, koja smatra da se istina sastoji u skladu s činjenicom, i teorije koherencije, koja smatra da se ona sastoji u kompatibilnosti s ostalim tvrdnjama na koje pristajemo, Russell se odlučuje za prvu, jer nema dokaza da može postojati samo jedan koherentan sistem tvrdnji.

Veliki logičar A. Tarski došao je, nadovezujući se na Russellovo rješenje paradoksa Lažljivac ("Ja lažem"/"Ova rečenica je lažna") putem hijerarhije logičkih tipova, do ključnog i pesimističnog zaključka: nije moguća opća odredba istine, jer bi ona – naime nešto što bi bilo "istina-u-svim-jezicima" – dovela upravo do navedenog paradoksa, odnosno logičke antinomije; moguće je odrediti ekstenziju istinosnog predikata samo za neke ograničene jezike, koji imaju status objektnog jezika prema metajeziku u kojem dajemo tu odredbu. Koliko mi je poznato, taj Tarskijev uvid iz tridesetih godina do danas nije dobio ozbiljan odgovor. S druge strane, Tarskijeva teorija istine bila je plodna za filozofa D. Davidsona, koji je razradio utjecajnu (no, ograničenu) semantičku teoriju u kojoj značenje rečenica svodi na njihove uvjete istinitosti (naime, ono što mora biti slučaj u stvarnosti da bi rečenica bila istinita).

Važnu ulogu u filozofiji općenito i filozofiji jezika posebno odigrao je pojam tzv. *analitički istinitog*. Distinkcija analitičkih i sintetičkih sudova vuče u toj svojoj terminološkoj varijanti podrijetlo od Kanta, iako je već prisutna u Humea i Leibniza, a u pitanje ju je doveo veliki logičar i filozof jezika W. V. O. Quine u svome vrlo utjecajnom tekstu iz pedesetih *Dvije dogme empirizma.* Analitički sudovi mogu se definirati kao oni koji su istiniti samo po svojoj logičkoj formi ili po značenju individualnih riječi koje se u njima rabe i njihovim odnosima ("Kiša ili pada ili ne pada"). Bez obzira na Quineov napad, distinkcija je još u uporabi.

Semantika teksta

Svojevrsnu revoluciju u filozofiji proveo je J. L. Austin kad je pokazao da klasa iskaza koji se mogu karakterizirati kao istiniti ili lažni uopće nije dominantna u jeziku; naprotiv, kako on kaže: *Tvrđenje, opisivanje, itd., jesu* samo dva *naziva za ilokucijske činove, u vrlo velikom broju drugih; među njima, oni nemaju nikakvo posebno mjesto* (*How to Do Things with Words*).

Fenomen laži bio je, kao *mračna strana*, kao Drugost istine, manje tematiziran u povijesti filozofije. Nezaboravno razmatranje posvećuje mu ipak Platon u svome *Sofistu*, kad kao ontologijski uvjet mogućnosti lažnog govora navodi postojanje nebića.

Knjiga cijenjenog njemačkog filologa H. Weinricha *Lingvistika laži* bavi se upravo tim fenomenom, i to s lingvističkog stajališta, kako je vidljivo iz naslova. Radi se zapravo o dužem eseju za koji je autor 1965. dobio prvu nagradu na natječaju "Može li jezik sakriti misli?" Njemačke akademije za jezik i književnost.

Za svakog studenta lingvistike spoj dviju riječi u naslovu bit će izvor stanovitog iznenađenja, jer će se lako prisjetiti da je tijekom svoga studija vrlo rijetko, ako ikad, nailazio na razmatranje istinitog i lažnog; takvo razmatranje uvijek je bilo ostavljeno filozofiji jezika, dok se lingvistika bavila jezičnim sustavom *interno*. No, Weinrich u ovoj knjizi zastupa stajalište kako, s obzirom na to da se najčešće laže upravo jezikom, laž definitivno spada u domenu lingvističkog razmatranja, te na problem laži primjenjuje aparaturu tek propupale lingvistike/semantike teksta. Osnovna je postavka semantike teksta, nasuprot semantici riječi, prema Weinrichu u tome što se riječi moraju promatrati kao pripadne rečenicama, tekstovima i situacijama. Tek u *kontekstu* široko, neodređeno, društveno i apstraktno *značenje* biva određeno do ograničenog, preciznog, pojedinačnog i konkretnog *mnijenja*, a sve što se može reći o semantici skupljeno je oko ta dva pola.

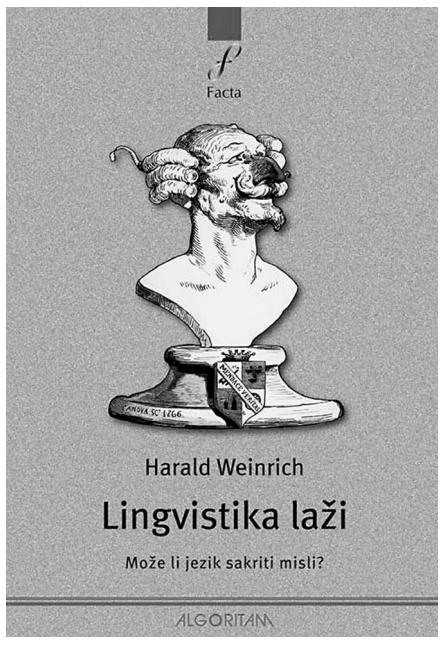

Weinrich brani prirodni jezik pred shvaćanjem da je lažljiv i zavodljiv te da mora biti zamijenjen umjetnim jezikom logike i matematike kao medijem čistog logosa, tvrdeći kako riječi ne iskrivljuju misao upravo zato što nikad ne govorimo izdvojenim riječima, nego rečenicama i tekstovima, gdje se riječi međusobno razgraničuju i ograničuju. S druge pak strane, znanstveni pojmovi i nisu drugo doli riječi kontekstom definicije pomaknute od pola značenja prema polu mnijenja – oni su oštriji od izdvojenih riječi, ali maglovitiji od većine svakodnevnih izraza u tekstovima i situacijama.

Asertivni morfem

Istinu i laž Weinrich prvenstveno veže, što je i za očekivati, uz rečenice. Nasuprot Augustinu, koji je u svojoj klasičnoj odredbi laži ustvrdio kako je ona iskaz s namjerom prijevare, Weinrich tvrdi kako je za lingvistiku lažna ona rečenica koja se u svemu poklapa s istinitom, osim po riječi "ne" (uputno bi onda bilo razlikovati *neistinito*, koje bi pripadalo semantici, i *lažno*, koje bi pripadalo pragmatici, no tu distinkciju autor ne povlači). S tvrdnjom da je jedna od stvari koja jezični iskaz čini rečenicom *asertivni morfem* da/ne, autor ulazi na vrlo složen i sklizak teren.

Pitanje *znaka tvrdnje* (*assertion sign/ Urteilstrich*) bilo je vrlo važno u filozofiji jezika. Za Fregea, on služi tome da razlikuje tvrdnju od pretpostavke, te znači afirmaciju istinitosti pretpostavke. Wittgenstein mu kontrira napomenom da tvrdnja nikako ne može sama o sebi izreći da je istinita, te je "Fregeov znak tvrdnje logički posve bez značenja" (*Tractatus*, 4.442). Mislim da je to ispravno shvaćanje. Osobito je problematično govoriti o asertivnom *morfemu,* jer se on očito razlikuje od ostalih morfema u jeziku, koji su linearne jedinice (pa i onda kad se ne očituju na planu izraza – tzv. morfem s nultim morfom). Eventualno bi mogla biti riječ o nekakvu meta-morfemu. U svakom slučaju, pitanje o tome što znači tvrditi čini se da više pripada sferi pragmatike i okolnostima izričaja, nego sferi semantike.

Kako god bilo, Weinrich veže asertivni morfem, nasuprot logičkoj tradiciji, uz govornu situaciju, te kaže: "(...) u konačnici se laž uvijek odnosi na da ili ne". Ipak, nekoliko poglavlja ranije on ustvrđuje kako i riječi mogu lagati, ako su prikladno kontekstualizirane, naime da je riječ o lažljivim pojmovima, vezanima uz neku ideologiju (poput sintagme "krv i tlo"). Ipak, smatram da je u tom slučaju riječ o fragmentima retorike ispod koje leži ideologija koja se ipak mora javiti u formi rečenica/tvrdnji. Stoga je i ovdje, čini se, ispravna Wittgensteinova korekcija Fregea kako se tvrdnje fundamentalno razlikuju od imena koja se u njima javljaju, jer tek one imaju smisao, naime tvrde da nešto "jest-tako-i-tako" (te se stoga samo u pogledu njih može pitati o istinitosti).

Weinrich brani prirodni jezik pred shvaćanjem da je lažljiv i zavodljiv te da mora biti zamijenjen umjetnim jezikom logike i matematike kao medijem čistog logosa, tvrdeći da riječi ne iskrivljuju misao upravo zato što nikad ne govorimo izdvojenim riječima, nego rečenicama i tekstovima, gdje se riječi međusobno razgraničuju i ograničuju

U ironiji nema inherentne laži

Weinrich također razmatra pitanje laži u slučaju metafore, ironije i književnosti. Nasuprot tradiciji koja je metafori predbacila lažljivost, Weinrich smatra da u njoj nema nikakve inherentne laži te da "se metaforama možemo izraziti jednako jasno i oštro kao i svim drugim riječima". Štoviše, "ne samo da se bez metafora ne može pisati, bez njih se ne može ni razmišljati" (što su istaknuli i Derrida i kognitivna lingvistika). Ironija, pak, koja je promijenila svoj status sa Sokratom, uvijek nosi ironijski signal, kao što i književnost samu sebe označava kao književnost; ni jedna ni druga ne mogu se, smatra Weinrich, poistovjetiti s laži. Ovdje Weinrich nastupa dekonstrukcionistički prema filozofijskome diskursu koji jezik filozofije smatra jezikom zbiljskog, a jezik književnosti jezikom nezbiljskog.

Platon je u *Državi* zastupao korisnu laž, naime takvu koja ima za svrhu dobrobit polisa (što je Popper u *Otvorenome društvu* nazvao običnom propagandom). Na drugoj strani Kant, u svome formalističkom rigorizmu, nije mogao dopustiti laž ni pod kojim okolnostima (*O tobožnjem pravu da se laže iz ljubavi prema ljudima*). Taj moralni horizont pitanja o laži leži pretežno izvan dohvata ove knjige. Jasno, to nije prigovor, jer se u njoj radi o *lingvistici* laži. Ono što bi mogao biti prigovor jest neuvažavanje uvida posebice Tarskog i Platona iz *Sofista*, iako se Weinrich referira i na logiku i na Platona. Svejedno, radi se o poticajnoj knjižici koja će dobro doći svakome tko se interesira za filozofiju jezika, lingvistiku, semiotiku, epistemologiju i srodna područja.

Hladni laički ideal u doba vrelih identiteta

Krešimir Petković

Ako vam u "zajednici" ponekad više smrdi nego što vam je toplo, možemo vam najiskrenije preporučiti ovaj dokument gorljivoga francuskog republikanskog duha koji nudi recept suživota i dosljedno izvedenu poziciju laicizma unutar postojećih državnih granica

Henri Peña-Ruiz, *Što je laičnost?*; s francuskoga prevela Vesna Pavković, pogovor Predrag Matvejević; Politička kultura, Zagreb, 2004.

U Hrvatskoj se riječ laik najčešće upotrebljava u značenju nestručnjaka ili svjetovnog čovjeka nasuprot crkvenjaku. S obzirom na to da je u Francuskoj laičnost jedno od konstitutivnih načela Republike, istaknuto već u prvome članku ustava, može se naslutiti kako nam iskustvo svakodnevne upotrebe neće biti od velike pomoći u dešifriranju njezina značenja u ovoj knjizi.

Naime, francuski filozof Henri Peña-Ruiz u određenju pojma laičnosti otišao je nekoliko svjetlosnih godina dalje od komunikacije u hrvatskoj svakodnevici. Za njega je laičnost grandiozni republikanski ideal kojime se može riješiti problem suživota ljudi koji zastupaju različite duhovne opcije (vjernici raznih vjeroispovijesti, ateisti i agnostici), a moraju zajednički živjeti na istome prostoru. Etimološki, laičnost dolazi od grč. *laos* = puk, narod, a laik označava čovjeka iz naroda koji po ničemu nije privilegiran u odnosu na svoje sunarodnjake. Laičnost, ideal koji temelje ima u političkoj povijesti Francuske, ali je prema mišljenju Peñe-Ruiza univerzalno primjenjiv, obuhvaća tri načela: 1. slobodu savjesti svih građana i autonomiju njihove privatne sfere; 2. potpunu jednakost građana koji zastupaju različite duhovne opcije; 3. nekonfesionalnost javne sfere koja ne smije privilegirati ni jednu od duhovnih opcija. Rješenje laičnosti jest jednostavno u tome da se sve partikularnosti koje mogu ugroziti državno zajedništvo potisnu u privatnu sferu što znači da ni jedan državljanin, bez obzira na vjeru koju prakticira, ne smije biti ni privilegiran ni zakinut.

Razdvajanje crkve i države

Kako je ispovijedanje vjere stvar nekih, a ne svih građana, laičnost zahtijeva odvajanje institucionalizirane religije od države. Crkvena uzurpacija javne sfere i pokušaj regulacije života svih diskriminiraju zastupnike drugih duhovnih opcija: pripadnike ostalih vjera, ateiste i agnostike. No, laičnost nije napad na crkvu, već dvostruko oslobođenje koje pogoduje i državi i crkvi. Peña-Ruiz pokazuje kako brak crkve i države čini loše i jednoj i drugoj. Crkva teokratskim pretenzijama gubi duhovnu vjerodostojnost, a svjetovna se vlast vladara posvećenjem izuzima od bilo kakve kritike podanika i obično pretvara u brutalnu despociju. Inkvizicija i *Index librorum prohibitorum*, nametanje šerijata kao zakona za cijelo društveno tijelo i židovska koncepcija izabranog naroda, koja se dandanas očituje u diskriminaciji arapskih građana u Izraelu, zapravo su najveći neprijatelji integritetu samih vjera. Tako laičnost nije nikakav militantni ateizam staljinističkog tipa, kojega se Peña-Ruiz gnuša jednako kao i klerikalizma, već oslobađanje vjere njezinim smještanjem u privatnu sferu, po modelu za koji se utemeljenje može naći i u svetim spisima ("Podajte dakle caru carevo, a Bogu Božje" Matej 22, 17-21). Crkva, dakako, ima pravo istupati u javnosti kao i svi građani, ali nema pravo tražiti za sebe privilegij odlučivanja o javnim stvarima.

Laicizacija obrazovanja

Ključno mjesto u laičkom projektu ima javna škola. Ona je organska institucija Republike koja treba osloboditi mlade od paternalizma i odgajati njihov kritički duh. Ona treba biti mjesto izuzeto od manipulativnih pritisaka vjerske, političke ili reklamne prirode. Njezina je svrha stjecanje znanja i kritičke racionalnosti, a ne usađivanje vjerovanja. Zato laička javna škola, ako želi razviti slobodu mišljenja treba biti ne antireligiozna, nego areligiozna.

U raspravi o laičnosti Peña-Ruiz nije ostao isključivo na razini političko-filozofijskih apstrakcija, već je iznijeta načela primijenio u rješavanju konkretnih problema današnjice. Laičnost tako zahtijeva da se u školama poučava Darwinova teorija evolucije, bez ikakvih ustupaka kreacionističkim besmislicama, dok se gradivo o religijama treba predavati objektivno, kao dio svjetske baštine i civilizacijska činjenica, a ne prozelitistički, kao emanacija apsolutne istine, jer vjeronauku nije mjesto u javnoj školi nego u crkvi. U javnoj se školi također ne smiju nositi očiti vjerski simboli, jer time ona postaje "zatvoreno polje sukoba koje reproducira sukobe odraslih". U njoj nema mjesta ni feredžama, ni raspelima na zidu. Veo kojeg nose muslimanske žene, doveden do krajnosti u *burki* afganistanskih žena, ne smije se banalizirati. On znači podređen položaj žene i u sukobu je s laičnošću koja podrazumijeva jednakost svih građana bez obzira na spol. Poštivanje nekih kultura, smatra Peña-Ruiz, ne znači bespogovorno prihvaćanje svega što one sadrže kao normativnog ideala. Spominjanje kršćanstva u *Ustavnom ugovoru* EU također je neprihvatljiv klerikalistički pritisak koji diskriminira druge duhovne opcije, pa mu nema mjesta u dokumentu normativne snage.

Na kraju, legitimno je pravo Salmana Rushdieja i Michela Houellebecqa rugati se islamu, ali i drugih da se rugaju njihovim djelima (ali ne i da im prijete smrću).

Kako, onda, izgleda Hrvatska sagledana kroz normativne naočale koje nudi knjiga *Što je laičnost?*. Ukratko, (stari) *Zlikavci* s likom pedofilskog vjeroučitelja legitimni su, jednako kao i pamfleti Crkve protiv umjetne oplodnje i pobačaja, kampanje protiv kondoma i sl. No, primjenu zasada francuskog republikanizma ne bi izdržale brojne odredbe četiriju ugovora Hrvatske i Svete Stolice ratificiranih 1997. i 1998. Nastava vjeronauka u javnim školama, pogotovo u osnovnima, koje ne nude alternativu, ne bi prošla. Treba, ipak, napomenuti kako laički ideal nije potpuno ostvaren – nigdje. Primjerice, u Njemačkoj crkve imaju javnopravni status, a čak ni sama *Marianne* ne odgovara potpuno laičkom idealu, jer je u javnim školama nekih francuskih departmana potrebna pisana molba za izuzeće s vjeronauka.

Laičnost pred izazovima vremena

Na kraju se možemo upitati koliko dileme laičnosti imaju smisla u suvremenome svijetu u kojemu su i država i crkva pomalo posustale pred tržištem, a mnogi marginalizirani se okreću vjerskom fanatizmu? Peña-Ruiz je svjestan problema i kao odgovor nudi više laičnosti. Laičnost se ne smije svesti na minimalni mehanizam za upravljanje vjerskim pluralizmom, niti se javna sfera zajedništva može svesti na kompromis iscjepkanih komunitarizama. Također, kako laičnost ne bi ostala krhki ideal, potreban joj je socijalni supstrat: socijalna jednakost i socijalna pravednost. Iako radikalan u razdvajanju javne i privatne sfere kada su posrijedi duhovne opcije, Peña-Ruiz nije tako dosljedan kada je u pitanju razdvajanje države i tržišne ekonomije. On zagovara državnu intervenciju u tržišnu utakmicu u obliku jakih radničkih prava, progresivnog oporezivanja i socijalnih davanja, jer smatra kako će bez socijalne pravednosti grandiozni projekt laičnosti ostati mrtvo slovo na papiru, dok će u deregulirano "kapitalističkoj džungli" zatvaranje u različitosti i apartheidizacija samo jačati.

Rješenje laičnosti je jednostavno u tome da se sve partikularnosti koje mogu ugroziti državno zajedništvo potisnu u privatnu sferu što znači da ni jedan državljanin, bez obzira na vjeru koju prakticira, ne smije biti ni privilegiran ni zakinut

Knjizi se može spočitati dvojbenost privlačnosti laičkog ideala. Koga republikanski etos danas može "erotizirati", osim možda malu skupinu intelektualaca? Kakve šanse on ima spram primordijalnih identiteta krvi, tla i *famiglie*, s jedne strane, i spram uzbudljivosti i dinamike tržišne utakmice, s druge strane? Hladna i apstraktna pravna država ne stoji najbolje naspram jasne topline zajednice, niti spram čari profita. Također, samorazumijevanje mnogih vjernika koje uključuje manihejski pogled na svijet, u kojem se dobri križari bore protiv Zla, ne upućuje da će se vjernici skromno zadovoljiti privatnim statusom svoje religije koji im nudi laičnost.

Ako se ipak ne snalazite u svijetu potrošačkog društva, ako niste raspoloženi za neodgovorno dizanje kredita, ako vam orgije žutila u novinama ne leže najbolje ili vam u zajednici ponekad više smrdi nego što vam je toplo, možemo vam najiskrenije preporučiti ovaj dokument gorljivoga francuskog republikanskog duha koji nudi recept suživota i dosljedno izvedenu poziciju laicizma unutar postojećih državnih granica. Usto, knjiga *Što je laičnost?*, koja sadržava i kratak pogovor Predraga Matvejevića, može poslužiti kao odličan uvod u jedan od aspekata suvremene političke rasprave ne samo u Francuskoj nego i u Europi.

Što čitati nakon Interlibera

Priredila Katarina Luketić

Izbor važnih izdanja predstavljenih na ovogodišnjem Interliberu

Iznimna zavičajna lirika

Boris Dežulović, *Pjesme iz Lore*, Durieux, Zagreb, 2005.

Pjesme iz Lore Borisa Dežulovića iznimna su zbirka u suvremenom hrvatskom pjesništvu, zbirka koja nema uzora, niti ikakva prepoznatljiva poetičkog okruženja u koje bi se mogla smjestiti. Riječ je o "zavičajnoj lirici" koja je pisana iz vizure Zla, vizure ratnog zločinca i onoga tko je devedesetih, navodno u ime nacionalnih interesa, zatvarao, mučio i ubijao ljude druge vjere, druge nacije, drugog svjetonazora. Umjesto epifanijskog opjevavanja slave i ljepote domovine ili bildanja nacionalnoga bića poput onoga u *trash* zbirci domoljubne poezije iz devedesetih *U tom strašnom času*, Dežulovića zanima onaj *istinskiji* domovinski subjekt, nakaradna patriotska svijest koja vlastite zločine opravdava nekim višim ciljevima. Odnosno, kako sam autor objašnjava: "Pustio sam Zlo da pjeva svojim riječima. Lora je samo sinonim za Zlo pred kojim smo zatvarali oči i spuštali rolete. Pjesme stoga nisu samo iz Lore i o Lori već pokušaj seciranja mentaliteta koji je Loru učinio mogućom."

Poetizacija odrastanja

Stanko Andrić, *Simurg*, Durieux, Zagreb, 2005.

Uz Dežulovićeve *Pjesme iz Lore* nakladnička kuća Durieux na ovogodišnjem je Interliberu predstavila i autobiografski roman *Simurg* Stanka Andrića. Prvi dio toga romana objavljen je 2003. u Austriji u dvojezičnom, njemačko-hrvatskom izdaju, a sada je dostupan u cjelini domaćoj publici. Nasljeđujući poetiku Brune Schulza i Danila Kiša, kako se naglašava na koricama knjige, Stanko Andrić je dao "šaroliku sliku Slavonije, u kojoj su svoje mjesto našle i bake, krave ('neusporedive krave, zdepasti anđeli čuvari našeg djetinjstva!'), te biblioteka župnika". Satkana od poetiziranih detalja svakodnevice djetinjstva na tragu onoga kako je u *Dućanima cimetne boje* Schulz opisao svoj rodni grad u zabiti Ukrajine, Andrićeva je proza odmaknuta od modela književnog realiteta koji je dominantan u suvremenoj hrvatskoj književnosti, te od modela klasičnoga romana o odrastanju. Roman je protkan i pasažima ranih autorovih historiografskih istraživanja i dubinskog interesa za lokalnu povijest, pa će zasigurno naići na dobar odjek među poklonicima eruditske i u kulturnu tradiciju dubinski ukorijenjene proze ovog autora.

Jake prozne snage

Tatjana Gromača, *Bijele vrane, priče iz Istre*, Marinko Koščec, *To malo pijeska na dlanu*, Tomislav Zajec, *Ljudožderi*, sve u izdanju Profila, Zagreb, 2005.

Nakladnička kuća Profil nastavlja s konceptom okupljanja mlađih hrvatskih autora, pa je tako na Interliberu predstavljeno – osim medijski razvikanih izdanja poput Štulićeve biografije *Fantom slobode* autora Hrvoja Horvata i *Života na visokoj peti* Lane Biondić – i nekoliko novih zanimljivih proza autora poput Tatjane Gromače, Marinka Koščeca i Tomislava Zajeca, a najavljuju se uskoro i romani Gordana Nuhanovića i Ivice Prtenjače. Knjiga *Bijele vrane* Tatjane Gromače sadrži dokumentarne tekstove, dijelom putopisnog karaktera, objavljivane proteklih godina u *Feral Tribuneu*, kroz koje se otkriva lice jedne druge Istre, Istre kakvu zaobilaze mainstream mediji i koja je istisnuta iz predodžbi o hrvatskom turističkom raju. Junaci Gromačine proze nisu tako lokalni poduzetnici ili vlasnici luksuzno adaptiranih seoskih kuća, već ophodari pruga, radnici na deponiju, berači šparoga, kinooperateri...

Roman *To malo pijeska na dlanu* Marinka Koščeca prati, kako piše urednik knjige i zasebne Profilove biblioteke Velimir Visković, "dominantno ljubavnu priču likovne umjetnice i korektora u izdavačkoj kući", pri čemu se u tekstu prepoznaju "i elementi romana odrastanja i obiteljskog romana", a "događanja su locirana u prepoznatljiv društveni i duhovni kontekst Hrvatske tijekom posljednjih desetljeća, oslikan pretežito satirički".

Tomislav Zajec, produktivni i nagrađivani mlađi dramski pisac, u romanu *Ljudožderi* kroz ulančavanje priča ispripovijedao je živote nekoliko zagrebačkih obitelji koje su na stanovit način povezane jedna s drugom. Ulažući u predstavljanje suvremenih domaćih autora Profil je uspio okupiti gotovo cijelu jednu scenu vrlo dobrih prozaika, te afirmirati često nedovoljno poznate autore. A to je, smatramo, najbolje izdavačko i uredničko ulaganje, najbolji način da se *korisno* potroši novac zarađen prodajom populističkih biografija ili romana iz tobože glamuroznog zagrebačkog miljea.

Novi roman vrsnog prozaika

Dževad Karahasan, *Noćno vijeće*, Profil, Zagreb, 2005.

Među Profilovim književnim novitetima našao se i novi roman Dževada Karahasana, bosanskohercegovačkog autora, godinama nastanjenog u Austriji i dobro poznatog u Hrvatskoj, s obzirom na to da su njegovi romani i odlične zbirke eseja tijekom posljednjih desetak godina premijerno objavljivani u Durieuxu i Antibarbarusu. Njegov novi roman *Noćno vijeće* lociran je u grad Foču u istočnoj Bosni u godinu 1991. prije početka tamošnjeg međunacionalnog sukoba, a sudeći prema najavama autor je ostao vjeran svojoj poetici istančane psihologizacije i višeslojne naracije.

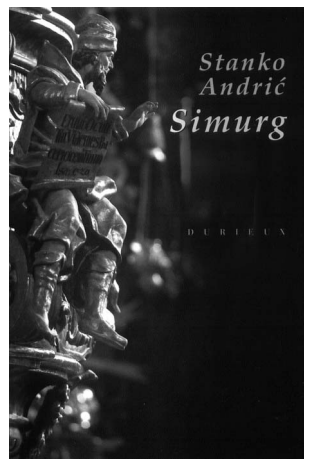

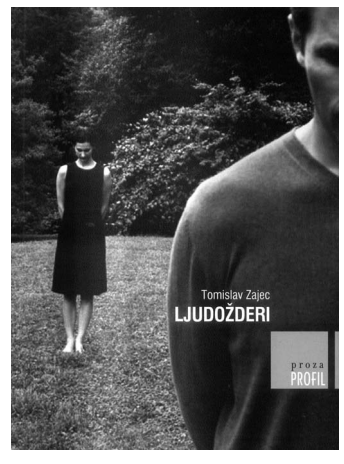

Epistolarni roman o Srebrenici

Nura Bazdulj-Hubijar, *Kad je bio juli*, VBZ, Zagreb, 2005.

Da su bosanskohercegovački pisci posljednjih desetak godina tražena književna roba na hrvatskom tržištu, potvrđuje i Nura Bazdulj-Hubijar, ovogodišnja pobjednica VBZ-ova natječaja za najbolji neobjavljeni rukopis. Ime dobitnice proglašeno je na Interliberu, a njezin roman *Kad je bio juli* prodavao se prošloga tjedna i na kioscima uz *Večernji list*. Inače, Nura Bazdulj-Hubijar nije sasvim nepoznata ovdašnjoj publici, s obzirom na to da je prije nekoliko godina u suizdanju sarajevskog Buybooka i zagrebačke Frakture objavljena njezina zbirka priča *Nevjestinski ponor*, koja nije imala jačeg odjeka. *Kad je bio juli* epistolarni je roman pisan iz perspektive dječaka Mirze koji u pismima mrtvom ocu opisuje ono što se 1995. događalo u Srebrenici. Razloge zašto je upravo rukopis Nure Bazdulj-Hubijar ocijenjen najboljim, objašnjava i slijedeći citat s korica: "Originalnim jezikom, svojevrsnim križancem istočnobosanskoga idioma i pripovjedačeva privatnog govora, ispisana je iznimna i dirljiva priča, lišena odioznosti i mitomanije. Bez ikakva referentnog okvira, kratki roman *Kad je bio juli* samosvojan je u izrazu, emancipiran od usporedbi, samostalan i inventivan glas Literature kao odgovor na demone vremena i svijeta koje svjedoči." Uistinu će biti zanimljivo vidjeti na kakav će čitateljski i kritičarski odjek naići roman dobitnice VBZ-ove nagrade; hoće li se po čitanosti pridružiti ili nadmašiti romane *Živi i mrtvi* Josipa Mlakića, *Wonderland* Marinka Koščeca, Escajg Jelene Marković nagrađene 2002. i 2003., ili će pak poput prošlogodišnjeg dobitnika romana *Koljivo* Davora Spišića nedugo po objavljivanju pasti u zaborav.

Novi prijevod Saida

Edward W. Said, *Od Osla do Iraka*, s engleskoga preveo Petar Vujačić; VBZ, Zagreb, 2005.

Nakon prijevoda studije *Krivotvorenja islama*, u izdanju VBZ-a izašla je i druga u nizu najavljenih knjiga Edwarda W. Saida naslovljena *Od Osla do Iraka*. Riječ je o tekstovima koje je ovaj izvanredni esejist i teoretičar, žestoko angažirani intelektualac, te jedan od najutjecajnijih i najsamosvojnijih mislilaca u današnjem vremenu, ispisivao u razdoblju od prosinca 2000. do srpnja 2003. godine, dakle od *početka druge intifade i Clintonova neuspjeha*, preko *11. rujna, rata protiv terora, nove invazije Zapadne obale i Gaze*, do događaja oko *Izraela, Iraka i Sjedinjenih Država* (kako glase naslovi većih tematskih cjelina u knjizi). Kako stoji u predgovoru izdanju, "ti eseji otkrivaju kako je Said, posljednjih godina života, neprekidno istraživao tri teme: žurnu potrebu da svijetu (a osobito Amerikancima) objavi istinu o izraelskom odnosu prema Palestincima; istovremena hitnja da Palestince i sve druge Arape natjera da priznaju i prihvate Izrael kao stvarnost te s Izraelcima, osobito izraelskom oporbom, započnu dijalog; i svoju dužnost da progovori otvoreno o nedostacima arapskog vodstva."

Ispod Frakturina čekića

Monika Maron, *Animal triste*, prevela s njemačkoga Latica Bilopavlović; Ralf Rothmann, *Vrućina*, prevela s njemačkoga Sandra Markota Sever; Per Olov Enquist, *Posjet kraljeva liječnika*, prevela sa švedskog Željka Černok; Lawrence Norfolk, *Lempriereov rječnik*, prevela s engleskog Mirna Čubranić; sve u izdanju Frakture, Zagreb, 2005.

Što se tiče prijevoda strane književnosti objavljenih uoči Interlibera agilnošću, kvalitetom autora i prijevoda, te hrabrosti da se objavi autore koji su u Hrvatskoj nepoznati dok su u matičnoj kulturi stekli ugledan status, ističe se nakladnička kuća Fraktura. Među njihovim novim izdanjima zabilježit ćemo roman *Animal triste* njemačke autorice Monike Maron koja svoja djela nije mogla objavljivati u Istočnoj

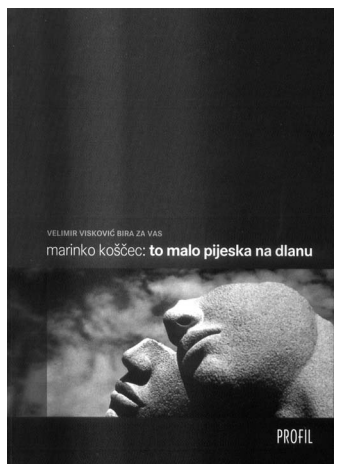

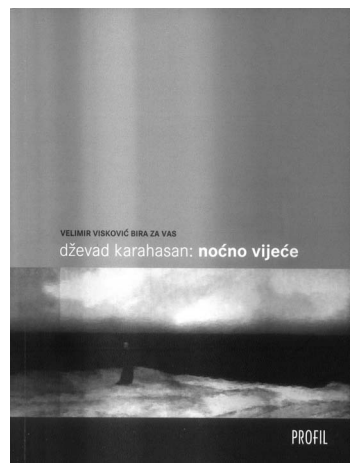

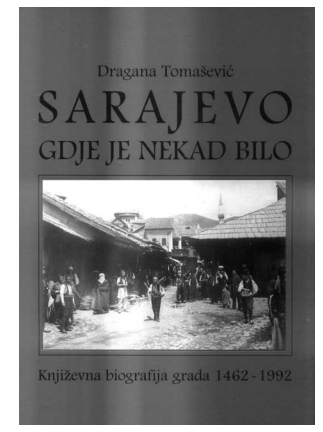

Njemačkoj, a kad se 1988. preselila u Zapadnu Njemačku postigla je velik uspjeh. Roman *Animal triste* odvija se 1990. godine, i u njemu pratimo ljubavnu priču paleontologinje iz istočnog Berlina koja "u previranjima njemačkog ujedinjenja, zaziva ljubav kao posljednju anarhičnu silu koja daje smisao i koja se ne obazire ni na kakav red, nego gradi svoj vlastiti". Ljepotu urbane svakodnevice Berlina opisuje i Ralf Rothmann u romanu *Vrućina*, autor za kojega kritičari tvrde da je "na najboljem putu da postane klasik suvremene njemačke književnosti". Na kraju, tu su još i dva povijesna romana – prvi, jednog od najpoznatijih suvremenih švedskih pisaca, Pera Olova Enquista *Posjet kraljeva liječnika* koji se odvija krajem 18. stoljeća na dvoru danskog kralja, te drugi, engleskog pisca Lawrencea Norfolka *Lemprierov rječnik*, smješten u vrijeme Francuske revolucije.

Hommage gradu

***Sarajevo gdje je nekad bilo, Književna biografija grada 1462-1992.*, uredila Dragana Tomašević; suizdanje Buybook, Sarajevo, i biblioteka Feral Tribune, Kultura & Rasvjeta, Split, 2005.**

Sarajevo gdje je nekad bilo opsežna je i bogato ilustrirana književna biografija o gradu koju je uredila Dragana Tomašević, a zajednički objavili sarajevski Buybook i splitski Feral Tribune. Riječ je o zbirci raznorodnih – književnih, putopisnih, kulturoloških, političkih... tekstova koji su u razdoblju od 1462. do 1992. godine ispisivali mnogobrojni autori. Knjigu otvara pjesma Alije Hafizovića *Sarajevo, ljubavi moja*, poznatija u legendarnoj izvedbi Kemala Montena (čija je zbirka pjesma u izdanju kuće Zoro također predstavljena na sajmu), a ova bogata riznica skupljena u slavu jednoga grada sadrži primjerice tekstove Isa-bega Ishakovića, Evlije Čelebija, Eugena Savojskog, fra Ivana Jukića, Matije Mažuranića, Ive Andrića, Meše Selimovića, Zuke Džumhura, Abdulaha Sidrana, Ivana Kordića, Dževada Karahasana, Feride Duraković itd., a tu su i narodne pjesme, legende, pjesme nepoznatih derviša i slično. Taj bogati pisani materijal, kao i mnoštvo ilustracija, fotografija i crteža svjedoče o osobitu sarajevskom mikrokozmosu, o kulturološkom specifikumu jednoga grada. Riječima urednice izdanja Dragane Tomašević: "Ova knjiga pokušava dati odgovor na jedno temeljno pitanje: zašto je Sarajevo ostavilo tako dubok dojam na skoro sve velike autore jednog jezika". Uistinu, gotovo nijedan drugi grad na našem širem prostoru nije imao takvu karizmatsku privlačnost, tako magnetičnu fizionomiju kao Sarajevo, a ova je knjiga pravi hommage takvoj neponovljivosti.

Kineski Don Quijote

Grozdana Cvitan

Novi naslov nezaobilaznog autora koji zna naći pravu mjeru da bi zapadnom čitatelju ponudio štivo koje ga iz kineske vizure obavještava o životu velike i zanimljive zemlje, ali ne zaboravljajući elementu egzotike dodati neke vertikale ili usporednice zapadnog života

Dai Sijie, *Kompleks suca Dija*; s francuskogA prevela Gordana V. Popović; Profil, Zagreb, 2004.

Kad se pojavi netko kao Dai Sijie, nije neuputno pitati se sviđaju li nam se njegove knjige zbog načina na koji ih piše ili zbog onog o čemu one govore. Naime, pisac koji je osamdesetih godina napustio Kinu i danas od književnosti i filmskog stvaralaštva živi u Francuskoj – piše na francuskom jeziku, ali piše Kinu koju je upoznao, kojoj se vraća i koja itekako zanima njegove čitatelje. Nakon prvog romana i ujedno golemog međunarodnog uspjeha – *Balzac i kineska Mala Krojačica* – roman *Kompleks suca Dija* imao je preporuku prve uspješnice i kinesko ime u novom naslovu.

Teško se oteti dojmu da uz svu umješnost Dai Sijiea kao autora, ostaje magična privlačnost Kine kao zemlje o kojoj malo znamo, čiju kulturnu (ali ni ostale) revolucije nismo pretjerano razumjeli, iako smo o njima izvještavani i koje rijetko imamo prigodu upoznati kroz novija književna djela. U tom smislu Dai Sijie je nezaobilazan autor koji zna naći pravu mjeru da bi zapadnom čitatelju ponudio štivo koje ga iz kineske vizure obavještava ponešto o životu velike i zanimljive zemlje, ali ne zaboravljajući elementu egzotike dodati neke vertikale ili usporednice zapadnog života.

U romanu *Kompleks suca Dija* to je psihoanalitičar koji beskrajno poštuje Freuda i Lacana, znanstvenike i mislitelje za koje je malo tko u Kini čuo, a oni koji su čuli znaju da je riječ o ljudima čija djela pripadaju popisima nepoželjne i nedostupne literature. Prave dimenzije toga što znači biti nepoželjan i nedostupan otkriva roman kroz zanimljivu i duhovitu fabulu, punu neočekivanih obrata. U svakom slučaju, on kao da zaustavlja vrijeme koje i na Istoku i na Zapadu zauvijek prolazi, vrijeme u kojem se postavljalo mnogo pitanja o

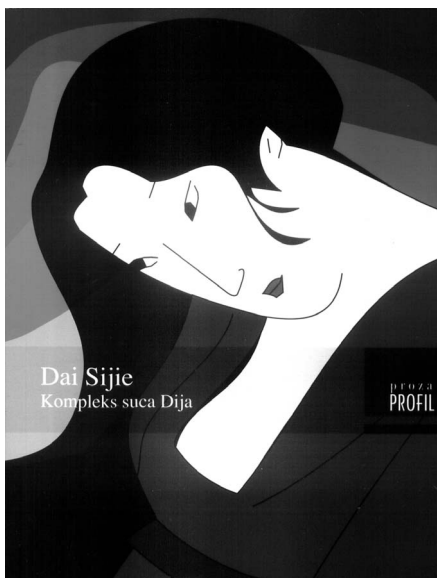

međusobnom nerazumijevanju i još više, nepoznavanju.

U temelju fabule romana *Kompleks suca Dija* jest ljubav, nedostupna dragana i žrtva koju psihoanalitičar poduzima kako bi je spasio od pogibelji u koju je upala. Koliko je to istodobno i želja da se do drage dođe, druga je priča. Ima ponešto od suvremene donkihotovštine u Dai Sijieovu romanu, humora na račun i Zapada i Dalekog istoka kojima se autor (p)osmjehuje, koje razumijeva na simbiotski način dviju kultura, od kojih jedna kanone vuče iz povijesti dok ih druga prakticira takoreći u sadašnjosti. Naime, četrdesetogodišnji psihoanalitičar Muo, u Pariz je na studije stigao 1989., a kad se nakon nekoliko godina vratio u domovinu pokušava svojim novim znanjima fascinirati društvo oko sebe. Analizu "ljudske duše" on podvodi pod tumačenje snova kao razumljiv i zanimljiv način da se novim znanjem okoristi i da ga iskoristi u misiji spašavanja svoje (platonske) ljubavi zatočene u nekom od kineskih radnih ili drukčijih logora, svejedno.

Posudivši od roditelja bicikl i istakavši zastavu svog zanimanja, Muo slijedi zadaću vlastita srca ne bi li u dalekim mjestima i na čudnim sajmovima pronašao rješenje problema koji proizlaze iz njegove zanesenosti, nespretnosti i njegove neuništive volje da ne posustane na svom putu "viteza bez straha i mane". Kineski Don Quijote, znalac ljudske duše, kroz svoje putovanje Kinom susreće brojne pojedince i cijela plemena ili narode, prolazi put koji njegovu autoru i tvorcu omogućava da pokaže inserte iz života Kine, upozori na oblike preodgoja mladih u novijoj kineskoj povijesti, stradanje inteligencije, korumpiranost društva, posebnosti velike zemlje i njezine običaje (od starih do revolucionarnih i postrevolucionarnih). Jednako tako, Muovo nastojanje da zapadna učenja nekritički prakticira u Kini nisu jedino što Kinezi teško mogu razumjeti kod Zapadnjaka. Pokušaj da se iz svega napravi show, od kuhinje do rata, također je ono što prosječni građanin Dalekog Istoka teško razumije, ali ponekad prihvaća usprkos nerazumijevanju. Uostalom, razumiju li zapadnjaci uvijek sami sebe?!

Ipak, ima nešto gdje su sličnosti bliže, gdje ne treba posebno prilagođavanje i gdje je razumijevanje među velikim daljinama postignuto i bez posebnog znanja: to su odnosi u obiteljima, tradicionalna viđenja raznih očeva obitelji koje nije uputno pitati što rade izvan kuće, ali im se nužno obradovati kad se u njoj pojave. Licemjerje je svjetska kategorija umješnosti zajedništva. I nije jedina. Dai Sijie otkrio je ključ za dobro romaneskno štivo i upoznavanje kultura koje voli i na čiji se račun zna smijati.

P.S. Prevoditeljica djela, zadivljena riječju snimiti u smislu skinuti (npr. skinuti odnosno snimiti naočale), smislu koji znaju svi koji su čitali starije hrvatske pisce, ipak se ograničila na taj jedan termin!

Ljudi od papira

Salvador Plascencia

Ulomak eksplozivnog nerealističnog romana 28-godišnjeg američkog književnika, nove velike nade svjetske književnosti. Mehaničke kornjače, razočarani sveci koji se skrivaju u hrvačkim ringovima, žena stvorena od papira i Rita Heyworth, samo su neki od igrača čije se sudbine isprepleću u toj priči o ratu i izgubljenoj ljubavi. *Ljudi od papira* istodobno je priča o imigraciji oca i kćeri te suludo inventivno ponovno osmišljavanje južnokalifornijske mitologije i istraživanje granica fikcije. Djelomice sastavljena od memoara, dijelom od laži, to je knjiga o ranama koje uzrokuju prve ljubavi i oštri predmeti

Ona je stvorena nakon doba rebara i blata. Papinskim dekretom postalo je zabranjeno rađati ljude iz zemlje ili koštane srži. Svi trebaju biti stvoreni tjeranjem i zajahivanjem pod plahtama – osim rijetkih dopuštenih iznimaka bezgrešnih začeća. Jame u kojima se pravila mješavina zatvorene su, a stolovi za rezanje na kojima su se vadila rebra svinjama i kozama, prepiljeni na pola. Iako su redovnici bili odani i poslušni glede grmljavine što dopire iz Rima, tkaninu njihovih halja nije natopila samo sol znoja, nego i suza. Redovnici su spustili svoje teške rukave, sakrili noževe za klanje u vrećevinu svojih certifikata i očistili motike. Zatvorili su sve tvornice, lance na vratima osigurali bravama s vatikanskim grbom i otišli u svetim formacijama. U tri reda, pokorno pognutih lica, zatvarali su oči kada su prelazili preko lokvi kako bi izbjegli svoje neobrijane odraze. Marš se trebao nastaviti sve dok redovnici ne zaborave mjesto na kojemu se nalazi tvornica – što je bio nemoguć zadatak za pleme izvježbano da zapamti ne samo tekstove nego i finu zakrivljenost svake katedrale na koju usput naiđe. I tako su koračali prema jugu do argentinske Ognjene zemlje i natrag na sjever do ledenih vrhova Aljaske, katalogizirajući ptice i raspon njihovih krila. Redovnici su podizali pingvinima peraje i razvlačili svoje metre, tiho izgovarajući podatke, pokušavajući tako iz pamćenja izgurati koordinate napuštene tvornice. Nakon što su zapisali brojeve u smotuljke pergamenta, pridružili su se marširajućoj formaciji izgovarajući redne brojeve koji su im dodijeljeni, preskačući pedeset i tri, jer je pripadao nestalom redovniku koji se izgubio kilometrima daleko u pustinjskom području.

Unatoč tome što je rođena u tvornici, ona nije bila redovnička kći. Bez obzira na vatikanske sankcije stvorio ju je čovjek čije su ruke bile uništene posjekotinama od papira. Zvao se Antonio, poput svih stvoritelja koji iz smrti stvaraju život, a njegova priča počinje s mesarom koji se borio za život, koji je lovio sivu mačku, uhvatio je, skinuo joj ogrlicu i rasporio vrat. Krzno i iznutrice sastrugao je u smeće s daske za rezanje, a toplo meso bilo je izloženo u hladnjaku sa štapićem i zastavicom na kojoj je pisalo: "mačje meso 3,15 funti".

Antonio je bio još samo dječak, odjeven u odoru osnovne škole, kada je vidio kako je njegov Figarro rasporen i oderan. Na pultu je, bez suza, izvukao iz džepa šest novčanica i naručio tri kilu i pol mačjega mesa. Primio je Figarra umotanog u bijeli mesarski papir i, iako je osjećao tugu i potrebu da se iz školske odore preodjene u odjeću za korotu, othrvao se tome i umjesto toga se odšetao do papirnice, kupio *Nedjeljne novine* i arak ručno prešanoga kolaž-papira. Zaključan u sobi sljedeća je tri dana presavijao i trgao papir. Drugog dana, te nakon što je zadobio trideset i dvije posjekline, sve male osim jedne koja je dopirala duboko u meso njegovih ruku, pred njim je bilo trinaest savršenih origami-organa i trakica povrijeđenih kapilara i vena izrađenih od papirnatih rupčića.

Kada je odmotao Figarra iz mesarskog papira, još se osjećala toplina mačjega trupla, unatoč vađenju utrobe i satima provedenima u hladnjaku. Prvo je u truplo stavio papirnato srce, nakon njega glavne vene i manje kapilare. Antonio je povezao jetra i pluća, te želudac s probavnim sustavom od novinskog papira, krpajući trbuh papirima iz bloka za kolegije i, prije nego što je poravnao i posljednji komad zgužvana papira, Figarro se već igrao svojim repom.

Zahvaljujući tom iskustvu s čudnovatošću papira i svojim ljubimcem, Antonio je otkrio životni poziv. Nakon petogodišnjeg studija medicine i laboratorijskih eksperimenata s radijalnim naborima i obratnim presavijanjem, Antonio je postao prvi origami-kirurg. Medicinski časopisi pokušavali su diskreditirati vrijednost papira: govorili su da će brzina kojom krv cirkulira probiti rupe kroz kompresiranu drvenu celulozu, podupirući svoje tvrdnje rukom iscrtanim prikazima eksplodirajućih srdaca. Ali, Antonijova srca nisu nikad propuštala niti eksplodirala, i on je, u čast svojih osporavatelja, oblikovao kardiovaskularne stjenke od stranica na kojima je otisnut sadržaj njihovih časopisa. Jedina njegova pogreška bila su jetra koja su se raspala u celulozna vlakna, nakon čega su u krvotoku žene iz San Isidora pronađeni komadići papira mikroskopske veličine. Ali, ona je pila toliko viskija da je bilo čudo što je uopće doživjela godine nakon menopauze.

No, njegovu karijeru nisu prekinuli oni koji su ga podcjenjivali. Antonijovo medicinsko umijeće zastarjelo je zahvaljujući švedskim inovacijama. Bio-inženjerstvo je zamijenilo papir i natjeralo Antonijove posječene zglobove i dlanove na umirovljenje. Kupio je stol na rasklapanje te se selio s ugla na ugao ulica, izlažući papirnata srca, bubrege i pregršt kapilara. Tijekom pada s ugledne i sterilne dužnosti kirurga u prašinu i anonimnost uličnoga prodavača, Antonio je shvatio da više nitko ne želi papirnate organe. Zato je presavio srca u kornjače i bubrege u labudove, a ispletene kapilare je, poput uzica, svezao oko vrata malim papirnatim životinjama. Uskoro se oko njegova stola počela skupljati gomila poput one oko pletene košare s kukuruzom i kruhom *tequesquite*.

Ljudi su izvikivali imena životinja, a Antonio ih je po redu oblikovao; obožavali su bića koja je stvarao. Čak su i muškarci koji su nosili srpove i čije su ruke i duše bile istrošene i razrezane, muškarci neosjetljivi ne samo na svilu nego i na ljepotu krajolika – jer je sve što su ikad vidjeli bilo zemlja i patnja – čak su i oni, nakon što su zadjenuli srpove u omče na pojasevima, povlačili papirnate labudove za repove i promatrali kako lepeću krilima.

Nestrpljivi odvjetnici i gradski činovnici koji nikada u životu nisu osjetili što to znači stisnuti motiku ili srp, ali su opipali srebro salatnih vilica i noževa za odreske, čekali su iza žena i unuka ne bi li posvjedočili Antonijovim slagalicama. Ti ljudi koji su se divili preciznosti papirnatih ključnova i odličnoj arhitekturi Pegazovih krila, zaboravili su da su i sami jednom ležali na Antonijovu operacijskom stolu i da su njihova vlastita srca bila zamijenjena papirnatim.

U to se doba Antonijova slava uzdigla do slave ostalih velikih majstora: Senilla, pletača užadi i pokojnog Señora Casique, čije su se ljestve odavno prestale koristiti i sada su ukrašavale unutrašnjost katedrale u Guadalajari. Pa ipak, unatoč poštovanju i slavi koje su mu donijele origami-životinjice, Antonio je odjednom napustio svoje, sada zavidno prodajno mjesto, ostavivši za sobom stol na rasklapanje i životinjice uredno poslagane u dva reda. Umirovio je svoju malu atrakciju papirnatih životinja i otišao u plemenitiju potragu – potragu za tvornicom.

Kada je postalo jasno da se Antonio neće vratiti za svoj stol, njegove origamije je procjenjivalo svećenstvo, a oni koji su se u podsvijesti osjećali dužni, nudili su savijene papire kao pokoru. Labudovi i jednorozi uz pričest su se počeli pojavljivati na policama oltara.

Čak i kasnije, kada je Antonio opovrgnuo papinski autoritet, i neovlašteno ušao na teritorij označen kao vatikansko vlasništvo, Crkva je smatrala da su njegove papirnate kreacije stavljene u službu Boga i da odgovaraju onome što je kao sveta umje-

Plascencijin ekscentrični, ali istodobno i dirljivi prvijenac, počinje alegorijom umjetnosti i gubitka koji je pokreće: mesar vadi utrobu dječakovoj mački; dječak joj pravi unutarnje organe od papira te je oživljava – tako postaje prvi origami-kirurg na svijetu. Iako Plascencijina knjiga ponekad poprima oblik autobiografskog pokušaja pomirbe s izgubljenom ljubavi, njezin se mali dio – vragolasta mješavina Marquezova magičnog realizma i tipografskih trikova *Tristrama Shandyja* – temelji na stvarnosti. Na početku upoznajemo "Maloga Nostradamusa" i katoličkog sveca prerušenog u hrvača dok prate razuzdanog Fernanda de la Fea i njegovu kći ovisnu o limeti na putu iz Meksika u Kliforniju. Fernando – kojega je supruga napustila kada joj je dozlogrdilo buditi se svako jutro u lokvama mokraće – naseljava se istočno od Los Angelesa, u El Monteu. Okuplja bandu berača karanfila kako bi poveo donkihotski rat protiv planeta Saturna i, u borgesovskom otkriću, ispostavlja se da je Saturn zapravo Salvador Plascencia. Priču pripovijeda više od dvanaest likova dok se poput Liliputanaca bore za oslobođenje od Plascencijine tiranske autoritativne kontrole. Razigrana i drska, knjiga je istodobno i nasilna i sablasna: mazohisti sami sebe spaljuju, čovjek strašno krvari nakon što oralno zadovolji ženu od papira. Plascencijin virtuozni prvijenac eksplozivno je nestvaran, no ljudske istine iznosi razornom točnošću. (Recenzija *Publishers Weeklyja*)

proza

Smještena u svijet koji sliči križancu filmske lokacije filma Charlieja Kaufmana i romana Gárcie Marqueza, *Ljudi od papira* nadrealistična je meta-tragedija u kojoj Saturn, nepostojan autor s kompleksom Boga, sam sebe upisuje u vlastitu priču o neuzvraćenoj ljubavi i apokaliptičnom uništenju. Nakon što ga zbog drugoga muškarca napušta Liz, njegova djevojka, Saturn (ili Salvador Plascencia) iskaljuje gnjev pustošeći svojim pisaćim strojem berače cvijeća i salate koji naseljavaju grad u njegovoj knjizi, mučeći ih opeklinama, posjeklinama od papira i ubodima pčela.
Saturn je antiteza sveznajućeg pripovjedača. Iako priču pripovijeda biblijskom mirnoćom, on je školski primjer nepouzdanosti. Njegov se gnjev i sklonost sadizmu očituju kada likove, mučenike kakvi jesu, podvrgne bezrazložnom puštanju krvi. No, knjiga je mnogo više od portreta umjetnika koji nanosi osobnu bol svojim likovima. U domišljatom preokretu, likovi uzvraćaju udarac nadmudrujući svojega stvaraoca, te preuzimaju kontrolu nad tim romanom koji je tako predivno teško klasificirati.
Plascencia posjeduje dar za stvaranje bizarnih, fantastičnih likova. Tu je Santos, odbjegli svetac koji je postao hrvač i Antonio, origami-kirurg – on stvara ljude od ostataka papira. Njegova posljednja kreacija, Mercedes de Papel, živi u Hollywoodu i muškarcima koje zavodi predstavlja prijetnju ("Ramon Bareto si je rasjekao jezik i usne pokušavajući okusiti Mercedinu unutrašnjost").
The People of Paper je predivno djelo, prepuno zabavne tipografije i iznenađujućih dizajnerski kićenih izraza, što knjizi daje tako poseban izgled, da ona – odražavajući svoje likove – poprima vlastiti život. Anarhični književni pothvat, Plascencijin prvijenac divlja je evokacija spisateljske snage i čitateljima će zasigurno dati razlog da poštuju krhke i opasne načine uporabe papira. Nakon što ga ostavlja supruga, Federico de la Fe i njegova kći Little Merced napuštaju meksički grad Las Tortugas i odlaze u Los Angeles. Tamo, uz pomoć lokalne ulične bande i proročkih moći maloga Nostradamusa, počinju epsku bitku ne bi li pronašli lijek za tugu. (Recenzija Adriane Lopez za *Time Out New York*)

tnost opisano u restrikcijama Drugog Vatikana. I iako je pokrenut postupak za Antonijevu ekskomunikaciju, bilo je dopušteno da figurice ostanu na oltarima. Antonio je krenuo tragom crkvenih glasina što su se prenosile s kardinala na svećenike i zatim sve do župnih ministranata. Posjetio je sve do jednoga grada koji su se spominjali, raspitujući se za mjesta gdje bi se mogla nalaziti tvornica.

Oni koji ga nisu ignorirali, samo su slijegali ramenima i upirali prstom prema nebu ili tvorničkim dimnjacima. Da nije bilo jednoga ogorčenog redovnika koji je prkosno govorio protiv života ispunjena stalnim hodanjem i promatranjem ptica, Antonio ne bi nikad pronašao vrata tvornice. Redovnik mu je dao komad pergamenta. Na njemu su bila napisana mjerenja šestarom i podrobne ilustracije perja, uobičajeni detalji koji se mogu pronaći u bilo kojemu vodiču kroz neko područje, no na dnu papira bile su ispisane do tada neotkrivene koordinate tvornice. Redovnik se istim rukopisom, na dnu stranice, pažljivim kurzivom potpisao ne svojim krsnim imenom, nego rednim brojem koji mu je bio dodijeljen: pedeset tri. Antonio je pratio naškrabane upute. Ukrao je tačke iz dvorišta starog mesara i napunio ih kartonom, brdom knjiga, stolnjacima, ubrusima i svime što je mogao pronaći, bez obzira na to je li bilo bez sjaja ili sjajno. Nauljio je ležaj kotača i krenuo, noseći nad glavom plastični pončo i ceradu preko hrpe papira.

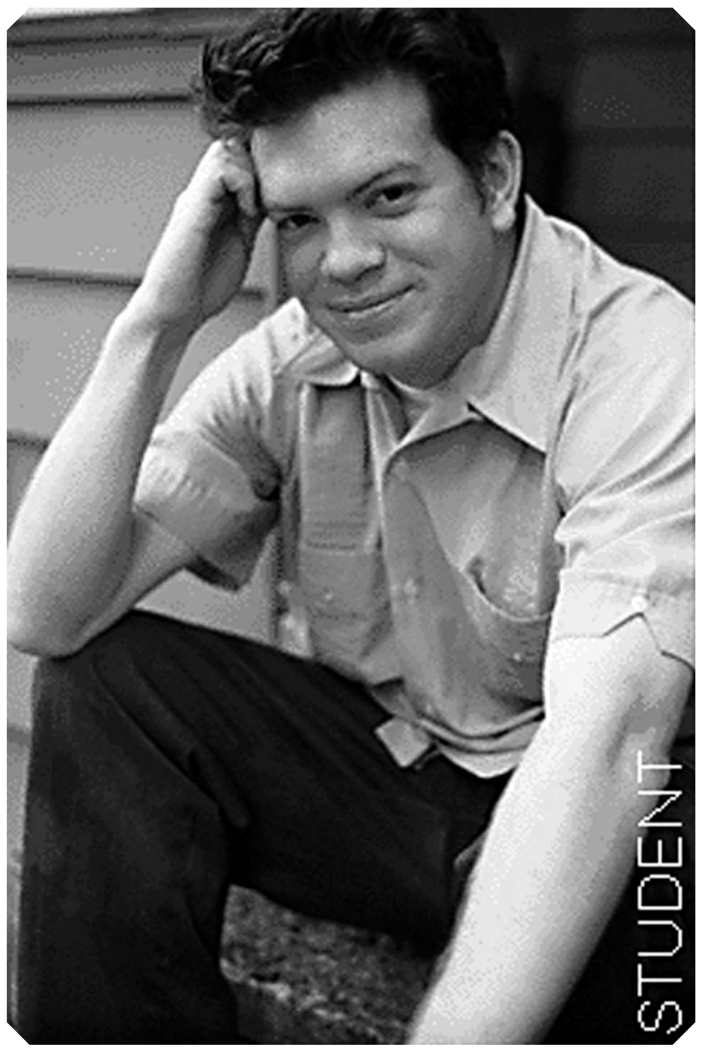

U jedan utorak, kada je vjetroviti svijet bio potpuno mokar i prekriven sivim oblacima, Antonio je pronašao tvornicu. Njegovim naboranim rukama i pjegavim šakama trebala su četiri sata da prepile pojačanu platinu brava s vatikanski grbom. Kada je ušao Antonio je popravio potrgane stolove za rezanje, pretvarajući ih u radne plohe i raspoređujući po njima papir i karton. Antonio je razrezao uvez knjiga, rasipajući stranice Austenove, Cervantesa, listove iz *Levitskog zakonika* i *Knjige sudaca*, svi su se oni miješali sa stranicama *Knjige užarenog svjetla*. Nakon toga je odmotao papir za zamotavanje i kolaž te počeo rezati karton i savijati ga.

Nju je želio stvoriti prvu: noge od kartona, dodatke od celofana, papirnate grudi. Nije ju stvorio od rebra muškarca, nego od papirnatog otpada. Nije se radilo o svemoćnome bogu koji je mogao razdvojiti rijeke Pison i Gihon, nego umjesto njega, o dva puta umirovljenom starcu s porezanim prstima.

Antonio je bez svijesti ležao na podu, komadići papira su se zalijepili na znoj njegova lica i ruku, nije mogao čuti zvuk papira dok je ona ustajala. Ruke su mu bile krvave, tinta iz njegova tijela slijevala se u lokve ostavljajući mrlje na hlačama. Ona se uspravila nad svojim stvoriteljem, razmazujući njegovu krv po ulaštenom podu i zatim odšetala iz tvornice u oluju. Razlio se tisak na njezinim rukama; njezina su se mokra stopala poderala dok su strugala o mokar pločnik i njezini su se prsti pretvorili u kašu.

S engleskoga prevela Lada Furlan. Ulomak romana The People of Paper, McSweeney's, San Francisco, 2005.

SC Canada zarez Jutarnji list pressbut tea

petak, 25. studenoga

11.00, polukružna dvorana &TD
predavanje: **Paul Fisher**, Velika Britanija

12.00, polukružna dvorana &TD
radionica: **Liu Fang**, Kanada

18.00, Galerija SC
promotivni koncert: **CINKUŠI**, Hrvatska

19.30, polukružna dvorana &TD
koncert: **Dražen Franolić & Nimay Roy**, Hrvatska, Indija

20.30, dvorana Kina SC
koncert: **Liu Fang**, Kanada

22.30, predvorje Kina SC
koncert: **Braća Romanes, VIS Kratki**, Mađarska, Hrvatska
Najava Svjetskog dana Roma (8. travnja 2006.)

24.00, predvorje Kina SC
koncert: **DJ Paul Fisher**, Velika Britanija

subota, 26. studenoga

15.30 polukružna dvorana &TD
radionica: **Dražen Franolić** i **Nimay Roy**

17.00, polukružna dvorana &TD
film: **Sufi Soul – The Mystical Music of Islam,**
Simon Broughton, Velika Britanija

18.30, polukružna dvorana &TD
koncert: **Mate Matišić** i gosti, Hrvatska

19.30, Kino SC
koncert: **Nešidu-l-Huda**, Sarajevo

21.00, Kino SC
koncert: **Gendos**, Tuva

22.30, Kino SC
koncert: **Mojmir Novaković i Kries,** Hrvatska

24.00 &TD
koncert: **Afion**, Hrvatska

01.00 predvorje Kina SC
koncert: **Drummatic,** Hrvatska

4. zagrebački festival glazbe svijeta Nebo
4. Zagreb World Music Festival Nebo
new etno basic options 2005. / 25. i 26. studenoga /
www.nebofestzagreb.com

Uništavanje

Zorica Radaković

Tko je mekši, tko je tvrđi

Što je bilo – bilo je, sad počinje natjecanje!
Tko je bolji od koga, da vidimo, hajdemo, hajdemo,
kvalitetu i vrlinu na sunce!
Hajdemo, hajdemo!
Tko je mekši, tko je tvrđi,
tko je lakši, tko je teži,
tko je kraći, tko je duži,
tko je blaži, a tko grublji!
Hajdemo na vagu, pod metar, pod dodir i pod vjetar.
Tko bude bolji imat će pravo drugom reći da je gori!
Hajdemo, borba za pravo!
Hajmo, hajmo, pravo je moć, a moć je pravo,
hajmo, hajmo!
Teren je spreman, suci čekaju, suci se cerekaju!

Usrećiti me, uništiti

Sve gledam – to je nečija šala, to ne može biti,
oko mene darovi od kojih se sve drugo
pretvara u smeće i sjene.
Zvuči pretjerano ali jest, tako je.
Hoće li mi tko reći da nije tako?
Zovu me, ali umjesto normalnih riječi
bombardiraju me ljubavlju,
guše me preko žice,
nabacuju mi omču, stežu
prijete da će doći,
grliti me, milovati, cjelivati,
utopiti me u svojoj ljubavi, istočiti se u me,
usrećiti me, uništiti.

Dobitak kroz užitak

Oni ne vide da me u stvari ne vole,
da ih privlači tek da budu kao ja i kao nešto u meni.
Žele promjenu, da im se nešto dogodi, u drugom.
(Da ih mijenja tuđe stanje.)
Žele dobitak kroz užitak.
Za mali ulog velik profit.
Ma, sve kad bi ih pustila
za kratko bi im bilo
dobro i toplo, a onda bi ih tako počelo peći,
da bi glavom bez obzira pobjegli
negdje drugdje da se mijenjaju, a da ne boli.

Ne boj se, nećemo

Odbijam ih, a oni ne prihvaćaju.
(Ne prihvaćaju odbijanje.)
Povlače se, vijećaju, mijenjaju taktiku,
nude mi blagost,
ramena, prsa,
da se naslonim, neće mi ništa, kažu:
nećemo ti ništa, ne boj se, nećemo.

Čudovište muči mračno

Osjećaji su ljudski samo kada su plemeniti?
Drugi su, piše, loši, mračni, prljavi, animalni.
Bojim se svoje neljudskosti, ne – bojim se –
nisam ja čovjek, barem ne po mjerilima
onih koji znaju gdje su granice.
(Vjerujem onima koji znaju, a ima ih mnogo.)
Ja sam neman, bojim se, ja sam čudovište.
Kad se vratim iz grada, uđem u sebe, zatvorim vrata
– neman guši, neman šuti, neman je tišina.
Čudovište trga iz sna, u muk mučni, i muči, muči,
muči strašno, ne da misao, ne da sliku,
samo muči mračno.

Jabuke i kruške

Kad pogledam, u stvari se ništa strašno nije dogodilo.
Na gomilu stvari palo je perce i vaga je pukla.
To nije ništa, to je kao kad pukne srce.
Kad pukne srce, to je kao da pukne praćka.
Ili, još bolje,
kao kad na prepunoj najlonskoj vrećici pukne drška
a onda iz nje ispadnu jabuke i kruške,
ovisno o tome što je tko kupio na placu,
ili u voćarnici, svejedno.

Kao da sam govno

Hej, hej…!
Jedan od onih koji me neće
bježi od mene kao da sam govno, smrad.
Ako ima istine,
ima je u tome.
Ništa u meni svijetlo.
Ništa u meni lijepo.
Trebalo bi da me zgazi ili pregazi,
na cesti masnu mrlju da ostavi.
Došli bi čistači sa šmrkovima,
i oprali me snažnim mlazovima.

Gol kao mozak bez misli

Evo ga.
Uzima oštar nož.
Zaustavljam dah.
Onda precizno zasijeca u predjelu srca.
(Ima dobru ruku.)
U tu rupu potom stavlja metak, da pulsira.
Onda odlazi negdje,
nekoga privlačiti, svlačiti,
i biti gol kao mozak bez misli.
Mene ništa ne boli.
Mene ništa boli.
Ništa je moj bol.

Voli život

Kažem, pa dobro – ubij me i zakopaj me,
onda skuhaj kavu i pozovi me da ustanem,
da razgovaramo.
Neće.
Voli život, neće razgovarati.

Može predah, i mala usluga

Daj mi tu majicu da je obučem, no, daj.
Vratit ću ti je. Daj, da vidiš koliko je ružna.
Ono što ne valja možeš vidjeti samo na meni.
Je li da je loša? Pa da, jest.
Sad zamisli sve svoje čini, zamisli
da sam ih učinila ja i vidjet ćeš
što si u stvari učinio.

Vide misli

Ima ljudi koje vide misli drugih, takvi su ljudi, vide.
Vide oni, u njima si me ubio, to im bude događaj.
I okruže me kao misli i kažu, vidjeli smo što misli,
hajde sad ti misli, hajde i ti njega u mislima, da vidimo.
Kažem, neću, ne želim misliti, uopće me ne zanima.
I, ne zanima me je li me ili nije, kada me je, gdje, kada,
i čime me je, i zbog čega, ne želim misliti je li me ili
nije,
odbijam misliti, kad nisam živa (u mislima).

Uništit ću te

Moćan si i ne mogu ti ništa, ali
ti si meni mogao sve i učinio si što si mogao,
pa ću i ja tebi, kad uzmognem.
Možda ćeš me i zaboraviti, ali ja tebe neću.
Mislit ću na te i pratiti ti svaki korak.
Željet ću ti sreću ponajveću!
Da ti sve cvate, da te slijede!
Nož ću ti ja vaditi iz leđa!

Zamahni, ili ću ja

Onaj protiv kojeg se krećeš iz dana u dan, onaj protiv
kojeg živiš,
radi pravde, onaj gnusni, on ti je vođa.
On te vodi, protiv sebe, ali te ipak vodi samo k sebi.
Da, magnet je on za tvoj mač.
Misli upravljaš njemu, tom gnusnom.
On te oštri i za njega se oštriš, za njega, zaista gnusnog.
Hajde već jednom, glavu mu odsijeci!
Daj da ti pomognem, sačekat ćemo ga u mraku, daj,
ja ću ga držati, a ti zamahni!
Ili, ti ga drži, ja ću zamahnuti.
I operimo ruke, i oslobodimo te, oslobodimo se.

Jezik ti čupa

Ne pomaže molba, ne pomaže prijetnja,
sila će pomoći gruba.
Evo, već na tebi radi.
Mami te, grli, strasno te ljubi, i evo –
jezik ti vuče, čupa,
iz grla vičeš, iz trbuha.
Svog jezika više nemaš.
Nemaš ga, mumlaš, gestama moliš.
Sila ti daje jezik, ali svoj.
Svoje misliš, govoriš njeno.
Mir misliš, govoriš silno.
(To si ti, nisi ti, hej ti!)

Bit ćeš i ti slab

Bit ćeš i ti slab, i napušten,
usta će ti biti suha,
mozak će ti gorjeti,
gledat ćeš u muhu na stropu
i mislit ćeš, budalo,
da se to tvoja duša odvojila od tebe.
Bit ćeš i ti slab
i bit će ti sve što uz to ide,
a ja ti neću ništa.
Jer, ako bih samo
pomislila na tebe, saznao bi,
i ne bi to izdržao.

k

Egotrip

Horizontalni portreti

Željko Jerman

Već sam spominjao virtualne pogrebe itsl., međutim u privitku se nalazio snimak navek pokojne mu mame, s numerama ... rođena / križić / umrla... Ne vem zakaj, al to me tako otkačilo da sam odmah fotku poslao frendekima i frendekicama na sve aktivniji nam "Šešulasti Chat". Kao; JOJ pogledajte što sam otkrio, ljudi moji, evo nas u cyber osmrtničkom dobu!

Vala bogeku, prošla nas je medijska sablast u vidu ptičjeg ludila, pardon, htio sam reknuti – gripe, što je bilo očekivano, jer znamo: da su ne znam kakove dramatične vijesti u pitanju, vrijeme ih pojede... informativno forsiranje zasiti publiku gladnu crnih događanja. Evo primjer Iraka gdje se spočetka registrirao svaki ubijen koalicijski soldat, posebno ako je bio Amer il America (taman neka propala crnčuga il crnčugica!) i to imenom i prezimenom (John Johnson, Rita Reatson i sl. kauboji & kaUBOJICE)... aber jetzt se samo nabraja: "Napadnuti iz zasjede, ošli u kurac (tj. horizontalu)... 10-tak vojaka i vojakica". IZ DANA U DAN postadoše to tako dosadne vijesti, da im se daje sve manji i beznačajniji prostor.

Ništa nije važno

Jednako bi i s ptičjim (kanarinac) žurnalizmom; isprva je svaka MRTVA PTICA dobila naslovnicu, udarni dio TV *Dnevnika*, prve stranice Teleteksta itd. itsl., no nakon 15-tak dana, uginula pernata stvorenja nalaze se još samo na margini novina, televizija jedva da ih pokaže, a senzacija željan puk kljuka se nekim drugim bedastoćama. Pak i Ja nemam više razloga obraćat pažnju na leteću virozu, ter mi onput padaju na pamet već zaboravljeni naslovi poput npr. primjerice: TRIPTIHMIŠ (upisan u trip, ali rad nerealiziran, za/ostao na ideji)... JERBO...

Mrtav miš, zatucan nogom na ljepljivu podlogu, nestao je bez traga. Nema ni onog smrznutog u mišolovci; otpirio zaleđen glodavac u svoje CRNE RUPE. Tako nema nikaj od zamišljenog triptiha. Ja i moje greške; neshvaćanje nijedne vrijednosti, bezglavost... Ma, fućkaš taj zamišljen rad! Koliki su mi važniji nestali, pa sam Živko Živić i ništa mi ne fali (osim sluha). Jebo Ja svoj pramedij, i sve uništeno, ukradeno, izgubljeno i zagubljeno... od negativa do komplicirane fotomontaže s unikatnim intervencijama iz početka 70-tih Anna prvog stoljeća američke ere. Što mi znači ta kap u jezerima stvaralaštva? Ili – kakve veze imaju realizirani, sačuvani, te lijepo dokumentirani artefakti? NIŠTA NIJE VAŽNO. Besmisleno je uopće govoriti o besmislu stvaranja! Uf, uf... HAUGH!

Ili mi pak pada na pamet naslov kojeg sam već dva puta zapisao kao početak Egotripa, nu kašneje sam ga brisal, odnosno mijenjao nekim drugim. Prvi put kako ne bi povredio prijatelja, a drugi puta, pošto sam se sav ufurao u i na peradarstvo.

Morbidnije od jutarnjih portreta

"Rista kužiš igru? Pod nebom niš novo / Još su naši starci skužili sve ovo..." – napisao je Ivica Kiš 1981. (kao pismo frendu Nikoli, jelte ... Đorđeviću), a meni upisao enkrat u komp uz dodatak, da je iste te večeri napravil i glazbu. Ivek Kisch me je naveo na naslov HORIZONTALNI PORTRETI. Ali, tu je sintagmu prvi uporabio Krunoslav Stipešević – Stipe! Naime što? Dobio sam cirkularni mejl od dobrog starog Kiška, gdje poznate obavještava o smrti majke. Nikaj strašno, ne, već sam spominjao virtualne pogrebe itsl., međutim u privitku se nalazio snimak navek pokojne mu mame, s numerama ... rođena / križić / umrla... Ne vem zakaj, al to me tako otkačilo da sam odmah fotku poslao frendekima i frendekicama na sve aktivniji nam "Šešulasti Chat". Kao; JOJ pogledajte što sam otkrio, ljudi moji, evo nas u cyber osmrtničkom dobu! Kada mi umah SLIKOM NA SLIKU stigao Stipetov odgovor: slična obavijest (ali drugi kontekst) popraćena analognom fotografijom, te opaska kako je to već uobičajena pojava (odnosno dojava) u deželi Deutscland. Snimak nekog bradatog starčića, kako leži na odru u, (☺), horizontalnom položaju, lipo dotjeran kao da ide na svadbu a ne palidbu! Pod subjekt e-mail(iranog) poročila je stavil HORIZONTALNI PORTRETI! Yes, Krunček je prvi nominirao tako snimljene leševe, a ja nemam ništa protiv tistih ilustracija OBAVIJESTI O SMRTI, ali osobno ne bih nikada tako što uradio... najme, grozim se otvorenih lijesova i tog ružnog zadnjeg pogleda na neko voljeno biće, jer mi poslije percepciju te ličnosti predstavlja ta POSLJEDNJA SLIKA a ne neka ljepša, životnija, iz uobičajene stvarnosti. JOJ, dao sam si truda te pronašao mejl... pored portreta starca u horizontali je Stipetov tekst: "Eto da se pridruzim jutarnjim horizontalnim portretima, samo sto sam ja ovo dobio prije dvije nedjelje, ali izgleda da je sad sezona..." Am 04.10.2005 um 08:32 schrieb Zeljko Jerman: ...Iduća poruka je moja: "A gdje nam je Blanka? Pojela je Maca, ili prehlada? Pa pozira u horizontali..." – Show quoted text – On 10/4/05, Zeljko Jerman <zjerman@gmail.com> wrote:, na što se javila prozvana:":) volim crni humor, al ne volim morbidna jutra! hahahaha ja se danas nahodala, izmedju ostalog, isla i kod doktora; novost: svaki pregled, recept, uputnica za specijalistu, placa se po 10 kuna (do 30,00 kn mjesecno)!!! podigla lijekove za faka i sebe (ja ih ne pijem vec preko godinu dana, a evo, jos sam ziva; koja sreca), sve skupa, izlazak kostao preko 120,00 kuna! istina je: zdravlje je najvaznije"!!! Odgovorio sam: " Ma bolje postat "Horizontalan portret" i popit tu lovu, nego dat njima... jebenoj, odurnoj i pokvarenoj drzavi! Nije problem u lovi, trenutno bar ne, nego sto u principu osjecam da mi se povraca na spomen Hrvatske, KAKVA JE SADA! Nece u EU kak se naivac Sanader nada 2009. i kakva je opca euforija! Ajmo se kladiti! Mi to necemo dozivjeti! To je morbidnije od jutarnjih horizontalnih portreta"!!!

HAHAHAHA rekla je par puta na to naša draga Blanka, ljetna "Korčulanka"!

Stvarnost smrti

I htjedoh (rekoh) staviti naslov & pisati o ljudima u horizontali (onoj zadnjoj... inače volim reći prije lijeganja: "Idem Ja u horizontalu"!), kada Ivica Kiš dojavi o smrti svog sina! Tako stvarno odustah od zamišljenog imenovanja tripa, iako bi Ivica shvatio da nemam zle namjere. Ajme, strašne nedaće udariše na dragog mi "Kaygod bluzera", i, tko da u tom trenutku ne suosjeća sa njime, ne pripazi da ga nekom gestom i nehotice ne povredi... k tome je mladić, imenjak mog sina, stradao tragičnim slučajem, a elektronska vijest o pogibiji bi jako žalosna: "Dragi Jankiću! Ipak smo više od polovine Tvog života proveli zajedno. Godine u kojima si učio govoriti, hodati, plivati, risati, pisati, pjevati, voziti bicikl, loviti ribe… i hvala Ti za te godine. Te će me godine hranit do kraja života, … te godine kad si me zvao ... tata. Počivaj u miru Omaga Kanana!

Ispraćaj Jankića obavit će se u srijedu, 12. listopada 2005. godine u 11:40 sati, u krematoriju na Mirogoju. Hvala svima na upućenim izrazima suosjećanja".

Kako upravo kontroliram Layout malo mi zakašnjele knjige ZAGUBLJENI PORTRETI, evo sam prošao i poglavlje "Kaj god bluz", i, ustanovio kako (u nas prvom SMS intervju-u) I.K. nigdje ne spominje privatnost vezanu uz svoju obitelj, rastavu, djecu... što nije bilo niti za prijateljsko čavrljanje, kamo li za visokotiražni *Jutarnji list*. Kolumnu o njemu završio sam citiranjem Kiševe uspješnice (u pravom značenju kovanice!): "Tam prek potoka, tam gdje je vrbin lug / Jalža je s kravom... jen petelinček za kokicom gledi, a pri potoku debela raca spi, a prek dvorišta bežiju pure tri... i kaj god bluz svi singaju po celi dan. Kaj god bluz popevaju po celi dan"!

"Janko Kiš, rođen 24. studenoga 1983. godine, tragično je preminuo prošle noći, 46 dana prije svog 22. rođendana. Gospode, osvijetli Jankiću put do dede Ivana koji je preminuo dan prije Jankova 9. rođendana i bake Melanije koja je blago preminula 9 dana prije Jankića. Jankiću! Voli Te tata"! Bogo moj, nisam poznavao Ivičinog dečka, ali su me njegovi POSMRTNI MEJLOVI strahovito dirnuli! Mislim da ne postoji veća tragedija od smrti djeteta!!! Govorim to kao otac... i, ne znam kako tugaljiv bio, prigodni tekst ne može biti nimalo, nikak patetičan! Aš – VJEČNE PATETIČNE TEME poput Ljubavi ili Smrti su izmišljotine kritikanata i kritikantica kada ne znaju što napisati o djelima takove semantike, no srećom postoje i teoretičari koji STVARNOST SMRTI npr. u mojim kako ranim, tako i novijim radovima, potpuno pravilno razumiju, kao eto, mladi slovenski analitičar suvremene umjetnosti Tevž Logar... da mi se Jedino Jedinstveno JA iz horizontale uzdigne u vertikalu, odrecitirat ću ga:

"Umetniški deli je mogoče povezati formalno in vsebinsko, pri čemer ima slednja neizmerno večjo težo kot prva. Namerni odklon od klasičnega umetniškega videa je očiten v obeh delih, saj so kadri strogo premišljeni in tako je v videu dosežen visok nivo dramatičnosti, ki pa zaradi Jermanovih konstantnih osebnostnih nazorov in specifične estetike njegovega umetniškega dela ne prestopi meje patetičnosti in se mojstrsko zadržuje pod nivojem le te. V obeh delih gre skorajda za lirično, elegično drsenje po spominih, ki so včasih tako boleče intimni, da imamo občutek, da v svetu, ki nam ga odpira Jerman nimamo kaj iskati. Pa vendar. Komplement intimne Jermanove izpovedi, vtisov dnevniškega zapisa in New Age glasbe skladatelja Željka Jande, nam omogoči živo doživeti umetnikovo bolečino, ki pa zaradi načina pristopa do bolečine ne boli, ampak v nas spodbuja razmišljanje o svetu onkraj nam znanega, spominu ali stokrat 'prekletih' vzorcih našega ozkega sodobnega uma..." (riječ je o videouratcima *Martine instalacije* i *Martin brod*, a štivo mi je aktualno jer upravo s imenjakom, koatorom i producentom radim 3. film *Martin grob*, čime ćemo završiti tu svojevrsnu trilogiju, s ishodištem u smrti moje majke).

O mrtvima...

Bijah pri kraju s ovom pisanijom, kada mi aterira u suterenski stančić Vlado Mandl, dugogodišnji prijatelj... još iz vremena lovica, skrivača, graničara i slikovitih igrica, kasnije bubnjar svih bendova u kojima sam basirao. Dofurao nam praktičan čovjek, "zlatnih ruku" – kako je govorila moja pokojna mater (spočitavajući mi nespretnost; ni dandanas ne znam zabiti čavao, uvijek fulam zid!), zahodsku školjku i kotlić, ali nije donio i alat, pa smo zasjeli za stol i uz piće zapeli na temi o kojoj pišem, ter satima ni makac! Raspričali se mi o našim odavno uhorizontaliranim precima, djedovima i očevima, ponajviše o njegovom tati... pa su to bile KARMINE POSLIJE KARMINA, i kao na onim pravim postsprovodnim sijelima isprva smo o pokojnicima govorili s pijetetom, međutim kasnije smo prešli na dogodovštine, (ne)zgode u svezi naših starih, te nas oborile salve(te) smijeha. Prisjetismo se, između ostalog, prave ludnice u svezi jedne puške (flobertice), one kojom smo moj, tada već godinu dana vodoravan očka i ja rešetarili štakore, a poradi koje sam neko vrijeme pao u nemilost gospona Mandla.

Zakaj? Moj onda još u pogrbljenoj okomici deda, izazivao je nešto moju staru, a kada sam intervenirao u toj svađi, bedasti bivši austrugarski kaplar dobi "jurišne napadaje", te se htio čak i potuć sa mnom. E, da ga ne moram privremeno instalirati u horizontalu (ipak sam volio starčeka, ma kako čvrknut bio!), nađoh tu divnu staru dugocjevku nalik na onu dejvikroketsku, te ga i preplašim prijetnjom da ću pucat ako se ne smiri. Ded Franc se usro od straha i vičući da ga hoću ubit, odjurio po mileke. Što sada napraviti... (?), znaju stariji kakva je bila glupa jugoslavenska murja i što bi mi sve mogla uraditi. Hiii!!! Palo mi na pamet spasonosno rješenje (☺)! Odfurao sam pušku Vladi, na brzaka mu objasnio situaciju i iznio plan. Murji ću reći da je starkelja pošandrkal, da ima priviđenja; pušak sam posudio njemu i danima nije kod mene. Frend ju je stavio u šupu (neće je valjda nositi doma), a ja se vratio i zatekao već dva plavca u svom dvorištu. Ideja mi je bila super... milicajci odoše do Vlade, njegov stari totalno popizdi (alergičan na njih!), a sve je rezultiralo (JOJ!) mojom duljom anatemom iz njegova vidokruga.

O MRTVIMA SVE NAJBOLJE. Samo da drugi puta Mandlek donese alat, da mi WC-dagnja ne stoji nasred dnevne sobe, kao Duchampova usred galerije.

k

Noga filologa

Kome to triba?

Neven Jovanović
http://filologanoga.blogspot.com

Jedna kulturna institucija stoji pred krupnim promjenama – a glas javnosti nije zadovoljan smjerom u kojem bi te promjene trebale ići. U toj lokalnoj nepogodi glas javnosti, nenamjerno i nesvjesno, artikulira jedno od važnih proturječja moderne kulture

Književni krug Split na pragu je promjena. Ovoga smo ljeta, naime, saznali od predsjednika Vlade (uz podršku ministra kulture, te ministra znanosti i obrazovanja), da će Književni krug, koji je dosad bio udruga građana, postati državna ustanova. Iz premijerovih smo usta čuli i da će se ustanova preseliti iz dosadašnjih prostora na središnjem splitskom trgu u bivši Etnografski muzej, staru splitsku vijećnicu – na istom trgu, ali pedesetak metara istočnije; žargonom dilera nekretnina, "na još atraktivniju lokaciju". Prošle subote, pak, *Slobodna* se *Dalmacija* snebiva zbog moguće promjene u orijentaciji rada Književnog kruga. Bio je, naime, iznesen prijedlog prema kojem bi se Književni krug i njemu pridružen Marulianum (centar za proučavanje Marka Marulića i njegova humanističkog kruga) odsad "usredotočili na književnu baštinu, osobito humanističko-renesansnu, dok bi objavljivanje književnih djela suvremenih pisaca prepustili drugim nakladnicima i ustanovama." – *Marulolozi u palači, pisci na ulici?* pita nas novinski naslov; članak niže velike hrvatske pisce koji su kod Književnog kruga objavili prve knjige, i zaključuje: "ne čini [se] korektnim prekinuti s temeljnom djelatnošću utemeljitelja, a još više se čini opasnim u Splitu, inače oskudnom u važnim stvarima suvremenog kulturnog života, rezati izdanke inače slabo navodnjavanog stabla." – "Predloženo je ono najgore, što je bilo u skladu s mojim mračnim predviđanjima", sudi Zvonimir Mrkonjić. "Vodstvo Književnog kruga je stavljajući akcent na znanstveni rad marginaliziralo onaj književni."

Tko o čemu, on o Maruliću

Da budemo načisto: stupam na tanak led. U ovoj pričici ispunjavam, naime, sve uvjete za pristranost, za govorenje u prilog vlastitim interesima. Najprije, po struci sam filolog, a ne pisac. K tome, glavnina mojeg znanstvenog rada vezana je upravo uz Marka Marulića, Marulianum i splitski Književni krug – može se reći da sam filolog postao velikim dijelom zahvaljujući Književnom krugu i ljudima koji tamo rade. No vlastite interese očito ima i autor članka u *Slobodnoj Dalmaciji* – ali, umjesto da ih prizna, on ih prikriva gomilom inkoherentnih argumenata: malo ironičnog antiintelektualizma ("da filolozi, usred vreve najužeg središta grada, na miru proučavaju djelo oca hrvatske književnosti"), malo ideološkog tužakanja (Književni krug je "utemeljen 1950, kad su književnici iz Zagreba po direktivi, kao Čajkovski i Bebek u beogradski FK Partizan (sic), "dobili zadatak" da u Splitu ožive književnu proizvodnju "pod komandom" Živka Jeličića"), malo zamjerki koje zapravo mogu ići u prilog suprotnom stajalištu ("brojna su loša iskustva pisaca i čitatelja s Književnim krugom u kojem su (...) se pojedine knjige mogle kupiti samo uz poznavanje lozinke i odziva"). Nekoliko dana prije ključnog sastanka Upravnog odbora Književnog kruga (zakazanog za srijedu, 16. studenoga), sastanka na kojem treba donijeti konkretnu odluku o daljnjoj orijentaciji ove ustanove, iz ovakvog je članka najjasnije dvoje: autor pokušava uvjeriti javnost da je ideja o "okretanju prošlosti" loša – i autoru se mnogo toga u najnovijim obratima oko Književnog kruga ne sviđa.

Tko je bordižao, bordižao je

Priznajem odmah, ne sviđa se ni meni. Mojoj suradnji s Književnim krugom Split posebnu je draž davala činjenica da se ne radi o državnoj ustanovi – to znači: da jedan posao od temeljne važnosti za kulturu i baštinu naroda, pothvat izdavanja *Sabranih djela Marka Marulića* i proučavanja Marulićeva opusa, ne izvodi neki državni pogon kojem je to u opisu posla – recimo, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sa svim svojim zavodima i institutima – nego "obična" udruga građana. Ova će građanska draž nestati odlaskom Književnog kruga pod skute države. Ono što je nadalje manje simpatično jest toliko očit klijentelizam – dr. Ivo Sanader bio je svojedobno član uredništva *Mogućnosti*, časopisa Književnog kruga Split, a potom urednik splitske izdavačke kuće Logos, bliske (bar ako je po autorima i izdanjima suditi) Književnom krugu. Napokon, za galantan potez koji je simboličan jednako koliko i enervantan – demonstrativno smještanje centra za istraživanje Marka Marulića u sam centar Splita – osobno nisam siguran da je bio nužan; već to što se ne sviđa nikome u novinama govori da se preseljenjem stalo na razne žuljeve i poremetilo razne (poslovne?) kombinacije. No to je politika, umjetnost mogućeg, igra bordižanja i prestiža; ma koliko bila vrijedna osobnog angažmana, ona je za ovu kolumnu sekundarna.

Antinomija

Moj glavni interes trenutačno leži u antinomiji, u suprotstavljenosti koju je ova prigoda iznijela na površinu kolektivne svijesti – u suprotstavljenosti koja je, na prvi pogled, paradoksalna. Filolozi protiv pisaca? Znanstveni rad marginalizira književni? Ali filolozi se također bave književnošću; znanstvenici naše sorte razmišljaju upravo o onome što su pisci napisali; mi smo – makar potencijalno – njihova najpažljivija publika!

Možda je antinomija u nečemu drugome. Možda je u splitskom mikrokozmu došlo do reprize *querelle des anciens et des modernes*, sedamnaestostoljetnog sukoba onih koji vole moderne autore i onih koji su pobornici antike. Moderni književnici – oni koji govore o nama – vredniji su od filologa, okrenutih prošlosti, okrenutih onima koji govore... ma jarac će ga znat o čemu govore!

Kao što znamo, u svađi drevnih i modernih pobijedili su moderni; naše je doba, suprotno svim epohama do one nakon renesanse, odabralo orijentaciju prema naprijed, okrenutost budućnosti, tvrdu vjeru u napredak. Ljudi antike i srednjeg vijeka, pa još i ljudi preporoda, živjeli su pretežno uvjereni da su bolji bili oni prije njih; mi, ako nešto vjerujemo, pretežno vjerujemo da smo bolji mi – da će još bolji biti oni nakon nas (ili će barem njima biti bolje). Opet paradoksalno, ta ideja napretka toliko je snažna da su njome zahvaćeni i sami filolozi – filologija je, poput svih drugih znanstvenih struka, proces progresivnog uvećavanja zbirke postojećih znanja, i zato smo svi mi obavezni biti ažurni u praćenju tekuće literature – zato je prečitavanje starih filoloških studija stvar za ekstravagantne i ekscentrične. Upravo ideja napretka donosi filolozima osjećaj krivnje, nečistu savjest, manjak samopoštovanja. U svijetu koji cijeni modernost, mladost, brzinu – neugodno je biti zastupnik tradicije (čitaj konzervativizma), starosti, sporosti. Pa poslušajte samo vlastite suvremenike: kopanje po starim knjigama jest gubljenje vremena; što može Marko Marulić reći nama o nama? Situacija je takva da, u najboljem slučaju, danas filolozi dodaju svoju ciglicu u zigurat nacionalnog identiteta, a za takvu se domoljubnu djelatnost živo fućka Quentinu Tarantinu, Vedrani Rudan, Manu Chaou i igračima mrežne kompjuterske igre *Half Life 2*.

Bijeg iz muzeja

S te strane, posve mi je lako razumjeti nezadovoljstvo autora članka u *Slobodnoj Dalmaciji*. Staviti u srce Splita filološki institut za autora članka znači demonstrativno okrenuti Split prošlosti, zabraniti mu život, pretvoriti ga u herbarij. U modernoj Hrvatskoj vjerojatno treba živjeti negdje izvan Zagreba da bi se potpuno shvatila traumatičnost takvog čina: zatvore te u muzej i kažu "sad ti tu živi".

S druge strane, moram primijetiti da moderno vrijeme – ono koje, kad se o pisanju i razmišljanju radi, preferira suvremenost – u nekim drugim stvarima nema ništa protiv tradicije. Moram primijetiti da je u prostoru namijenjenom Književnom krugu bio etnološki muzej; je li u modernom hrvatskom društvu i suvišnost narodnih tradicija jednako samorazumljiva kao suvišnost Marka Marulića? Je li bavljenje starim zanatima, narodnim nošnjama, klapskim pjevanjem, lokalnim govorima i običajima stvar podjednako nezanimljiva i slabo korisna kao što je filološko bavljenje starim tekstovima, zaboravljenim vrijednostima i načinima razmišljanja? Je li tradicija narodnog tuđa poput tradicije stare književnosti? A zašto nije?

To je ono što me zapravo intrigira u ovoj svakidašnjoj crtici iz Velog mista. ■

4. zagrebački festival glazbe svijeta Nebo

4. Zagreb World Music Festival Nebo

new etno basic options 2005. / 25. i 26. studenoga /

www.nebofestzagreb.com

DJ Paul Fisher

VELIKA BRITANIJA

petak, 25. studenoga, Studentski centar, Savska 25

groove

petak, 25. studenoga

11.00, polukružna dvorana &TD
predavanje: **Paul Fisher**, Velika Britanija

12.00, polukružna dvorana &TD
radionica: **Liu Fang**, Kanada

18.00, Galerija SC
promotivni koncert: **CINKUŠI**, Hrvatska

19.30, polukružna dvorana &TD
koncert: **Dražen Franolić & Nimay Roy**, Hrvatska, Indija

20.30, dvorana Kina SC
koncert: **Liu Fang**, Kanada

22.30, predvorje Kina SC
koncert: **Braća Romanes, VIS Kratki**, Mađarska, Hrvatska
Najava Svjetskog dana Roma (8. travnja 2006.)

24.00, predvorje Kina SC
koncert: **DJ Paul Fisher**, Velika Britanija

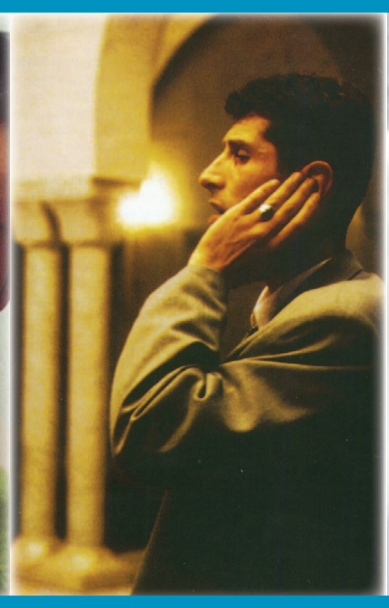

subota, 26. studenoga

15.30 polukružna dvorana &TD
radionica: **Dražen Franolić** i **Nimay Roy**

17.00, polukružna dvorana &TD
film: **Sufi Soul – The Mystical Music of Islam,**
Simon Broughton, Velika Britanija

18.30, polukružna dvorana &TD
koncert: **Mate Matišić** i gosti, Hrvatska

19.30, Kino SC
koncert: **Nešidu-l-Huda**, Sarajevo

21.00, Kino SC
koncert: **Gendos**, Tuva

22.30, Kino SC
koncert: **Mojmir Novaković i Kries,** Hrvatska

24.00 &TD
koncert: **Afion**, Hrvatska

01.00 predvorje Kina SC
koncert: **Drummatic,** Hrvatska

4. zagrebački festival glazbe svijeta Nebo

4. Zagreb World Music Festival Nebo

new etno basic options 2005. / 25. i 26. studenoga /

www.nebofestzagreb.com

Braća Romanes

MAĐARSKA

VIS Kratki

HRVATSKA

Najava Svjetskog dana Roma,
8. travnja 2006.,
u suradnji s udrugom Romi za Rome

petak, 25. studenoga, Studentski centar, Savska 25

cmyk